

งานพระนิพนธ์ประเภทฉันท

ในบทที่ 2 ได้แนะนำงานพระนิพนธ์ทั้งหมดของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
 ประมานูจิตรชิโนรสโดยสังเขป บทนี้จะได้อธิบายถึงงานพระนิพนธ์ประเภทฉันทโดยเฉพาะ

3.1 ลักษณะฉันทโดยทั่วไป

ฉันทก็คือคำประพันธ์ประเภทหนึ่ง ซึ่งกวีร้อยกรองโดยกำหนดคณะ และตำแหน่งของ
 คำลหุกร คำร่ายแต่งฉันทภาษามคธ คัมภีร์แรกเท่าที่ปรากฏหลักฐาน คือ วุศุโตทัย หรือที่เรียก
 เป็นภาษามลายูว่า "วุศุโตทยปุปกรณ" คัมภีร์วุศุโตทัยนั้นมีรากฐานเดิมมาจากคัมภีร์ฉันทสัน
 สกฤต คือ คัมภีร์ฉันทของปิงคละ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า "ปิงคฉันทโศตตะ"

ในหนังสือ "วุศุโตทยปุปกรณ" กล่าวถึงผู้รจนาคัมภีร์วุศุโตทัยไว้ดังนี้

พระสังฆรักษิตะ ชาวลังกา เข้าใจว่าเป็นสังฆราชของพระสงฆ์ชาว
 ลังกาคอย เพราะมีคำว่า มหาสามี ทอทายชื่อ ทานโคแปดและเรียบ
 เรียงเป็นฉันทภาษามคธ โดยอิงอาศัยโลกียฉันท คือ ฉันทในคัมภีร์พระ
 เวทเป็นหลัก ใ้ชื่อว่า วุศุโตทัย ทานโคแปดคัมภีร์วุศุโตทัยที่วัดเสลัน
 ราราม เมืองปลัดติปุระ ปัจจุบันชื่อเมืองโปโลนารูวะ ประเทศลังกา
 เมื่อศตวรรษที่ 12 บางแห่งว่า เมื่อ พ.ศ. 1703 ในรัชกาลพระเจ้า
 ปรักกมพาหุ¹

อนึ่ง คัมภีร์วุศุโตทัยนั้น เนื่องจากยังไม่พบฉบับเดิมที่เป็นภาษามคธ พบแต่ "วุศุ
 โศตตะปุปกรณ" ซึ่งพระธรรมคุณากรณ์ ฐิตปัญญเถระ เป็นผู้ชำระจากฉบับที่พระสังฆรักษิตเถระ
 รจนา และ "ฉันทศาสตร์" ซึ่งนายฉันท ขำวิไล เป็นผู้แต่ง ซึ่งอาจได้ว่า โค้ดแบบอย่างมา

¹ พระธรรมคุณากรณ์ ฐิตปัญญเถระ (ผู้ชำระ), วุศุโตทยปุปกรณ (ธนบุรี : โรงพิมพ์
 ประยูรวงศ์, 2508), หน้า 30-31.

จากคัมภีร์วุดโคตย์ เช่นเดียวกันนั้น มีข้อแตกต่างกันในเรื่องจำนวนของฉันทวรรรพฤติ และ มาตราพฤติ ดังนี้คือ

วุดโคตย์ปุปกรณ์ กล่าวว่า คัมภีร์วุดโคตย์ แสดงฉันทไว้ 108 ประเภท แบ่งเป็น ฉันทวรรรพฤติ 83 ฉันท และฉันทมาตราพฤติ 25 ฉันท

ฉันทศาสตร์กล่าวว่า ฉันทตามที่มิในคัมภีร์วุดโคตย์ มีปรากฏเฉพาะภาษามคธอย่าง เดียว มี 108 ฉันท เป็นฉันทวรรรพฤติ 81 ฉันท และฉันทมาตราพฤติ 27 ฉันท

3.1.1 ที่มาของฉันทแบบไทย

ไม่มีหลักฐานที่ปรากฏว่าไทยรับคัมภีร์ฉันทวุดโคตย์เข้ามาเป็นตำราฉันท ตั้งแต่สมัยใด แต่ก็เป็นที่ยืนยันว่า คัมภีร์ฉันทวุดโคตย์เป็น แบบฉบับของตำราฉันทไทย เพราะมี "คำอธิบาย คณะจากคัมภีร์วุดโคตย์" ปรากฏในหนังสือจินตคามณี ตำราภาษาไทยเล่มแรก ซึ่งพระโหราธิบดีแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2199-2231 นอกจากนั้นในตำราหลักภาษาไทย ในภาคต้นหลักการของพระยาอุปกิตศิลปสาร ยังได้กล่าวถึง คำประพันธ์ประเภทฉันทไว้ดังนี้

คำฉันทแบบโบราณ คือคำกานที่สันสกฤตและบาลี ซึ่งนักปราชญ์คัดเอา มาจากคัมภีร์ "วุดโคตย์" (ปากตลาดเรียกว่า "มุดโค" หรือ "มอโค") แต่เลือกเอาเฉพาะที่แต่งเป็นภาษาไทยได้ และเติมสัมผัสทางภาษาไทยเรา เข้าด้วย ดังตัวอย่างในจินตคามณี แต่บทใดที่ไม่เหมาะกับภาษาไทย ท่านก็ไม่ ทำตัวอย่าง

ส่วนในข้อที่ว่า กวีไทยรู้จักแต่งฉันทตั้งแต่เมื่อใดนั้น ตามที่ปรากฏหลักฐาน จะพบคำ ประพันธ์ประเภทฉันท ในหนังสือมหาชาติคำหลวง ซึ่งเป็นหนังสือที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีรับสั่งให้ประมุขนักปราชญ์ราชบัณฑิตยสถานในกรุงศรีอยุธยาแปลแต่งเมื่อปีชวด จุลศักราช 844 พ.ศ. 2025 นักปราชญ์และครูหลายท่านได้กล่าวถึงฉันทในมหาชาติคำหลวง ไว้ดังนี้

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2511), หน้า 445, "ฉันทลักษณะ".

หนังสือ "พระราชพิธี 12 เดือน" พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีว่า

พระมหากษัตริย์คำหลวงนั้น เป็นเครื่องส่องให้เห็นความรู้อันสูงของพระเจ้าทรงธรรมว่า พระองค์ทรงทราบอักษรวิธี ทั้งภาษามคธ ภาษาไทย และพากย์ภาษาอื่นต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง และประกอบด้วยพระสติปัญญาฉลาด ในการที่จะประพันธ์คุณลิขิต ราช กาพย์ โคลง ฉันท์ ให้ไพเราะได้เป็น อย่างยิ่ง การที่ทรงแปลภาษามคธลงเป็นภาษาไทย ให้เป็นลิลิต โคลง ฉันท์ กาพย์ต่าง ๆ สลับกันไป อาศัยข้อความที่จะต้องการกล่าวชกกล่าว เร่วให้สมควรแก่เนื้อความ ¹

"ตำนานหนังสือมหาชาติ" พระนิพนธ์ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ มีว่า วิธีแต่งเอาภาษามคธ เดิมทั้งบาท ¹ แปลแต่งเป็นกาพย์ภาษาไทยวรรค 1 สลับกันไป บางแห่งเป็นภาษาไทย แต่งเป็นฉันท์บาง เป็นโคลงบ้าง ตามความฉันทของนักปราชญ์ผู้แต่ง ²

นายเจือ สตะเวทิน กล่าวไว้ในหนังสือแบบเรียน "การประพันธ์และประวัติวรรณคดีไทย" ในตอนที่ว่าด้วย หนังสือมหาชาติคำหลวง ว่า

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธี 12 เดือน (พระนคร : บรรณาคาร, 2495), หน้า 520.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, "ตำนานหนังสือมหาชาติ", มหาชาติคำหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2460), หน้า (4)-(5).

จะขอยกตัวอย่างฉันทอนทรวีเชียร ตอนพระมัทรีขอลาง มาให้เห็นดังนี้

ครันนไคสคัษสาร	พจนายุกาพวอน
ขอลางทวารจร	ทุกขทวพิโรไป
สุรเสียงสำเนียงนาง	กสนนเสนาะใน
ครุณเพชฌีใจ	ทุกขเพชฌนาง
ฉันทราประภาเรือง	ทิมมพรพิถ์ทาง
เพพทาวคำวิพลาง	จรจากสถานไป ¹

นอกจากกัณฑ์ที่นี้ ยังมี นายเจื้อ สตะเวทิน ยกเป็นตัวอย่างข้างตนแล้ว ยังมีปรากฏ ฉันท 15 และฉันท 19 ในกัณฑ์มหาพน ดังนี้

ฉันท 15

คูกรทวิชจำนรรคสำน่าน	ทกตระการมี	อันคัมไป
วิจิตรสรลิตเสียงไล	ปี้กรงรองโร	คูเขี้ยวขจี
ปรมุตอนุชกรรยา	สกุณาส-	กุกีศรี
สุริตวิวิธวาที	ในพนาลี	ดิญจุจขม
สกุณพิทกนนา	โดยอันคัมมา	ในไพรพนม
วจนมฤคยบันสานสม	เสียงรงมยีน	บแพทหาย
ทิสุทสนนอากาศ	ราวหงสองตา	คูโพรงพราย
วิวิจิตรโณมฉาย	เกิดแคไชลาย	ลออองค
อคุลยวิมุลยปักนี้	ในพนาลี	พราหมณพงษ
มธุรสสุรสำนยงคง	คูยรรยงใน	พนาคร

¹ เจื้อ สตะเวทิน, การประพันธ์และประวัติวรรณคดีไทย, (พิมพ์ครั้งที่ 1. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2510), หน้า 292.

นิลคนจิตร เลขชา	อัญชนาภา	พรรณรายหงอน
อัญมัญมสาทร	รองรงมอร	อ้ออชาน ¹

เมื่อพิจารณาคุณะของฉันท์ เขาแบบ มาลินีฉันท์ ดังปรากฏในหนังสือจินตคามดี แต่ การส่งสัมผัสระหว่างบท ในฉันท์ 15 ที่ยกมานี้ ไม่เป็นไปโดยตลอดทุกบทจนจบ เป็นเฉพาะ สองบท ที่ติดต่อกันเท่านั้น คือส่งสัมผัสระหว่างบทที่ 1 กับบทที่ 2 และบทที่ 3 กับบทที่ 4 เป็นต้น อนึ่ง คำสุดท้ายของบทที่ 2 สัมผัสกับคำสุดท้ายของบทที่ 3 คำสุดท้ายของบทที่ 4 สัมผัสกับคำสุดท้ายของบทที่ 5 เป็นคังนี้จนจบ ลักษณะสัมผัสสุดท้ายคังนี้ นับเป็นลักษณะที่แปลก ไปจากมาลินีฉันท์รุ่นหลัง และเป็นลักษณะที่ตรงกับที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า "Couplet"

ฉันท์ 19 ที่จะยกต่อไปนี้ เขาลักษณะศัพท์ทุกวิกิพีฉันท์ ตรงตามหนังสือจินตคามดี คังนี้

ป่านนมีมฤคเอดอันอสิกหลาย	
ชมคทรายแลसानแล่น	ลำยอง
รมรยงรายรุกชษาชฌาคนตระกอง	
สารคนองคณาภาษ	ทงคอง
หญานำวรรดิพนพฤกษกูรหง	
นানাในไพรพง	พิศาล
ป่านนมีกทสิมฤคางคคประมาณ	
สถิตสถานสถาพร	พิบูลย
มีเขาฝั่งแลดมานบพิกทำกัมาภูค	
เองควยอคุลย	เคชพระ
สุรเสมามีบมिनอยกในสระ	
เขานกก็ฉกะ	กองสร หลอน

¹ มหาชาติคำหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2460), หน้า 183-4.

สาส์นชาติสุคนธ์ โภชนก่าจร

สุทธัญมวาร	นฤมทิน
มีอ้อยเอมโอบอ้อมอันมีมฤตสุรสลิล	
กลืนกินบพิภย์	กัยวน
หนทางเดียว ๖ จไปประมาณกับงงควร	
ทันเคียวก็จวนจวบ	กฏ
ชื่อแซวแคลวมีแคลวที่อาสรมดาณี	
สรรเพชญภูมีสโรชเสด็จ	อยู่นน

นอกจากหนังสือมหาชาติคำหลวงแล้ว ในสมัยเดียวกันนี้ ไม่มีหนังสือฉันทเลมอื่นที่คงอยู่เป็นหลักฐานในปัจจุบันนี้ จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ระหว่าง พ.ศ. 2199 - 2231 จึงมีหนังสือฉันท ปราภฏ 3 เลม คือ เสือโกคำฉันท สมุทรโฆษคำฉันท ซึ่งนักปราชญ์และผู้เชื่อกันว่า พระมหาราชครูเป็นผู้แต่ง และอนิรุทธิคำฉันท ซึ่งศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งอีกเลมหนึ่ง

3.1.2 ลักษณะของคณะ และคำลหุ ครุ ในฉันท

เพื่อความสะดวกแก่การอ้างอิงในบทต่อไป จะขอคัดคำอธิบายเรื่องคณะ และคำลหุ คำครุ จากหนังสือจินกามาแสดงไว้ ณ ที่นี้

(อธิบายคณะจากคัมภีร์วาทิตพิย)

สัพพศลา มุณาพิคลหุ ภยา มัชฌันตครุ ชลา
 มัชฌันตคลา รเตตญูร คณา โค ครุ โล ลหุ

เอเต คณา อันว่าคณทั้งหลายนี้ อัญฐ แปร อิติ คังนี้
 ภาวันตี มี สัพพศลา คือ คณอันมีกรุหังปวงลหุหังปวง มนา

1 มหาชาติคำหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, 2460), หน้า 187 - 8.

นาม ชื่อ มะคณและนะคณ อาทิกลหุคณา คือ คณอันมีครุ แลลหุอยู่ตน
 ภยานาม ชื่อ ะคณแลยะคณ มีขันนุคครุคณา คือคณอันมีครุในทามกลาง
 แลครุในที่สุด ขธานาม ชื่อชะคณแล สะคณ มีขันนุคครุคณา คือ คณอัน
 มีดหุในทามกลาง แลลหุ ในที่สุด รทานาม ชื่อ ระคณแลทะคณะ ¹

ถอดความจากที่คัดมาข้างต้นนี้ไควว่า คณะของคำประพันธ์ประเภทนี้ มี 8 คณะ
 ควบกัน คือ

ประกอบควยคำครุล้วน ทั้งสามคำ	ชื่อว่า	มะคณะ	(๓ ๓ ๓)
ประกอบควยคำลหุล้วน ทั้งสามคำ	ชื่อว่า	นะคณะ	(๑ ๑ ๑)
ประกอบควยคำครุ 1 คำ คำลหุ 2 คำ	ชื่อว่า	กะคณะ	(๓ ๑ ๑)
ประกอบควยคำลหุ 1 คำ คำครุ 2 คำ	ชื่อว่า	ยะคณะ	(๑ ๓ ๓)
ประกอบควยคำลหุ 2 คำ คำครุ 1 คำ	ชื่อว่า	สะคณะ	(๑ ๑ ๓)
ประกอบควยคำครุ 2 คำ คำลหุ 1 คำ	ชื่อว่า	ทะคณะ	(๓ ๓ ๑)
ประกอบควยคำลหุ คำครุ คำลหุ	ชื่อว่า	ชะคณะ	(๑ ๓ ๑)
ประกอบควยคำครุ คำลหุ คำครุ	ชื่อว่า	ระคณะ	(๓ ๑ ๓)

ในจินตามณี ท่านผูกคำประพันธ์สำหรับช่วยในการจำคณะทั้งแปด ควบกาพย์สุราง-
 คณางค 32 ไวดังนี้

เรากินแดง	โม	ลูกไอกระ	โต	นะเพาะเงาะ	น่าน
ชคชอย	โย	กูจะใคร	ราญ	ไม้ระพะ	ภาน
ฉิฉะสง	สาร	แนะให้เกาะ	ชาย	าลา ²	

¹ พระโหราธิบดี, จินตามณี (พระนคร : คือปายรรณาการ, 2504), หน้า 50.

² เรื่องเกี้ยวกัน, หน้า 51.

คณะทั้งแปดนี้ คัมภีร์วรุโศตย ใ้จัดเป็น คณะที่เป็นมงคล และคณะที่ไม่เป็นมงคล และมีเทพบุตร เทพธิดา รักษาคณะ 8 ดังปรากฏใน "วรุโศตยปุปรณ" ว่า

คณะมงคล 4 คณะกาฬิกินี 4

คณะมงคล เรียกว่า อัญญุคณะ แปลว่า คณะที่นำพรารณา คณะกาฬิกินี เรียกว่า อนัญญุคณะ แปลว่า คณะที่ไม่นำพรารณา คณะฉันท 8 คือ มะ นะ ภา ยะ ฐะ สะ ระ ตะ แแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 คณะมงคล 4 คือ มะ นะ ภา ยะ

ตอนที่ 2 คณะกาฬิกินี 4 คือ ฐะ สะ ระ ตะ

การตั้งฉันท การตั้งชื่อคน และการตั้งฉายาพระ ถ้าประกอบด้วย คณะมงคล 4 ถือว่าดี ถ้าประกอบด้วยคณะกาฬิกินี 4 ถือว่าไม่ดี การจัดคณะฉันททั้ง 8 เป็นมงคล และ กาฬิกินี นั้น เป็นความคิดเห็นและความเชื่อถือของคนโบราณ ฟังเข้าใจว่าเป็นมงคลภายนอก เป็นกาฬิกินีภายนอก และฟังเข้าใจว่าเป็นทนต์ของคณธรรมคาสามัญ มีใจคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

เทพบุตรเทพธิดา ที่รักษาคณะ 8

เทวดาที่รักษาคณะ 8 นั้น เป็น เทพบุตร 8 และเทพธิดา 5 ดังนี้

เทพบุตร 8 คือ

1. ภูมเทวดา	รักษา	ม	คณะ
2. พระอินทร์	รักษา	น	คณะ
3. เทวดาเมฆ	รักษา	ย	คณะ
4. พระจันทร	รักษา	ภ	คณะ
5. พระอาทิตย์	รักษา	ช	คณะ

6. เหวคาอม	รักษา	ส	คณะ
7. เหวคาไฟ	รักษา	ร	คณะ
8. อากาศเหวคา	รักษา	ต	คณะ

เทพธิดา 5 คือ

1. สุรัสวดีเทพธิดา	รักษา	ม	คณะ
2. สุนทรเทพธิดา	รักษา	น	คณะ
3. มณีเมขลาเทพธิดา	รักษา	ภ	คณะ
4. ลีเทพธิดา	รักษา	ย	คณะ
5. กาศกัณฐิเทพธิดา	รักษา	คณะกาศกัณฐิทั้ง 4 คณะ	คือ ชะ สะ ระ ตะ 1

คำลหุ คำครุ ที่กำหนดในจินตคามณี มีดังนี้

โย อักขโร อันว่าอักษรตัวใด สโยคาทิจ เมาะ
 สโยคาทิจูโต บังเกิดเป็นต้นแห่งสังโยค ทีโฆ จ เมาะ
 พิมภาว ปัตโต ถึงซึ่งสวภาพแห่ง ทีฆะกัณฐิ นิคคหิตปโร
 จ อันมีนิคหิต หนปลาย กัณฐิ โหติ มี โส อักขโร อันว่า
 อักขรนั้น ครุ นาม ชื่อว่า ครุ าวา อนึ่งโสค โย
 อักขโร อันว่า อักขรตัวใด ปัตัน โศ เมาะ จตุณัน
 ปาทาน อวสาเนฐุโต ตั้งอยู่ในที่สุดแห่งบททั้งหลายสี่ โหติ
 มี โส อักขโร อันว่าอักขรนั้น ครุ นาม ชื่อ ครุ โส ครุ
 อันว่า ครุ นั้น วังโก เมาะ อพิณจันทสัมภราโน มีสัมฐาน

¹ พระธรรมคุณากรณ์ รัฐปณญฺเธรระ, วุดโททยปฺปกรณํ (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, 2508, หน้า 34 - 35, "คำอธิบายวุดโททยภาษาไทย".

ตั้งพระจันทร์กึ่งหนึ่ง โหติ มี ๗ อัญญา อักษรโร อันว่า
 อักษรอันอื่น ที่สโค จากที่ชะห้าตัว มีศุติโก เมาะ
 เอกมีศุติโก มีมาตราอันเดียว รัสโส นาม ชื่อรัสสะ โหติ
 มี โส รัสโส อันว่ารัสสะนั้น โด เมาะ ลหุ นาม ชื่อลหุ
 โหติ มี โส ลหุ อันว่าลหุอัน อชฺช เมาะ สลากัสสิราโน มี
 สัณฐานเหมือนควายไม้กลัด โหติ มี ๗ รัสสะ 3 คือ อ อี อู
 ทีชะ 5 คือ อา อี อู เอ โอ ครุ 8 คือที่สุดมาท อา อี อู เอ โอ
 นิคคหิต สังโยค ๗ ลหุ 35 คือ อ อี อู ก ข ฯลฯ

ห พ 1

นัยหนึ่ง ลหุ 14 คือ อะ อี อี อู ฤ ฌ เอียะ เอือะ เออะ อัวะ
 เอะ แอะ โอะ เอะ แล อำนั้น สังสกฤตเอาเป็นลหุด้วยแล จบทัง
 ก ข เอาเปน ลหุ ฤจ 15 อักษร นี้ สิ้น 2

เรื่องคำลหุ ครุ นี้ นายฉันท ชาววิไล กล่าวไว้ในหนังสือ "ฉันทศาสตร์" ว่า

คำว่า ครุ แปลว่า หนัก คือ อักษรที่อ่านต้องออกเสียงหนัก จัดโดย
 ประเภท มี 4 คือ บรรดาอักษรซึ่งเป็นตัวต้นของสังโยค คือ ซ่อนกันและ
 สะกดกัน ก็คือ ชื่อ สังโยคาคิครุ อย่าง 1 อักษรที่เป็น ทีชะ อ่านออกสำ
 เนียงยาว ก็คือ ชื่อ ทีฆครุ อย่าง 1 อักษรที่มีนิคคหิตอยู่เบื้องบน ก็คือ
 ชื่อว่า นิคคหิตครุ อย่าง 1 อักษรที่เป็นที่สุดมาทข้างต้น หรือที่สุดข้าง
 ปลายมาทนั้น ถึงจะเป็นลหุ ก็นับเป็นครุได้ ชื่อ ปาหันทครุ อย่าง 1
 แลครุนั้นมีสัณฐานอันคค ตั้งพระจันทร์ครึ่งซีก ดังนี้ (~)

1 พระโหราธิบดี, จินตคามณี (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2504), หน้า 50-51.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

คำว่า ลหุ แปลว่า เมา บรรดาอักษรที่เป็นรัสสะล้วน อ่านมีสำเนียงสั้น และไม่มีพยัญชนะสังโยคซ่อนอยู่ข้างหลัง เรียกว่า ลหุ และลหุนั้นมีหลักฐานอันตรงคังไม่กลัด คังนี้ (๑)

อักษรที่เป็นลหุเน้นับตามภาษามคธ คือ อ อิ อุ หรือพยัญชนะที่อาศัยสระ 3 ตัวนี้ คำเป็นลหุ ตามที่ไซแตงฉินท์ในภาษาไทย คือ อ อิ อี อุ เอะ แอะ โอะ เออะ อัวะ เอียะ เอือะ เออะ ฤ ฦ คำว่า (กิ) (บ) ก็นับว่าเป็นลหุตามนิยมของคณิศรภาพ อนึ่ง สระ ำ หรือพยัญชนะที่อาศัยสระนี้ ก็นิยมใช้เป็นครุบาง ลหุบาง ตามความต้องการ เพราะนิยมใช้กันอยู่โดยมาก ¹

อนึ่ง เรื่องสัญลักษณ์ของคำลหุ ครุ นี้ ในหนังสือวุดุโททยปกรณ ก่อวไว้คังข้อความที่ปรากฏในเชิงอรรถ ²

เรื่อง คำลหุ ครุ นี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ประทาน-

¹ ฉันท ขาวีไล, ฉันทศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ม.ป.ป.), หน้า 4,

² พระธรรมคุณาภรณ์ ฐิตปญฺญเถระ (บุรจารย์), วุดุโททยปกรณ (ธนบุรี : โรงพิมพ์พระยวงต์, 2508), หน้า 33. กล่าวถึงสัญลักษณ์ ลหุ ไว้ว่า "สัญลักษณ์ ครุ ลหุ หรือสำเนียงของ ครุ ลหุ นั้น ท่านเขียนเป็นรูปหลายอย่างคังต่อไปนี้

สัญลักษณ์ครุ เขียนได้ 5 อย่าง คือ

1. เขียนเป็นรูป พระจันทร์ครึ่งซีก
2. เขียนเป็นรูปทวงใส่หูเด็กผู้หญิง คล้ายตัวเอส อักษรโรมัน
3. เขียนเป็นรูปไม้ค้ำคองลังกา ปลายงอ
4. เขียนเป็นรูปปลายหางกระเบน
5. เขียนเป็นรูปไม้ค้ำ แบบศิลาจารึกวัดพระเชตุพน

พระมติไว้ในหนังสือ "วรรณคดีสาร" ว่า

ตามที่อธิบายไว้สำหรับภาษายาวดี นั้น ก็เป็นการถูกต้องแล้ว แต่ภาษาสันสกฤต มี วิสรรคะ ซึ่งคล้ายกับ วิสวรรณีย์ ของเรา และคำที่มีวิสรรคะในภาษาสันสกฤต แม้จะมีสระสั้นก็ถือว่าเป็นครุ ไม่ใช่ลหุ ฉะนั้น จะวางหลักในภาษาไทยลงไปว่า อะ, อิ, อี, อุ, เออะ, แอะ, โอะ, เออะ, อัวะ, เอียะ, เอือะ, เอออะ, เป็นลหุหาได้ไม่ แต่คงพิจารณาว่าเป็นรายการลงไปว่า ออกเสียงหนักหรือเบา¹

เรื่องเสียงหนัก เบา ในภาษาไทยนั้น พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวว่

ลักษณะการอ่านหนังสือในภาษาไทย นั้น เมื่อเรียงคำเข้าเป็นประโยคแล้ว ก็อ่านโดยมีเสียงหนักเบา คือมีบางแห่งที่เน้นเสียงหรือเสียงตก และมีบางแห่งที่ไม่เน้นเสียง หรือทำให้เสียงผ่านไปจนกระทั่งถึงจังหวะที่เสียงตก... จะให้ตัวอย่างคำเขียนสระยาวแต่เสียงไม่หนัก ฉะนั้นจึงเป็นลหุ เช่น "เอา ไป เสีย ใจ" กับ "ของสกเสียใจ" เสียในตัวอย่างแรกออกเสียงสั้น ใจเวลากึ่งหนึ่งของเวลาที่ออกเสียงคำว่าใจ เสียงไม่ตกที่คำว่าเสีย แต่ตกที่คำว่าใจ แต่ในตัวอย่างหลังจะต้องอ่านเสีย ค้วยเสียงยาว เสียงตกที่คำว่า เสีย และคำว่า ใจ เท่า ๆ กัน

สัญลักษณ์กับลหุ เขียนได้ 3 อย่าง คือ

1. เขียนเป็นรูปไม้กัลล
2. เขียนเป็นศูนย์ (๐) แบบศิวาจารย์กวีวัดพระเชตุพน
3. เขียนเป็นรูปสระอุ"

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, "ครุ ลหุ" วรรณคดีสาร, ปีที่ 2 เล่มที่ 7 - กุมภาพันธ์ (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2487), หน้า 71

ฉะนั้น เสีย ในตัวอย่างแรกจึงเป็นลหุ และเสีย ในตัวอย่างหลังจึงเป็นครุ
 "ฉันไค (เงิน) ไปแล้ว" กับ "ฉันจะไคไป" ไค ในตัวอย่างแรกจะต้อง
 อ่านโดยเน้นเสียง คือเสียงตกที่นั่น จึงเป็นครุ แต่ไคในตัวอย่างหลังอ่าน
 เสียงสั้น พอให้นานไปโดยเสียงไปตกที่คำว่า ไป ฉะนั้น ไคในกรณีนี้ก็
 เป็นลหุ¹

ในเรื่อง "ข้อสังเกตเรื่องการแตงฉันท" พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์
 ประพันธ์ ทรงกล่าวถึงเรื่อง ลหุ ครุ ไว้อีกว่า

การเอาหลักของภาษามาลี สันสกฤต ในเรื่องครุ ลหุ มาใช้ จะเอามาใช้
 โดยตรงไม่ได้ แต่ต้องเอามาใช้โดยอนุโลม เพื่อให้เหมาะสมแก่ลักษณะ
 ของภาษาไทย หลักครุ ลหุ ในภาษาไทยจึงจะยึดตัวสะกดไม่ได้ แต่ต้อง
 ยึดหลักวิธีออกเสียงหนักหรือเบา ในเมื่อร้อยกรองเป็นประโยชน์ขึ้นแล้ว บาง
 ทานอาจแย้งว่า ถ้าเช่นนั้นจะเป็นหลักหรือ ฉันทขอตอบว่าเป็นหลัก เพราะคน
 ไทยอ่านออกเสียงหนักและเบาอยู่แล้วตามกรณี²

ที่ยกข้อพระมติของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในเรื่องคำ
 ลหุ ครุ ในภาษาไทยขึ้นมากล่าวไว้ ณ ที่นี้ เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า คำลหุ ครุ นั้น แม้จะมี
 ข้อกำหนดในทางภาษามาลีไว้ และในตำราไวยากรณ์ไทยเราจะยึดถือตามมาเป็นหลักอย่างไร
 ก็ตาม ในเวลาที่นำแบบมาแตงคำประพันธ์ทางภาษาไทยแล้ว ควรพิจารณาตามลักษณะของ
 ภาษาไทย และควรถือหลักการออกเสียงของภาษาไทยเป็นเครื่องกำหนดคำลหุ ครุ การออก

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, "ครุ ลหุ", วรรณคดีสาร, ...
 ปีที่ 2 - มีนาคม (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2487), หน้า 71-72.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 78 "ข้อสังเกตเรื่องการแตงฉันท".

เสียงในภาษาไทยมีเสียงเบาเสียงหนักปรากฏอยู่ เพียงแต่ว่า ไทยมิได้กำหนดเรียกเป็น คำลหุ ครุ เท่านั้น การที่มิได้กำหนดเรียกว่า คำลหุ ครุ เป็นเหตุให้คนไทยทั่ว ๆ ไปรู้จัก คำลหุ ครุ แต่ในลักษณะที่กำหนดตามภาษามาลีเพียงลักษณะเดียว ความจริง คำลหุ ครุ ในภาษาไทยควรกำหนดจากการออกเสียง คำ ๆ เดียวอาจจะเป็นได้ทั้งคำลหุและคำครุ จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่นำหนักของการออกเสียงคำนั้น เมื่อปรากฏในวลีหรือประโยค ดังที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงแสดงตัวอย่างคำว่า เสี้ย โดย หลักที่ต้องเป็นคำครุ ส ผสมกับสระ เอีย แต่ภาษาไทย คำว่า เสี้ย จะเป็นได้ทั้งคำลหุ และคำครุ ดังกล่าวแล้วในตัวอย่างหน้าต้น สระเสียงสั้นก็เช่นเดียวกัน แม้โดยปกติภาษามาลีจะนับเป็นคำลหุ แต่ในภาษาไทยเป็นได้ทั้งลหุและครุ คำว่า สะกิด สะใจ การออกเสียง สะ ในคำว่า สะกิด จะมีได้ออกเสียง อะ เต็มเสียง ออกเพียงครึ่งเสียงเท่านั้น คล้าย ๆ กับจะออกเสียงว่า ซา แต่สั้นกว่า หรือจะกล่าววาเสียงยานคำว่า สะ ไปเน้นหนักหรือตกลงที่คำว่า กิด มากกว่าคำว่า สะ ฉะนั้น สะ ในที่นี้จึงเป็นคำลหุ แต่การออกเสียง สะ ในคำว่า สะใจ นั้น ต้องออกเสียง อะ เต็มเสียง ฉะนั้น สะ ในคำนั้นจึงเป็น คำครุ

อนึ่ง สระอำ ซึ่งทางภาษามาลีสั้นสกฤต กำหนดว่า เป็นคำลหุ หรือครุ ก็ได้ตาม ความต้องการนั้น พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงแนะนำในเรื่อง "ครุ ลหุ" ว่า ให้ใช้หลักในการออกเสียง เป็นข้อกำหนดคำหนักเบา ทรงยกคำว่า ประจำ และ จำนำ เป็นตัวอย่าง การออกเสียง คำว่า จำ ใน ประจำ เสียงหนักที่คำว่า จำ ยิ่ง กว่าคำว่า ประ หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ออกเสียง จำ หนักเต็มเสียง ส่วนคำว่า จำ ในจำนำ นั้น จะออกเสียง จำ เบากว่าเสียง นำ ที่ตามมา ฉะนั้น จำ ในคำแรกจึง เป็น ครุ และจำ ในคำหลัง จึงเป็นคำลหุ

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น จึงไม่ควรที่จะถือ เครื่องหมายกฏเกณฑ์เดิม ซึ่งกำหนด ตามลักษณะของภาษามาลี มาวินิจฉัยตำแหน่งของคำลหุ ครุ ในฉันทไทย แล้วลงความเห็นว่า กวีแต่งฉันทแบบแผน เพราะใช้กฎเกณฑ์ คือ สระอำ ดังตัวอย่าง

จินตราประเภทเรื่อง
เทพทวารกำรพิลาง

หิรัญพรพิถิตทาง
จรจากสถานไป
(อินทรวีเษียรฉันท์ จาก มหาชาติคำหลวง)

ตำแหน่ง คำหุ หร ในอินทรวีเษียรฉันท์ ตามหนังสือจินตคามณี เป็นดังนี้

~ ~ ~ ~ ~
~ ~ ~ ~ ~

~ ~ ~ ~ ~
~ ~ ~ ~ ~

กฤษคามุขลินอม
ในปางสุบาทางค

ศิริกราบสุเบญจางค์
บทรัตนเจษฎา

เมื่อนำฉันท์จากมหาชาติคำหลวงมาเทียบ จะพบว่า คำว่า คำวิ ที่อ่านออกเสียง
ว่า คำ - หรี นั้น ตามกฎเกณฑ์เดิมที่กำหนดตามลักษณะของภาษาบาลี ทั้งสองพยางค์นี้เป็น
คำหุ แต่ในที่นี้ วิ อยู่ในตำแหน่งของคำกร จะวินิจฉัยว่า กวีแต่งผิดแบบ เพราะบรรจุคำ
ลหุฉิดที่ไม่ได้ ควรที่จะถือพระมติของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์มา
พิจารณาคำในข้ออื่นหนึ่ง จะพบว่า ในการออกเสียงคำว่า คำวิ นั้น เสียงจะผ่านพยางค์
แรก คำ มาตกที่ วิ เต็มเสียง เมื่อคำว่า คำ ออกเสียงเบา และใช้เวลาในการออกเสียง
น้อยกว่า วิ ในที่นี้ วิ จึงเป็นคำกร และอยู่ตามตำแหน่งแล้ว

ตัวอย่างต่อไป เป็น อินทรวีเษียรฉันท์ จากเรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์ ตอนต้น ซึ่ง
พระมหाराชครู เป็นผู้แต่ง

พระทวารอันสูงสรพร   ประคัมโคธรมาศผจง
โศคนทวารยรรยงกง   รัตนรายคุณฤมล

ถ้าถือกฎเกณฑ์ทางภาษาบาลี จะพบว่า คำว่า อัน ในวรรคหน้าบาทเอก คัม ใน
วรรคหลัง บาทเอก และ ยรร ในวรรคหน้า บาทโท นั้น เป็นคำที่อยู่ในตำแหน่งลหุ แต่เป็น
คำมีตัวสะกด และ คำ ฤ ในวรรคหลังบาทโท ซึ่งเป็นคำที่ประกอบด้วยสระเสียงยาวนั้น
ซึ่งโดยธรรมชาติเป็นคำกรนั้นก็อยู่ในตำแหน่ง คำหุ เช่นเดียวกัน ส่วน นฤ ซึ่งเป็นคำหุ

เพราะใช้สระเสียงสั้น กลับมาอยู่ในตำแหน่งของคำครุ จะวินิจฉัยว่า พระมหाराชกรแต่งฉิค
แบบ เพราะบรรจุ คำลหุ ครุ ฉิคที่ เช่นนี้เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะลงความเห็น ถ้าใช้
หลักการออกเสียงเบาหนักดังพระมติของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์
มาวินิจฉัย จะปรากฏว่า ที่พระมหाराชกรแต่งถูกต้องแล้ว ทั้งนี้ เพราะการออกเสียง คำว่า
อัน คัย ยรร และ ญ นั้น มีใช้เสียงหนักเต็มเสียง เมื่อออกเสียงเราอ่านเสียงเบากว่า
ปกติ เสียงจึงไม่โดดเด่นหนัก หรือตกลงที่คำเหล่านี้ ในวรรคสุดท้าย เสียงเบา คำว่า ญ ไป
เน้นเสียงหนักที่ นฤมด การออกเสียง คำว่า ญ จึงเบากว่า นฤ และ มด ฉะนั้น ญ จึง
เป็นคำลหุ และ นฤ จึงเป็นคำครุ

ตัวอย่างต่อไปจากเรื่องอนิรุทธิ์คำฉันท์ของศรีปราชญ์ ซึ่งเป็นฉันท์ในสมัยเดียวกับตัว
อย่างที่แล้ว

อันนี้และรูปท้าว
จำนองกระอิคโอย

อันมาชมมาชายโชษ
ทุกขทรวงระดวงกาม

ในวรรคหลัง บาทเอก คำว่า อัน ซึ่งเป็นคำมีตัวสะกด และคำว่า มา ทั้งสอง
คำซึ่งเป็นคำที่ใช้สระเสียงยาว และคำว่า ทุก ในวรรคหลัง บาทโท ทั้งหมคนี่เป็นคำครุตาม
กฎเกณฑ์ทางภาษาวาดิ แต่บรรจุในตำแหน่งของคำลหุ ถึงกระนั้นก็มีใค้หมายความว่า ศรีปราชญ์
แต่งฉิคแบบแผน ทั้งนี้ เพราะในที่นี้คำว่า อัน และ มา ออกเสียงเบากว่าเสียงคำว่า ษ
เสียงเน้นหนักที่ ษ เช่นเกี่ยวกับการออกเสียง มา คำหลัง ซึ่งเบากว่าคำว่า ชาย และ โชษ
การออกเสียงคำว่า มา สั้นกว่าปกติ คือเสียงอยู่ในระหว่าง คำว่า มะ กับ มา นั้นเอง ส่วน
คำว่า ทุก มีใค้ออกเสียงเต็มคำในที่นี้ แต่ใช้เสียงเบาและสั้นกว่าปกติ เพื่อให้เรียงผ่านไป
ลงน้ำหนักที่ คำว่า ทรวง คือ คำว่า ทุกขทรวง นี้ มีใค้ออกเสียงว่า ทุก - สะ - ทรวง
แต่เป็น ทุกข - ทรวง

ถ้าสังเกตฉันท์ไทยในสมัยแรก ดังที่ยกมาข้างต้น จะพบว่า กวีไทยในสมัยแรกใช้หลัก
ในการออกเสียงของภาษาไทยเป็นการกำหนดคำลหุ ครุ มากกว่าที่จะถือกฎเกณฑ์ของภาษาวาดิ
นับใค้ว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ฉะนั้น ในการกำหนดคำลหุ ครุ ควรจะอนุโลมให้เข้ากับ

ลักษณะการออกเสียงของภาษาไทย ไม่ควรยึดถือตามคำราชาเดิม ซึ่งเป็นคำรากลาวตามการออกเสียงของภาษาบาลี แต่ทว่าในชั้นหลังต่อมา ในสมัยรัตนโกสินทร์จะถือกฎเกณฑ์ทางภาษาบาลี ในเรื่องการกำหนดคำลหุ ทรุ อย่างเคร่งครัด ถ้าจะคิดว่า จินตามณี ของพระโหราธิบดี และตำราฉันท วรรณคดี และมาตราพฤติ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีอิทธิพลในความนิยมเสียงคำลหุ ทรุ ไชร์ ก็หมายความว่า กวีรุ่นหลังได้ศึกษา คณะและ ตำแหน่งคำลหุ ทรุ จาก จินตามณี และจากแบบวรรณคดี มาตราพฤติ และถือเป็นหลักในการแต่งโดยเคร่งครัด เช่น แต่งฉันทภาษาบาลี ดังจะยกตัวอย่าง ฉันทรุ่นหลังมาเสนอเพื่อการศึกษา ดังนี้ :

พระนิพนธ์ของพระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ จากนิทานเวตาล เรื่อง
ที่ 9

แสนใจมิใช่ชุลกระโหลก	และชะงอกจะคูเงา
นำหน้ากระดาศีรษะ	ถูจะหมายตะกายสูง

ปรากฏว่า ตำแหน่งของคำลหุ ทรุ ตรงตามแบบของวสันตศีลฉันทฉันท ฉันทปรากฏในจินตามณี ดังนี้

~~~~~	~~~~~
~~~~~	~~~~~
ปางเสด็จประพาสวรรณานต์	ศิขรินทร์โอบจร
พฤษาวลีวิวิฬพร	ณ ประคัมประคายเคียง

ถ้านำ ฉันท ข่างตนมาเทียบ ปรากฏว่า " บ " แม้จะเป็นสระเสียงยาว แต่ก็เป็นคำลหุ ตามกฎเกณฑ์ทางภาษาบาลี ฉะนั้น จึงถือว่า การวางตำแหน่ง คำลหุ ทรุ เป็นไปตามกำหนดภาษาบาลี

ตัวอย่างต่อไปนี้เป็น วสันตศีลฉันท ฉันท จากเรื่อง "อิเลราชคันท" ของพระยาพิธีสุนทรโวหาร (ต้น สาส์กษณ) ตำแหน่ง คำลหุ ทรุ และวิธีกำหนดคำลหุ ทรุ มิได้นัดไปจาก

กฎเกณฑ์คำราชาศัพท์ภาษามาลี

เรื่องรองพระมณฑิรพิจิตร
กองแก้วและกาญจนระคน

กลพิศพิฆานชน
รุจิเร ขอลงกรณ

วสันตคิลกัณฑ์ จากเรื่อง "สามัคคีเภทคำฉันท์" ของ นายวิช บุรทัต

สามยอดตลอดกระษะระยับ
ขอฝากระการกลจะหยับ

วะวะวัชสลัมพรรณ
จะเยาะยั่วพิฆัมพร

ถึงแม้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จะทรงรักษาระเบียบ
คณะ และ คำดู ครุ "คำราชาศัพท์รองพฤติและมาตราพฤติ" เพื่อให้ถือเป็นแบบลักษณะของ
ฉันทต่าง ๆ ในภาษามาลี จนเป็นหลักเป็นตัวอย่างแก่กวีในชั้นหลังดังกล่าวแล้วก็ตาม ในส่วน
พระองค์แล้ว เมื่อทรงพระราชนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ มิได้ทรงถือกฎเกณฑ์ตามคำราชาภาษามาลีจน
เคร่งครัด ดัง วสันตคิลกัณฑ์ จากพระนิพนธ์ เรื่อง "สมุทรโฆษคำฉันท์"

ต่างคนประจากจรวิโยค
สุดสิ้นตำนานที่รจนา

แต่ต่างโศกกรรโทษหา
นรรราชทฤษฎี ฯ

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่าในวรรคหน้าบาทเอก ตำแหน่งคำดู ครุ เป็นไปตาม
กฎเกณฑ์ ที่ในวรรคหลัง คำว่า แต่ ต่าง และ กรร เป็นคำครุ ตามกฎเกณฑ์ที่กำหนด
ตามภาษามาลี แต่ในที่นี้อยู่ในตำแหน่ง คำดู ทั้งนี้ เพราะการออกเสียง คำว่า แต่ และ
ต่าง จะไม่เน้นเสียงหนักจนเต็มคำ จะออกเสียงไปเน้นหนักที่ คำว่า โศก แทน กรร
ก็เป็นทำนองเดียวกัน คือ จะมิอ่านเน้นเสียงหนักจนเต็มคำ ในวรรคหน้า บาทโท คำว่า
ตำนาน ออกเสียงคำว่า คำ เบากว่าคำว่า นา คำ จึงเป็นลหุ นา เป็นครุ อยู่ถูกต้อง
ตามที่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงตระหนักในเสียงหนักเบา และ
ทรงรู้จักลักษณะเสียงของภาษาไทยอย่างแท้จริง ทรงมีพระปรีชาญาณในอันที่จะนำกฎเกณฑ์มา
ปรับ เขาก็มีลักษณะเสียงภาษาไทย จึงปรากฏคำฉันท์พระนิพนธ์มีเสียงคำทำนองไพเราะ เป็น

ที่ปรากฏอยู่แล้ว ดังตัวอย่างฉันทลักษณ์ วิกิพีเดีย จากสมุทรโฆษคำฉันท์

เรียมเมื่อมอดกัณฑ์ออกยุพินจะยินจะยล
 โอมิ่งวิมลแม บพาน
 ปานฉนี้ผู้จะเนาในชลฤาถลสถาน
 มลายชีพฤษแมน ยังมี

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า ในการวินิจฉัย คำหุ ๑ ครุ ที่ปรากฏในฉันทไทยสมัยแรกนั้น ถือว่า คำหุ ๑ ครุ ในภาษาไทยนั้น ขึ้นอยู่กับการออกเสียงคำเป็นประการสำคัญ เพื่อจะแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างคำหุ ๑ ครุ ชัดเจน จะได้ออกคำประพันธ์ออกเป็นตัวโน้ต ในการกำหนดค่าตัวโน้ต จะใช้หนังสือ "แบบเรียนดุริยางคศาสตร์สากล" ของพระเจนดุริยางค์ เป็นหลัก โน้ตที่จะใช้แทนคำหุ ๑ ครุ โน้ตตัวเขม็ต ๑ ชั้น ( ) ซึ่งมีค่าเท่ากับ ครึ่งจังหวะ และโน้ตที่แทนคำครุ ๑ ครุ โน้ตตัวคำ ( ) ซึ่งมีค่าเท่ากับหนึ่งจังหวะ ในกรณีที่คำหุ ๑ คำแห่ง นั้น มีสองพยางค์ ซึ่งการอ่านจะต้องรวมให้เท่ากับ ๑ คำแห่ง จะใช้โน้ตตัวเขม็ต ๒ ชั้น ( ) ๒ ตัว แทน โน้ตตัวเขม็ต ๑ ชั้น ๑ ตัว และในกรณีที่ คำครุ ๑ คำแห่ง มี สองพยางค์ ซึ่งจะต้องอ่านรวมให้เท่ากับ ๑ คำแห่ง จะใช้โน้ตตัวเขม็ต ๑ ชั้น ๒ ตัว แทนโน้ตตัวคำ ๑ ตัว อนึ่ง ในการเขียนหางตัวเขม็ต นั้น เพื่อสะดวกในการอ่านและเขียน แทนที่จะเขียนรายตัว เช่น หรือ ในหนังสือแบบเรียนดุริยางคศาสตร์สากล^๑ พระเจนดุริยางค์ให้ใช้ขีดเส้นหน้าหางเขม็ตเข้าด้วยกัน

^๑ พระเจนดุริยางค์, แบบเรียนดุริยางคศาสตร์สากล (พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, พ.ศ. ๒๕๑๐,) หน้า ๑๖-๑๗, มีปรากฏตัวโน้ต ๗ ชนิด คือ

๐	เรียกว่า โน้ตตัวกลม	กำหนดให้มีค่าเป็น	๔	จังหวะ
	หรือ <i>P</i> เรียกว่า โน้ตตัวขาว	กำหนดให้มีค่าเป็น	๒	จังหวะ
	หรือ <i>P</i> เรียกว่า โน้ตตัวคำ	กำหนดให้มีค่าเป็น	๑	จังหวะ

ดังนี้ หรือ จะได้ใช้ตัวโน้ตแทนเสียงสั้นยาว ดังนี้

ฉันท์ 11 จากพระนิพนธ์ เรื่อง สมุทรโฆษคำฉันท์

<p>อ้าพระแม่บาปเขียน</p> 	<p>คือเวรเวียนดูฝ่าฝืน</p>
<p>ชีวาตม์จักอาเจียน</p> 	<p>อวยุ้ยคยงบหยิ่งชล</p>

ฉันท์ 14 จากพระนิพนธ์ เรื่อง ฉันทสังเวยกคลองวินิจฉัยเกร็ด

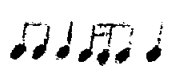
<p>ไปเกิดไปก่อประทุรกีจ</p> 	<p>จำนงจิตรจำนองไทย</p>
<p>ทั่วทั้งมณฑลสถลใน</p> 	<p>นครชั้นทสี่มา</p>

อย่างไรก็ตาม โน้ตที่แทนคำลหุ กรุ นี้ ก็จะต้องมีที่ต่อแทนการอ่านอย่างมีลูกเก็บ
 ควย คือ ไม่ใช่อ่านตรงตัวดังเช่นตัวอย่างข้างตน ดังตัวอย่างจากภพขณาสอนของคำฉันท์
 ดังนี้

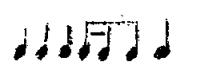
ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

	หรือ 	เรียกว่า โน้ตตัวเซบ็ต 1 ชั้น	กำหนดให้มีค่าเป็น	$\frac{1}{2}$	จังหวะ
	หรือ 	เรียกว่า โน้ตตัวเซบ็ต 2 ชั้น	กำหนดให้มีค่าเป็น	$\frac{1}{4}$	จังหวะ
	หรือ 	เรียกว่า โน้ตตัวเซบ็ต 3 ชั้น	กำหนดให้มีค่าเป็น	$\frac{1}{8}$	จังหวะ
	หรือ 	เรียกว่า โน้ตตัวเซบ็ต 4 ชั้น	กำหนดให้มีค่าเป็น	$\frac{1}{16}$	จังหวะ

ชกัเสพยสวัส

คิพัพพินพระมณ

ทิวเพียรพิชชน

คฤมานอมรินทร์

ในวรรคหน้า บาทเอก ชกัเสพยสวัส ต้องอ่านว่า ทะ กัเสบ พยะ สะหวัค
 คำว่า พยะ ต้องอ่านรวมให้เท่ากับ คำลหุ 1 ตำแหน่ง จึงต้องอ่านให้เร็วกว่าปกติ คือ ให้
 อ่านช่วงสั้น เช่นเท่ากับออกเสียงคำลหุตัวเดียว ในที่นี้จึงใช้โน้ตตัวเข้บัต 2 ชั้น 2 ตัว
 แทนโน้ตตัวเข้บัต 1 ชั้น 1 ตัว คำว่า พัพพน ในวรรคหลังก็เช่นเดียวกัน

คังที่กล่าวแล้ว การถอดคันทออกเป็นตัวโน้ตนี้ เพื่อจะแสดงให้เห็นความแตกต่างของ
 คำลหุ ครุ ให้ถนัดยิ่งขึ้น อันที่จริงสัญญลักษณ์ที่เขียนแทนคำลหุ ครุ คังกล่าวแล้วข้างตน ก็แตก
 ต่างกันอยู่แล้ว แต่อาจจะเป็นสิ่งที่มองเห็นควยตาเท่านั้น ถ้าใช้ตัวโน้ตแสดงอาจจะทำให้รู้
 สึกถึงเสียงโคคี่ขึ้นอีกโศคหนึ่งควย เพราะโน้ตแต่ละตัวมีค่าจึงหะก่ากับอยู่ ในที่นี้ก็จะ
 เห็นว่า โน้ตตัวคำ ซึ่งแทนคำครุ นั้น มีค่าเท่ากับ 1 จังหะคนตรี ในขณะที่โน้ตตัวเข้บัต 1
 ชั้น ซึ่งแทนคำลหุ นั้น มีค่าเท่ากับ $\frac{1}{2}$ จังหะคนตรี ควยเหตุนี้จะได้ชัดเจนวา คำลหุ
 ใช้เวลาในการออกเสียงเพียงครึ่งหนึ่งของคำครุเท่านั้น.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.2 เสียง

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวถึงคำในวรรณคดีไว้ว่า

คำของคำในวรรณคดีมีอยู่ 4 อย่าง ควบกัน แบ่งออกเป็นคำแห่งความหมาย 2 อย่าง และคำของเสียง 2 อย่าง¹

ในบทนี้จะกล่าวเฉพาะเรื่องเสียง ซึ่งเป็นเรื่องที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์นั้น ทรงเริ่มแนะนำผู้ที่ศึกษาและผู้สนใจทางวรรณคดีให้สนใจพิจารณาว่า เสียงของคำเป็นองค์ประกอบของภาษาเท่ากับความหมาย อนึ่ง ในการอ่านวรรณคดีนั้น พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ ทรงแนะนำว่าควรจะอ่านออกเสียง เพื่อที่จะฟังเสียงไพเราะ อันเกิดจากสัมผัสและลำน้ํา มีโชานควบตา มองหาแต่คำสัมผัส การไขหู จะทำให้ผู้อ่าน ไตรรูรสแห่งความไพเราะของเสียง พ. ๗ ประมวลุมารค โคลงดาวไว้ในบทความสั้น ๆ ถึงเรื่องการไขหูว่า

เราไทยเป็นชาตินักกลอน ภาษาของเราเป็นคนศรีอยู่ในตัว ฉะนั้นทุกคน คงมี "หูกลอง" บาง ไม่มากก็น้อย แต่หูนี้ไม่ค่อยได้ฝึกให้แหลม เพราะตาม คำเราเรียนที่ไซ้กันอยู่ทุกวันนี้ ไม่กล่าวถึงแง่นี้เลย ในการอ่านวรรณคดี เราควรไขหูประกอบ ในการวิจารณ์วรรณคดี เราต้องไขหูเป็นสำคัญไม่ใช่เป็นแต่เกรียงประกอบเท่านั้น เพราะมีมากแ่ง ไม่อาจสัมผัสสาวใด นอก จากหูอย่างเดียว²

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์, "คำของคำในวรรณคดี", วรรณคดีสาร ปีที่ 2 เล่ม 9 - เมษายน. (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2487), หน้า 69.

² พ. ๗ ประมวลุมารค, "อ่านวรรณคดีควบหู", ประชุมวรรณคดีวิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องลิลิตพระลอ และกำสรวลศรีปราชญ์ (พระนคร : แพรพิทยา, 2502), หน้า 222.

คำกล่าวข้างต้นเป็นการเน้นใหญ่สนใจวรรณคดี เห็นความสำคัญของการอ่านออกเสียง ให้หูฟังและจับความไพเราะ มีโชานวรรณคดีควยตาเพียงอย่างเดียว ที่ว่าอ่านวรรณคดีควยตานั้น หมายความว่าในการศึกษาวรรณคดีไทยแบบเก่า เรายกความสำคัญให้แก่ความหมายและสัมผัสใน ถ้าความหมายของคำดี และมีสัมผัสใน คือสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะมาก ก็ตัดสินว่าคำประพันธ์นั้น ๆ ไพเราะ แต่ความหมายก็ดูเหมือนจะไม่สำคัญเท่าสัมผัสใน เพราะว่าถ้ามีสัมผัสในน้อย หรือไม่มีสัมผัสในเลย แม้ความหมายของคำจะดี ก็ถือว่าคำประพันธ์นั้น ๆ ขาดความไพเราะ การศึกษาวรรณคดีของเราจึงเน้นหนักไปในเรื่องสัมผัสในเป็นสำคัญ มีไค่เพ่งเล็งถึงลักษณะเสียงในคำอื่น ๆ ทำให้ผู้ศึกษาสนใจความหมายมากกว่าเสียง อันที่จริงเสียงและความหมายมีความสำคัญเท่า ๆ กัน ตามตำราอสังการศาสตร์สันสกฤตของวาคุภย ก็ถือว่าเสียงและความหมายเป็นสิ่งสำคัญของคำประพันธ์ คำประพันธ์ทองประกอบควยอสังการทั้งฝ่ายเสียงและฝ่ายความหมาย ถ้าขาดฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดก็ถือว่าคำประพันธ์นั้นยังไม่สมบูรณ์ในคานความงาม ฉะนั้น ในการศึกษาวรรณคดีในสมัยปัจจุบันและที่จะศึกษาต่อไปในอนาคตนั้น ควรจะต้องศึกษาเรื่องเสียงคำประกอบไปกับความหมายควย

3.2.1 พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวจำแนกเสียงของคำต่อไปนี้ว่า

เสียงของคำที่ว่ามีอยู่ 2 อย่างนั้น ไค่แก่เสียงตามพยางค์หนึ่ง คือคุณภาพของเสียงสระ และเสียงพยัญชนะในพยางค์หนึ่ง ๆ หรือหลายพยางค์เรียงกันเป็นคำคม ซึ่งมีเสียงที่ซ้ำหรือสอดคลองกันบาง และเสียงที่กระทบหรือเปรียบเทียบกัน contrast บาง ทั้งนี้รวมทั้งสัมผัสสระ rhyme และสัมผัสพยัญชนะ alliteration นี้ ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งก็ไค่แก่ลำนำ rhythm ของภาษา คือความกระเพื่อมไปแห่งองศา degree (ระดับชั้น) ของเสียงในประโยค องศาของเสียงไค่แก่กำลังแรง strength ระยะเวลา duration หรือระดับวรรณะ pitch ของเสียง ส่วนการกระเพื่อมไปนั้นไค่แก่การเรียงคำคมเสียงในองศา

ต่าง ๆ เป็นจังหวะสม่ำเสมอ ซึ่งเรียกว่า ลำนำ ¹

เสียงตามพยางค์ คือเสียงของแต่ละพยางค์ตามพระมติข้างต้นนั้น เมื่อพิจารณาประกอบกับตัวอย่างคำที่ทรงไว้เป็นตัวอย่าง ดังนี้

ซึก ซึก เป็นสัมผัสสระ หรือที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าเป็นเสียงซ้ำกันหรือสอดคล้องกัน ซึก ซึก เป็นการสัมผัสพยัญชนะโดยให้มีเสียงสระกระทบกัน หรือที่เรียกข้างบนว่า เปรียบต่างกัน ²

จะพบว่าเสียงที่ซ้ำกันหรือสอดคล้องกัน เป็นลักษณะของการสัมผัสสระ ซึ่งได้แก่คำที่มีสระเป็นเสียงเดียวกันนั่นเอง เช่น ตัวอย่าง คำว่า ขาน กับ น่าน ทั้งสองคำนี้เป็นเสียงสระอา และมี น เป็นพยัญชนะตัวสะกด เช่นเดียวกัน

ส่วนเสียงกระทบหรือเปรียบเทียบกันนั้น เป็นลักษณะของการสัมผัสพยัญชนะ ซึ่งได้แก่คำที่มีพยัญชนะเป็นเสียงเดียวกัน แต่มีเสียงสระเป็นคนละเสียง ดังคำว่า สะดวก กับ เสด็จ ทั้งสองคำนี้ มีเสียงพยัญชนะ ด กับตัว ด เช่นเดียวกัน แต่สระในพยางค์หลังของคำแรกเป็นสระ อัว มี ก เป็นตัวสะกด และเสียงพยางค์ท้ายในคำหลังเป็น สระ เอ มี จ เป็นตัวสะกด

เพื่อแสดงให้เห็นถึงลักษณะสัมผัสสระ และสัมผัสพยัญชนะได้เด่นชัด จะคัดตัวอย่างจากพระนิพนธ์ประเภทฉันท เรื่อง ฉันทกลอมธางพัง มาดังนี้

อาแมอยาคิคคคะอันสัญ	จรเพื่อนพนาทวา
อาแมอยาหมางมนัสอา	คุรควยคไนยไกล

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, "ภาษาในวรรณคดี" วรรณคดีสาร ปีที่ 2 เล่มที่ 9-เมษายน. (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2487), หน้า 70

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

ในตัวอย่างนี้ สัมผัสสระ ไคแก่คำว่า อแม่ กับ อยา ซึ่งเป็นคำที่มีเสียงสระอา เช่นเดียวกัน ต่างกันแต่เสียงวรรณยุกต์เท่านั้น ถ้าจะเรียกว่า คำทั้งสองนี้มีเสียงสอดคล้องกัน ให้แตกต่างจากคำว่ามีเสียงซ้ำกัน เพื่อความชัดเจนก็เห็นจะไม่ผิด คำต่อไป อัน กับ สัญจร เป็นคำที่มีเสียงสระสอดคล้องกัน คือสระอะ และมีตัวสะกดเป็น แมกน เช่นเดียวกัน ต่างกันที่เสียงวรรณยุกต์ คำแรกเป็นเสียงสามัญ และคำหลังเป็นเสียงจัตวา ในวรรคหลังของบาทเอก สัมผัสสระ ไคแก่คำว่า พนว กับ ทวา ซึ่งเป็นคำที่มีเสียง อะ ในพยางค์หน้า และ ระอาในพยางค์หลัง เช่นเดียวกัน และเสียงวรรณยุกต์ก็เป็นเสียงสามัญเช่นเดียวกัน จะเรียกตัวอย่างคำคู่นี้ว่า เป็นคำที่มีเสียงซ้ำกันก็ได้ ในวรรคหน้าของบาทโท สัมผัสสระ ไคแก่คำว่า อแม่ กับ อยา เช่นเดียวกับในวรรคหน้าของบาทเอก ในวรรคหลังของบาทโท สัมผัสสระไคแก่คำว่า คโนย กับ กไถล ซึ่งมีเสียงสระโอะ เช่นเดียวกันและวรรณยุกต์ เป็นเสียงสามัญเช่นเดียวกันด้วย

สัมผัสพยัญชนะ ในวรรคหน้าของบาทเอก ไคแก่คำว่า ชิด กับ คณะ ทั้งต้นด้วย พยัญชนะตัวเดียวกัน คือ ช และ มีเสียงสระกระทบกันหรือเปรียบเทียบกัน นั่นคือสระเป็นคนละเสียง คำว่า ชิด เป็นเสียงสระอิ มีตัวสะกดในแมกน ส่วน คณะ เป็นเสียงสระอะ ไม่มีตัวสะกด วรรคหลังสัมผัสพยัญชนะ คือคำว่า พื่อน กับ พนา พยัญชนะตัวเดียวกัน สระในคำแรก คือสระเอื้อ ตัวสะกดในแมกน คำหลังเป็นเสียงสระอะ วรรคหน้าบาทโท สัมผัสพยัญชนะ ไคแก่ มู ทวาง มนัส พยัญชนะตัวเดียวกัน ต่างกันแต่เสียงสระเท่านั้น วรรคหลัง อาดูร กับ ดวย และ คโนย เป็นพยัญชนะตัวเดียวกัน ต่างกันแต่เสียงสระ

จะคัดจากสรรพสิทธิ์คำฉันท์มาเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

คว่างคว่างในหว่างนภพลา	หกหอนจักหึงกาล
กันถึงพระหาพระติมพานต์	ภพแพทยธานี

ในวรรคหน้าบาทเอก สัมผัสพยัญชนะ ไคแก่ คว่างคว่าง คำคู่นี้มีเสียงพยัญชนะเป็นอักษรควว คว เช่นเดียวกัน และ ระอา มีตัวสะกดในแมกน เช่นเดียวกันด้วย คำต่อไปคือ ใน กับ นภ เป็นสัมผัสพยัญชนะที่มีเสียงสระกระทบกัน มีพยัญชนะเป็นตัว น เช่นเดียวกัน

แต่คำแรกเสียงสระโ คำหลังเป็น สระโอะ มีตัวสะกดแม่ กน วรรคต่อไปสัมผัสพยัญชนะ
 ไต่แก้คำว่า ทก หอน หิง พยัญชนะต้นคือ ห เช่นเดียวกัน และมีเสียงสระกระทบกัน
 คำแรกเป็นเสียงโอะ มีตัวสะกดในแม่ก หอน เป็นเสียงสระอ มีตัวสะกดในแม่ กน
 หิง เป็นสระอิ มีตัวสะกดในแม่ กง ในวรรคหน้าบาทโท สัมผัสพยัญชนะ ไต่แก้คำว่า ถัน
 กับ ถึง พยัญชนะที่สัมผัสคือ ถ สระในคำทั้งสองกระทบกัน คือคำแรก สระอะ มีตัวสะกด
 ในแม่ กน ส่วนคำหลัง สระอิ มีตัวสะกดในแม่ กง คำต่อไปคือ พระหา กับ พระหิมพานต์
 เป็นสัมผัสพยัญชนะที่มีพยัญชนะ และสระเป็นเสียงเดียวกันในพยางค์แรก คือคำว่า พระ
 และเป็นสัมผัสพยัญชนะที่มีเสียงสระกระทบกันในพยางค์หลัง คือคำว่า หา เป็นเสียงสระอ
 แต่ หิมพานต์ เป็นเสียงสระอิที่มีตัวสะกดในแม่กน วรรคหลัง สัมผัสพยัญชนะไต่แก้ แพท กับ
หา พยัญชนะเป็นเสียง ท เช่นเดียวกัน แต่เสียงสระนั้นกระทบกัน คำแรกเป็นสระแอะ มี
 ตัวสะกดในแม่ก แต่คำหลัง เป็นเสียงสระอา

สัมผัสสระที่ปรากฏภายในวรรคหน้าบาทเอก ไต่แก้ คว่าง กับ หว่าง คำทั้งสองมี
 สระซ้ำกัน คือสระอา

การศึกษาวรรคคี่โดยการเพ่งเล็ง แต่สัมผัสในเป็นการอ่านวรรคคี่ด้วยตา เพราะ
 เป็นสิ่งที่มองเห็นเด่นชัด จะคัดจากสมุทรโฆษคำฉันท์มาเป็นตัวอย่างเพื่อแสดงเสียงสัมผัส ดังนี้

พุงกระแสดิ้น	ระรินหลังถถึงธาร
พุงผ้อยประปรอยปาน	พิรุณพร่ำพรรษาสาย

เสียงสัมผัสพยัญชนะในวรรคหน้าบาทเอก ไต่แก้ พ กับ พุง เป็นสัมผัสพยัญชนะตัว
 เดียวกัน แต่มีเสียงสระต่างกัน คือ พุง มีตัวสะกดในแม่ กง ควบ คำว่า กระแสด กับ สิ้น
 คำแรกเป็นเสียงสระแอะ แต่คำหลังเป็นเสียงสระอิ ซึ่งมีตัวสะกดในแม่ กน วรรคหลัง
ระ กับ ริน เป็นสัมผัสพยัญชนะตัวเดียวกัน คือตัว ร แต่เสียงสระกระทบกัน คือ ระ เป็น
 เสียงสระอะ ส่วน ริน เป็นเสียงสระอิ ที่มีตัวสะกดในแม่กน สัมผัสพยัญชนะต่อไป คือ ถ
ถึง และ ธาร เป็นสัมผัสพยัญชนะตัวเดียวกันคือตัว ท แต่เสียงสระเป็นคนละเสียง ถ เป็น
 เสียงสระอะ ถึง เป็นเสียงสระอะ มีตัวสะกดแม่ก ส่วน ธาร เป็นเสียงสระอา มีตัวสะกด

แมกน ในบาทโทวรรณหน้า เสียงสัมผัสพยัญชนะไคแก่ ฟุง กับ ฝอย เป็นสัมผัสพยัญชนะที่มีเสียงสระกระทบกัน คือคำแรกเป็นสระ อู มีตัวสะกดแมกน ฝอย เป็นสระออ มีตัวสะกดแมกน เกอย เสียงสัมผัสพยัญชนะต่อไปคือ ประ กับ ปรอย พยัญชนะไคแก่อักษรควบ ปร สระในคำแรกคือ สระอะ คำหลังเป็นสระออ มีตัวสะกดแมกนเกอย ในวรรคหลังสัมผัสพยัญชนะที่มีเสียงสระกระทบกันหรือท่างกัน ไคแก่ พิ พร่า พรุ พยัญชนะ ตัว พ เช่นเดียวกัน แต่สระเป็นคนละเสียง ษา กับ สาย ก็เช่นเดียวกัน

สัมผัสสระในวรรคของฉันทน์ไคแก่ หลั่ง กับ ถั่ง ในวรรคหลังของบาทเอก เป็นสัมผัสสระที่มีเสียงซ้ำกัน คือ สระอะ มีตัวสะกดในแมกน สัมผัสสระอีกคู่หนึ่งคือ ฝอย กับ ปรอย เป็นสัมผัสสระ เสียงออ มีตัวสะกดในแมกน เกอย เช่นเดียวกัน

ฉันทน์นอกจากจะมีสัมผัสในที่ฟังไพเราะแล้ว ยังมีความหมายเนะให้ เห็นภาพน้ำพุที่พุ่งขึ้นมาเป็นฝอย รวากับสายฝนที่พร่าลงมาโดยไม่หยุดหย่อนอีกด้วย

3.2.2 ลำนำ ตามที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงอธิบายไว้ข้างต้น หมายความว่า ลำนำเป็นความกระเพื่อมไปแห่งองศาของเสียงในประโยค เป็นสิ่งที่อ่านควยตาไม่ได้ ต้องอ่านออกเสียงจึงจะเข้าใจได้ คำประพันธ์ทุกชนิดมีลำนำ แต่เป็นลำนำที่แตกต่างกันไปตามประเภทของคำประพันธ์ กลอน กาพย์ โคลง ร่าย แต่ละประเภทก็มีลำนำที่เป็นลักษณะของตนเอง และไม่เหมือนกับลำนำของฉันทน์ ซึ่งมีลหุ ทรุ เป็นลักษณะสำคัญ เรื่องลำนำนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวไว้ว่า

ลำนำมีวิธีกำหนดได้หลายวิธีด้วยกัน เช่นถือจำนวนพยางค์ หรือที่ใช้ศัพท์วิชาการแห่งฉันทลักษณ์ของเราก็คือ ถือจำนวนคำในวรรค ในบาท ในมทเป็นใหญ่ก็ได้ เช่น คำกลอนและคำกาพย์ของเรา หรือคำร่ายกรองของฝรั่งเศส เป็นต้น หรือจะถือการเน้นเสียง stress หรือเสียงตก accent เป็นสำคัญก็ได้ เช่น คำร่ายกรองของอังกฤษและเยอรมันหรือจะถือลหุ ทรุ เสียงหนักเสียงเบาเป็นสำคัญก็ได้ เช่น คำร่ายกรองของ

กรีกและละติน หรือของบาลีและสันสกฤต ซึ่งมีความนิยมอย่างเดียวกัน และคำว่า verse ก็เป็นคำเดียวกับ วฤต หรือ พฤต ซึ่งเรามักใช้ในคำว่า วรรณพฤต และมาตราพฤต verse หรือ พฤต ก็แปลว่า การหมุนไป ซึ่งได้แก่การหมุนไปแห่งกระแสเสียงของคำ¹

จากพระมหากษัตริย์ ทำให้ทราบว่า ลำนำของคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองของไทย นั้น กำหนดความจำนวนคำในวรรค ในบาท ในบท เป็นใหญ่ เช่น กลอนแปดวรรคหนึ่งก็มี 8 คำ เท่ากัน ทั้ง 4 วรรค ซึ่งเป็นบทหนึ่ง ลำนำของกลอนแปดก็มีลักษณะสม่ำเสมอ ดังจะคัดจากเพลงยาวเจ้าพระ พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ มาแสดงเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ซึ่งพระหลานบรรหารพจน์เป็นบทกลอน
จงเหี่ยวชาญการกระวีวีชีปราชญ์
ให้จะแจ่มทุกแห่งเห็นเจนจินดา

โดยลยบุลลัทธิในอักษร
ก็อวยพรศรีสวัสดิ์ให้วัฒนา
เฉลียวดลาคตรองตริกที่ศึกษา
อย่าโรยราอุสาหะสละเพียร

ลำนำของกลอนที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เท่ากันโดยตลอดทุกวรรค ลำนำของกาพย์ โคลง และราย ก็เช่นเดียวกับลำนำของกลอน ก็ขึ้นอยู่กับจำนวนคำในวรรค ในบาท ในบท เป็นสำคัญ ลำนำของฉันทมีก็ขึ้นอยู่กับจำนวนคำ เช่น ลำนำของคำประพันธ์ประเภทอื่น แต่ขึ้นอยู่กับ คำลหุ ครุ ในฉันท ลหุ ครุ ซึ่งประกอบเป็นลำนำของฉันทเทียบได้กับลักษณะที่ เรียกว่า metre ในคำประพันธ์อังกฤษ หมายความว่า นอกจากองศาของเสียงอันประกอบด้วยกำลังแรง ระยะเวลา ระคัมภรณะของเสียงแล้ว ฉันทยังมีลหุครุ เป็นเครื่องกำหนด ลำนำอีกควย อย่างไรก็ตาม การแยก Rhythm กับ Metre นั้นเป็นของทำไควยาก ดังที่ว่า

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, "ครุ ลหุ", วรรณคดีสาร ปีที่ 2 เล่ม 7-กุมภาพันธ์, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพิทยา, 2487), หน้า 67.

Metre นั้น เป็นคำที่อธิบายลักษณะที่รวมกันของ feet และการรวมนี้เองที่สร้าง Rhythm ขึ้น Rhythm ที่อยู่ในกรอบนี้เอง ทำให้ผู้อ่านเห็นความแตกต่างระหว่างรอยกรองและรอยแถว แต่ถึงกระนั้น รอยแถวก็มี rhythm เพียงแถว rhythm ของรอยแถวไม่มีแบบ

ลำนำเป็นสิ่งที่ต้องอ่านออกเสียงจึงจะสังเกตทราบได้ การอ่านออกเสียงจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาวรรณคดีไทยในแนวใหม่ การอ่านออกเสียงนั้นไม่ว่าจะเป็นอ่านออกเสียงอย่างธรรมดา หรืออ่านแบบทำนอง จะต้องมีการฝึกหัด ทั้งนี้ เพราะการฝึกการอ่านที่ถูกต้องจะช่วยให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้สังเกตเสียงและรู้สึกความไพเราะของคำประพันธ์ทั้งทางเสียงตามพยางค์และเสียงลำนำได้ดียิ่งขึ้น มิฉะนั้น กลับจะทำให้คำประพันธ์นั้น ๆ คอยความงามลงไป ก็เป็นได้ ดังที่ น.ม.ส. ทรงกล่าวไว้ในภาคผนวกของ "สามกรุง" ถึงเรื่องการอ่านคำประพันธ์ โดยทรงยกโคลงของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร นี้ว่า

อักษรเรียบรอยถอย	คำเพราะ
ดูอ่านสารเสนาะ	เรื้อยหรือ
บรรอ่านไม่เหมาะะ	ตรงเทิ่ง ไปนา
ทำให้โคลงทั้งนี้	ชั่วช้าเสียไป ๆ

¹ The Concise Encyclopedia of English and American Poets and Poetry. (New York: Hawthorn Books Inc., 1963), p. 249

"Metre is the term used to describe the way the feet are organized, the object of this organization being to establish a rhythm. It is the awareness of a continuous rhythm that enables the reader to distinguish poetry from prose. Prose, to be sure, has rhythms, but they follow no set pattern."

อักษรสรทสรทรางฆาง	ชุกฺขาน
โคลงก็เพราะเสนาะสาร	แตงไว
น.ม.ส.	พาดั้น ใจนา
น.ม.ส.	ซัดของเสียโคลง ¹

และ น.ม.ส. โค้ประทาคำอธิบายเรื่อง การอ่านโคลง ไวว่า

การอ่านโคลงบางบทและบางบาทเปรียบคังทีระนาถ ถ้าไม่มีลูกเก็บก็เท็ง ๆ ไปหมด โคลงบทหนึ่งมี 7 หรือ 9 คำ ถาอ่านทวน ๆ จำเพาะคำหนึ่ง ๆ ก็เหมือนทีระนาถไม่มีลูกเก็บ จะชอยกตัวอย่างให้เท็งคังนี้

๐ กรุงเพทมทานครนี้	นามรบิล
อมรรักโกสินทร	ทอสรอย

โคลงสองบาทนี้ถาอ่านเท็ง ๆ ว่า กรุง เพม มหา นคอน นี้ นาม รบิล อะ มอน รัก โกสินทร ทอ สรอย ก็คืออ่านไม่มีลูกเก็บ ช้อพระนคร์นี้ใคร ๆ ก็อ่านถูกคด้วยกันเท็งนั้น จึงไม่จำเป็นจะตองอธิบายว่าอ่านอย่างไรจึงจะมีลูกเก็บ แต่โคลงที่ตองอ่านมีลูกเก็บนั้นไม่ใช่ทุกบาท โคลงบางบาทตองอ่านทวน ๆ ทุกคำ มีลูกเก็บไม่ได้ เช่น ชายเซต เหตุแห่งให้ เพ็คแห่ง แรงโรย ๆ²

การอ่านมีลูกเก็บนี้ ไม่ได้ใช้เฉพาะการอ่านโคลง ตองใช้ในการอ่านคำประพันธ์ทุกประเภท ในฉันทกัมปปรากฏ คังยกเป็นตัวอย่างแล้วในขอ 3.1.2 ในบทที่ 3

¹ พระราชวรวงศ์เชอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ, สามกรุง (พระนคร์ : จัยฤทศ, 2495), ทนา 280-281.

² เรื่องเดียวกัน, ทนา 281-282.

ในข้อ 3.1.2 ได้พยายามถอดคลื่นท่อนออกเป็นโน้ตดนตรี เพื่อแสดงความแตกต่างระหว่างคำลดหู ครุ ในที่นี้จะใช้โน้ตดนตรีแสดงจังหวะดนตรีที่ประกอบเป็นลำนำของคำประพันธ์เพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่งด้วย ทั้งนี้ เพราะโน้ตแต่ละตัวมีค่าเป็นจังหวะอยู่ในตัวเองแล้ว เช่น โน้ตตัวค่า (๑) จะมีค่าเท่ากับ 1 จังหวะ โน้ตตัวเข้บ็ต 1 ชั้น (๒) มีค่าเท่ากับครึ่งจังหวะ นอกจากนี้ยังมีเครื่องหมายตัวหยุด เช่น (๙) หยุดตัวค่า มีค่าเท่ากับโน้ตตัวค่า และหยุดเข้บ็ตหนึ่งชั้น (๗) มีค่าเท่ากับตัวเข้บ็ตหนึ่งชั้น

อนึ่ง จังหวะในทางดนตรีนั้น จะกำหนดโน้ตตัวค่าเป็นหลัก โดยปกติ 1 จังหวะดนตรีจะเท่ากับการเล่นเปียโนตบเท้าลง 1 ครั้ง พรอม ๆ กับที่นิ้วมือกดลงไปบนคีย์เปียโนแล้วยกเท้าขึ้นในขณะที่นิ้วมือยังคงค้างอยู่บนคีย์เปียโนตัวเดิม

ครึ่งจังหวะเท่ากับการเล่นเปียโนตบเท้าลงหนึ่งครั้ง พร้อมกับนิ้วมือกดลงไปบนคีย์เปียโน เช่นเดียวกับครึ่งจังหวะ ต่างกันในตอนที่ยกเท้าขึ้น นิ้วมือก็กดโน้ตตัวใหม่อีกครั้งหนึ่งพรอมกัน

การถอดคำและคำประพันธ์ออกเป็นตัวโน้ตนั้น มีปรากฏแล้วในหนังสือต่าง ๆ ดังนี้ หนังสือ "An Outline of English Phonetics" ในบทที่ห้าด้วย Relation between Rhythm and Length ของ Daniel Jones ผู้แต่งกล่าววว่า

เวลาที่ใช้ในการออกเสียงสระผสมตัวเดียวกัน แต่อาจอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ต่างกันนั้น ก็เป็นสระที่มีเสียงไม่เท่ากัน กล่าวโดยง่ายก็คือ เวลาที่ใช้ในการออกเสียงสระผสมที่อยู่ท้ายพยางค์นานกว่าเวลาที่ใช้ขออกเสียงสระผสมที่มีพยางค์ก่อนตามมา ดังตัวอย่าง nine 'nain nineteen 'nainti:n เสียง ə ในคำว่า nine ใช้เวลาออกเสียงนานกว่าในคำว่า nineteen เพื่อจะแสดงให้เห็นชัดเจนว่าเวลาที่ใช้ในการออกเสียงสระ ə ทั้งสองครั้งไม่เท่ากัน Daniel Jones ได้ถอดคำประพันธ์ออกเป็นตัวโน้ตดังนี้

'nain

'nainti:n

คำแรกใช้ตัวโน้ตตัวเข้บ็ต 1 ชั้น คำหลังใช้โน้ตตัวเข้บ็ต 2 ชั้น 2 ตัว จากอัตราตัวโน้ตจะพบว่า nine ใช้เวลาออกเสียงเท่ากับ nineteen ที่เป็นสองพยางค์ ดังนั้น ə

ในคำแรกจึงใช้เวลาในการออกเสียงนานกว่า α ในคำหลัง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า α ในคำหลังมีความนานในการออกเสียงเพียง $\frac{1}{2}$ ของความนานในการออกเสียง α ในคำแรก หรือกล่าวสั้น ๆ ว่าออกเสียงกึ่งเดียว¹

¹ Daniel Jones, An Outline of English Phonetics. (England: W. Heffer & Son L.T.D. CAMBRIDGE, 1960), ข้อ 887-889, หน้า 237-238. 887. In pronouncing the series of numbers eighteen, nineteen, twenty ['eiti:n], ['nainti:n], ['twenti], the diphthong α in nineteen is not so long as the α in nine in the series of eight, nine, ten, ['eit], ['nain], ['ten] the ou in there's nobody there [ðeəz 'noubadi 'ðeə] is not nearly so long as that in there's no time 888,. The differences of length caused in this way may be made evident by representing the rhythm by means of an approximate musical notation. Thus if we take a quaver to represent the length of time between two consecutive stresses in eight, nine, ten the first two of the above sequence will appear thus:

It is clear from this that the diphthongs α , α are something twice as long in the second sequence as they are in the first."

แม่ในประโยคความแตกต่างในการออกเสียงก็ปรากฏได้ เช่นตัวอย่าง

1. There's nobody there. [ซึเออซ 'noubadi ีเออ]

2. There's no time.

จำเห็นวาคำว่า no [nou] แทนควยโน้ตตัวเข้บ็ต 1 ชั้น 1 ตัว และ nobody ['noubadi] แทนควยโน้ตตัวเข้บ็ต 2 ชั้น 3 ตัว แสดงว่าเวลาที่ใช้ในการออกเสียงคำว่า no คำเดียวนั้น ยาวเกือบเท่าก็ออกเสียงคำว่า nobody ซึ่งมี 3 พยางค์ นั้นเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า เสียง ou ในคำว่า [nou] ยาวกว่า ou ในคำว่า ['noubadi]

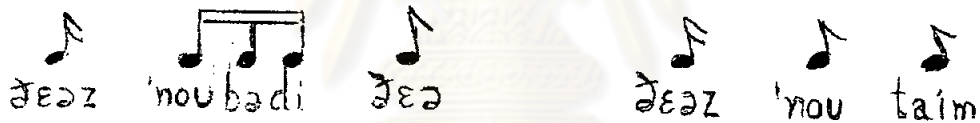
นอกจาก Daniel Jones แล้ว Paul Landis และ A.R. Entwistle ได้แสดงการถอดคำประพันธ์ออกเป็นตัวโน้ตไว้ในหนังสือ "The Study of Poetry" ในบทที่ว่าควย "Prosody and Kindred Matters" ไว้ดังนี้

 "Break, "That he shouts	 break, with his sis-	 break" ters at play,"
--	---	---

¹ Daniel Jones, An Outline of English Phonetics (England: W. Heffer & Son L.T.D. CAMBRIDGE, 1960), ๗๘ 889, ๗๙ 238. 889. In like manner the two other sequences appear thus:

แม้ว่าจำนวนพยางค์และคำในโคลงทั้งสองบรรทัดจะไม่เท่ากัน แต่ก็มีการเน้น (stress) สามตัว โคลงทั้งสองบาทแนววรรคแรกจะมี 3 พยางค์เท่ากัน และวรรคหลังจะมี 8 คำ 9 พยางค์ ทั้งนี้ เพราะการออกเสียงขึ้นอยู่กับเวลาที่ใช้ในการออกเสียง¹

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่าบรรทัดแรกใช้ตัวโน้ต ที่เรียกว่าโน้ตตัวขาว 1 ตัว ซึ่งมีค่าเท่ากับ 2 จังหวะ และมีเครื่องหมายหยุดตัวคำ ซึ่งมีค่าเท่ากับ 1 จังหวะ ดังอธิบายไว้ในเรื่องตัวโน้ตในข้อ 3.1.2 แล้ว เมื่อรวมกันทั้งหมดแล้วก็ยังเป็นสามจังหวะเท่ากับ บรรทัดที่สองซึ่งใช้โน้ตตัวดำ ( ) 3 ตัว ต่อจังหวะ รวมทั้งหมดก็เป็น 3 จังหวะเท่ากับ บรรทัดแรก

The [nəʊ] in the second sequence takes up almost as much time as the entire word [nəʊbədi] in the first. The [ou] is therefore a good deal longer in the second sequence than it is in the first.

¹ Paul Landis and A.R. Entwistle, The Study of Poetry (New York: Thomas Nelson, 1929), p. 92 "Prosody and Kindred Matters."

The metre of English verse is based partly on time, but more particularly on stress. The line "Break, break, break," has three stresses and only three syllables, while the line "That he shouts with his sisters at play," with the same number of stresses, has nine syllables.

Paul Landis และ A. R. Entwistle ได้ถอดคำประพันธ์ออกเป็นตัวโน้ต โดยจัดเข้าจังหวะ แบ่งเป็นห้อง ซึ่งทางดนตรีเรียกว่า bar. bar ในทางดนตรีเป็นดังนี้ คือ จะบรรจุโน้ตลงไปในห้องละกี่ตัวก็ได้ แต่รวมแล้วต้องให้มีจังหวะเท่ากับทุกห้อง¹ จะยกตัวอย่างคอนเริ่มตนเพลงสรรเสริญพระบารมี ดังนี้

สั ว ร พุท-ธ รั ๓๑ ย-โห และ ส-ร กราณ

จะเห็นว่า ในแต่ละ bar ประกอบด้วย 4 จังหวะเท่า ๆ กัน เครื่องหมายกำหนดจังหวะในที่นี้ คือ C หรือ $\frac{4}{4}$ ซึ่งให้โน้ตตัวค่า เป็นเกณฑ์ 1 จังหวะ ห้องแรก โน้ตตัวขาว 1 ตัว มีค่าเท่ากับ 2 จังหวะ โน้ตตัวเข้บ็ต 1 ชั้น 4 ตัว แต่ละตัวมีค่าเท่ากับครึ่งจังหวะ รวมแล้ว มีค่าเท่ากับ 4 จังหวะ ห้องที่สอง โน้ตตัวขาวประจุค มีค่าเท่ากับสามจังหวะ และมีเครื่องหมายหยุดทุกตัวค่า ซึ่งมีค่าเท่ากับ 1 จังหวะ รวมทั้งหมดเท่ากับ 4 จังหวะ ห้องที่สาม โน้ตตัวค่าประจุค มีค่าเท่ากับ 1 จังหวะครึ่ง เมื่อรวมกับโน้ตตัวเข้บ็ตอีก 5 ตัว รวมเป็น 4 จังหวะ ห้องถัดไป ตัวโน้ตเป็นไปในลักษณะเดียวกับห้องที่สอง ดังกล่าวแล้ว

ในทางดนตรีนั้น เสียงเป็นสิ่งสำคัญ เพลงอาจฟังไพเราะได้โดยฟังแต่เพียง-

¹ พระเจนดุริยางค์, แบบเรียนดุริยางค์ศาสตร์สากล (พระนคร : โรงพิมพ์แผนพิททหาร, 2510), หน้า 31-32, "ภายในห้อง ๆ หนึ่งของบทเพลง จะมีจำนวนโน้ตหรือตัวหยุด ลักษณะใหญ่ของหน้ามาประพันธ์สอดคล้องระคนกันมากน้อยเท่าใดก็ตาม แต่มีหลักสำคัญอยู่ว่า เมื่อคำนวณอัตราของลักษณะรวมแล้ว ต้องพอดีกับอัตราซึ่งได้กำหนดไว้ภายในห้องห้องตลอดไปทุก ๆ ห้อง"

² _____, หลักวิชาการดนตรีและการขับร้อง (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2508), หน้า ก.

ทำนองเท่านั้น มีท่วงทำนองร้อยประกอบ ทำนองของเพลงอาจเทียบได้กับลำน้ําของ
ฉันทน์ ฉันทน์มีหลายแบบ แต่ละแบบมีจังหวะลหุ ครุ (metre) ที่แตกต่างกันออกไปตาม
ตำแหน่งของคำลหุ ครุ จะได้ออกฉันทน์ออกเป็นโน้ต เพื่อให้เห็นจังหวะลหุครุที่ทำให้เกิด
ลำน้ําได้ชัดขึ้น ตามฉันทน์พระนิพนธ์แต่ละแบบ ดังนี้

ฉันทน์แบบแรก คือ ฉันทน์ 11 อินทรวีเชียรฉันทน์ คัดจากฉันทน์กล่อมช้างพัง ดังนี้

ใบโพพิพิตรห้อย รยบายย่อยระย้างาม
สุกสี่สุวรรณา วะวาววัยระยัยยล

ฉันทน์นี้ ในจินตคามณี และคำรณฉันทน์วรรณพฤกษ มีฉันทน์บาลีว่า

อินุทาทิกาทาวชิรา ชคาโค 1

การที่นำฉันทน์บาลีมาเทียบ ก็เพื่อจะเป็นหลักในการจัดจังหวะแบ่งเป็น bar
เพราะฉันทน์บาลี เขียนเรียงติดต่อกันทั้ง 11 พยางค์ มิได้แบ่งเป็นวรรคเช่นฉันทน์ไทย
ฉันทน์ 11 นี้ แบ่งได้เป็น 4 ห้อง มีจังหวะคนตรีห้องละ 2 จังหวะ โดยนับโน้ตตัวค่าเป็น
เกณฑ์ 1 จังหวะ เรื่องเครื่องหมายกำหนดจังหวะนี้ พระเจนศุริยวงศ์กล่าวไว้ว่า

ในการที่จะทราบว่า เพลงบทหนึ่งที่จะปฏิบัติจังหวะอย่างไร
จะต้องอาศัยตัวเลขซึ่งบันทึกขึ้นไว้ให้เห็นที่ตอนต้นของบทเพลง
(ถักกัญแจประจำหลักเข้ามา) เป็นที่สังเกตตั้งตัวอย่างต่อไปนี้

2

1 พระโหราธิบดี, จินตคามณี (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2504), หน้า 53.

สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, "คำรณฉันทน์วรรณพฤกษ", ชุมนุมคำรณกลอน
(พระนคร : องค์การคำครุสภา, 2504), หน้า 19.

2 พระเจนศุริยวงศ์, แบบเรียนศุริยวงศ์ศาสตร์สากล (พระนคร : โรงพิมพ์แผนที่
ทหาร, 2510), หน้า 32.

ความหมายของการบันทึกเลขตั้งข้างต้นนี้ พระเจนดุริยางค์ได้อธิบายไว้ว่า ตัวเลขกลาง หมายถึงลักษณะตัวโน้ตที่ประสงค์จะให้ยึดเป็นเกณฑ์หนึ่งจังหวะ เป็นต้นว่า เลข 1 ก็บันทึกแทนลักษณะโน้ตลักษณะตัวกลม เลข 2 ก็บันทึกแทนโน้ตลักษณะตัวขาว เลขตัวบน หมายถึงจำนวนของตัวโน้ตซึ่งมีเลขแทนลักษณะปรากฏอยู่เบื้องกลางแล้วนั้น เป็นหลักตายตัวว่า ภายในห้องหนึ่ง ๆ จะต้องมีตัวโน้ต หรือตัวหยุด ทั้งอัตราส่วนใหญ่น้อย ในเมื่อรวมกันเข้าแล้ว เทียบพอดีตรงกับจำนวนตัวเลขที่ปรากฏอยู่เบื้องบน เช่นต่อไปนี้เป็น

(ก) เครื่องหมายกำหนดจังหวะ $\frac{2}{4}$ หมายความว่า ในห้องหนึ่ง ๆ จะมีตัวโน้ต หรือตัวหยุด ลักษณะอัตราส่วนใหญ่น้อยเพียงไรก็ตาม แต่จะต้องมีอัตราเทียบตรงกับอัตราของตัวคำ (คือเลข 4 เบื้องกลาง) จำนวน 2 ตัว (คือเลข 2 เบื้องบน)

(ข) เครื่องหมายกำหนดจังหวะ $\frac{6}{8}$ หมายความว่า ในห้องหนึ่ง ๆ จะมีตัวโน้ต หรือตัวหยุดลักษณะอัตราส่วนใหญ่น้อยเพียงไรก็ตาม แต่จะต้องมีอัตราเทียบตรงกับอัตราของตัวเข้บัต 1 ชั้น (คือเลข 8 เบื้องกลาง) จำนวน 6 ตัว (คือเลข 6 เบื้องบน) เป็นต้น¹

อนึ่ง เรื่องอัตราตัวโน้ตนั้น ได้แสดงไว้แล้วในหน้า 33 ในข้อ 3.1.2 จากฉันทอินทรวีเชียร เราอาจใช้เครื่องหมายกำหนดจังหวะ $\frac{2}{4}$ แล้วแบ่งเป็นห้องได้ดังนี้

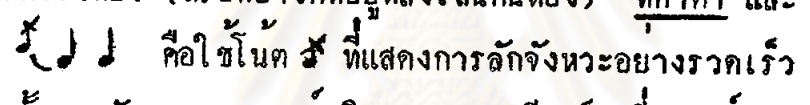
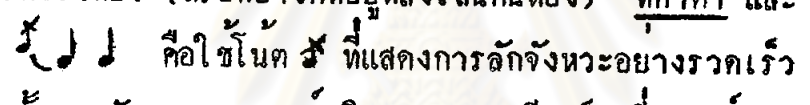
อิน ทา ทิกาทา วชิรา ชคา โค
↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
♩ ♩ ♩ ♩ ♩ ♩

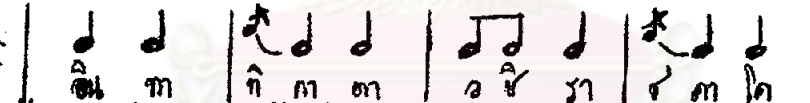
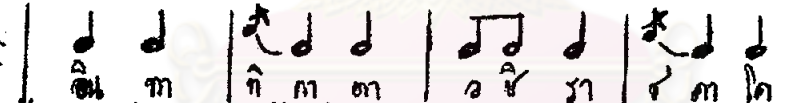
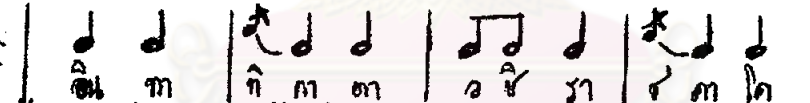
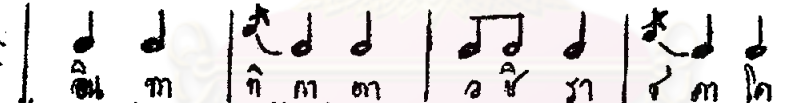
$\frac{2}{4}$ | ♩ ♩ | ♩ ♩ | ♩ ♩ |
อิน ทา ทิกาทา วชิรา ชคา โค

¹ พระเจนดุริยางค์, แบบเรียนดุริยางค์ศาสตร์สากล (พระนคร : โรงพิมพ์แผนที่ทหาร, 2510), หน้า 33-34.

² เครื่องหมาย ↓ หมายถึงการลงน้ำหนักของเสียง (เน้นหนัก) ตรงนั้น ในเวลาที่อ่านโน้ต

ในท้องแรกเป็นคำครุ และออกเสียงเต็ม 1 จังหวะทั้งสองคำ ท้องถัดไป ทิ อยู่ในตำแหน่งคำลหุ กา อยู่ในตำแหน่งคำครุ การออกเสียง ทิก นี้ เป็น 1 จังหวะ เทากับการออกเสียงคำว่า ตา ทิ ซึ่งเป็นคำลหุ ควรใช้โน้ตตัวเข้บ็ต 1 ชั้น 1 ตัว ในที่นี้กลายเป็นโน้ตตัวเข้บ็ต 2 ชั้น เพราะการออกเสียง ทิ เร็วกว่าปกติ คำว่า กา ควรใช้โน้ตตัวคำ 1 ตัว จึงเป็นโน้ตตัวเข้บ็ต 1 ชั้น ประจุก ซึ่งมีค่าเท่ากับโน้ตตัวเข้บ็ต 2 ชั้น 3 ตัว ทั้งนี้เพราะ กา เป็นคำครุ ใช้เวลาออกเสียงนานกว่าคำลหุ ชคาโค ในท้องสุดท้ายก็เช่นเดียวกัน ส่วนท้องที่สาม ทิ เป็นคำลหุ จึงแทนด้วยโน้ตตัวเข้บ็ต 1 ชั้น 2 ตัว รา เป็นครุ แทนด้วยโน้ตตัวคำ 1 ตัว

เพื่อจะรักษาจังหวะให้ตรงกับลักษณะสากล ซึ่งพยางค์ที่ลงหนัก (stress) เป็นพยางค์แรกของท้อง (หรือพยางค์ที่อยู่หลังเส้นกันท้อง) ทิก ตา และ ชคาโค อาจเขียนได้ดังนี้ คือใช้โน้ต ที่แสดงการลัดจังหวะอย่างรวดเร็ว (มีค่าเท่ากับโน้ตตัวเข้บ็ต 2 ชั้น 1 ตัว) แทนพยางค์ ทิ และ ช เสียงก็ตกที่พยางค์หลังเส้นกันท้อง ตรงตามลักษณะสากล เพื่อความชัดเจน จะเขียนใหม่ดังนี้

$\frac{2}{4}$ | | | | |

ถ้านำฉันทพระนิพนธ์ข้างตนมาจัด เขาจังหวะ แบ่งเป็นท้อง ๆ ไป จะมีลักษณะดังนี้

$\frac{3}{4}$ | | | | |

การที่แบ่ง bar ของฉันทไทยนี้ ผู้เขียนได้ใช้พิกษาจับเวลาเพื่อจับเวลาในการออกเสียง ผลปรากฏว่าการอ่านวรรคแรก (2 ท้องแรก) ซึ่งมี 5 พยางค์นั้น ใช้เวลาในการอ่านออกเสียงเท่ากับการอ่านวรรคหลัง (2 ท้องหลัง) ซึ่งมีจำนวน 6 พยางค์ ทั้งนี้ผลในการทดลองเป็นดังนี้ อ่านทีละวรรค 12 ครั้ง

ใช้เวลา 2 วินาที	ต่อวรรค 6 ครั้ง
2 วินาทีครึ่ง	1 ครั้ง
3 วินาที	5 ครั้ง

นี่เป็นผลที่ได้จากการอ่านอินทรวีเชียรฉันทที่ละวรรค (เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2512) ในการทดลองอ่านที่ละวรรค ในคราวต่อไป ผลการทดลองอ่านในครั้งหลังนั้น ใช้ เวลา 2 วินาทีต่อวรรค (สองห้อง) เท่ากันทั้ง 12 ครั้ง จากผลการทดลองนี้เอง เป็นสิ่ง ช่วยให้เขียนข้อเสนอแนะขึ้นว่า การแบ่งห้องให้อินทรวีเชียรฉันทควรจะเป็นเช่นนี้ เมื่อฟังเสียง อ่านและถ่ายทอดออกมาเป็นตัวโน้ตแล้ว 3 คำของวรรคแรก คือ พิจิตรหอย และ 3 คำ ท้ายของวรรคหลัง คือ ระย้างาม เป็นไปในลักษณะเดียวกัน เมื่อเป็นดังนี้ 2 พยางค์แรก ของวรรคหน้า ก็จะต้องใช้เวลาอ่านเท่ากับ 3 พยางค์แรกของวรรคหลัง การแบ่ง bar จึงปรากฏดังแสดงไว้ในหน้าทนม อนึ่งการอ่านทีละบาท (สี่ห้อง) ก็ใช้เวลาในการออกเสียง บาทเอก (สี่ห้องแรก) กับบาทโท (สี่ห้องหลัง) เท่ากัน คือประมาณ 5 วินาทีต่อบาท (สี่ ห้อง) ในการทดลอง 12 ครั้ง ปรากฏว่าใช้เวลาในการอ่าน 4 วินาทีครึ่ง 1 ครั้ง 5 วินาที 7 ครั้ง 5 วินาทีครึ่ง 2 ครั้ง 6 วินาที 1 ครั้ง และ 7 วินาที 1 ครั้ง ดังนั้น ตัวโน้ตในบาทแรกและบาทหลัง จึงเป็นไปในลักษณะเดียวกัน

ฉันทต่อไป คือ ฉันท 11 อุเปนทรวีเชียรฉันท ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับอินทรวีเชียรฉันท ต่างกันที่คำแรก ซึ่งเป็น ลหุ แทน ครุ

คัดจากตำราฉันทวรรณพฤติ ดังนี้

นิวชอบณะสังโค	กลไชภิปรายเปรย
คระบัตร์กัชมเชย	แลพิรพีโรขอ

มีฉันทบาลีที่ปรากฏในตำราวรรณพฤติ ว่า

อุปาทิกาสาवชตาชคาโค ¹

~~~~~

¹ สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, "ตำราฉันทวรรณพฤติ", ชุมนุมตำรา กลอน (พระนคร : องค์การศาสนาสุสภ, 2504), หน้า 21.

ใช้เครื่องหมายกำหนดจังหวะ $\frac{2}{4}$ แบ่ง bar ได้เป็น 4 ห้อง ดังนี้

ห้องแรก ใช้เครื่องหมายหยุดตัวเข้ต 1 ชั้น ซึ่งมีค่าเท่ากับครึ่งจังหวะใส่ไว้หน้าห้องก่อนจะอ่าน เพื่อรักษาจังหวะในห้องแรกให้รวมเท่ากับ 2 จังหวะ เท่ากับห้องอื่น ๆ ห้องอื่น ๆ โน้ตเป็นไปในลักษณะเดียวกับอินทรีเวียงจันทน์

ถ้านำพระนิพนธ์มาแบ่ง bar จะอยู่ในลักษณะต่อไปนี้

ตัวอย่างต่อไป คือ ฉันท 12 โทฏกฉันท คัดจากกฤษฎาสอนน้องคำฉันท

ศุภมงคตเหตุ   วรเชษฐภคินี
ก็ประจบทศรี   ศิริรับพจนา

ฉันทนี้ ในจินตคามธิและตำราวรรณพฤติ มีฉันทบาลี ว่า

อิธโตกมิมิ พุชเสหิมิต 1

ฉันทนี้ ถายเป็นตัวโน้ต ดังนี้

ฉันทนี้มีห้องละ 2 จังหวะเท่า ๆ กัน 2 พยางค์แรกของทุกห้องเป็นคำลหุ จึงตกเป็นโน้ตตัวเข้ต 1 ชั้น 2 ตัว และพยางค์ท้าย (ซึ่งเป็นพยางค์ที่ลงจังหวะ) เป็นคำครุทุก

1 พระโหราธิบดี, จินตคามธิ (พระนคร : ศิลปามรรณาการ, 2504), หน้า 53.

สมเด็จพระปรมานุชิตชินโนรส, "ตำราฉันทวรรณพฤติ", ขมมุนตำราภอลอน (พระนคร : องค์การคาคูสภา, 2504), หน้า 51.

ห้อง จังหวะเป็นโน้ตตัวค่า 1 ตัว

เมื่อนำฉันทพระนิพนธ์ข้างต้น มาแบ่งเป็นห้อง ก็จะตรงกับฉันทบาลีข้างต้น

$\frac{2}{4}$				
	กุ ฏ มง	ก ก เขต	อ ร เพร	ภา ภิ ณี
	กิ ณะ ฉต	ข ท ศวิ	ตีร วัณ	พ ภา

ฉันท 12 ที่จะนำมาแสดงเป็นตัวอย่างอีกฉันทหนึ่ง คือ ฤชงคปยาทร คัดจากตำราฉันทวรรณพฤติ

พิโรธเรื่องแลเคื่องของ

ก็พร่องอรรดหารุณ

นิราศชาตกคี่สุน

ทราสารประหารกรรม

และมีฉันทบาลี ว่า

ฤชงคปยาทกเวเวทเขติ ¹

ถอกออกเป็นตัวโน้ต ได้ดังนี้

$\frac{2}{4}$				
	ก ชี ด้บ	ป ษา ต	ภา เว เว	ท เย หิ

แต่ละห้อง มี 2 จังหวะเท่า ๆ กัน คำแรกของห้องเป็นคำ ลหุ ในที่นี้ใช้โน้ตหลัก จังหวะ เพื่อแสดงให้เห็นว่า การออกเสียงคำลหุที่ปรากฏ เป็นไปอย่างรวดเร็วกว่าการอ่านออกเสียงคำลหุโดยปกติ คือออกเสียงไม่ถึงโน้ตตัวเข็ท 1 ชั้น เป็นไปเพียงโน้ตตัวเข็ท 2 ชั้นเท่านั้น และโน้ตตัวถัดไปซึ่งเป็นคำครุ นั้น ก็ใช้เวลาออกเสียงน้อยกว่าครุ คำหลัง คือใช้เวลาออกเสียงไม่เต็มจังหวะบริบูรณ์แบบคำหลัง เพราะถูกหลักจังหวะไปเสียเท่ากับ ๕

ถ้านำฉันทพระนิพนธ์มาแบ่งเป็นห้อง จะได้ดังนี้

¹ สมเด็จ ฯ กรมพระปรมาณูชิตชิโนรส, "ตำราฉันทวรรณพฤติ", ชุมนุมตำรากอลอน (พระนคร : องค์การศาสนาสุทธา, 2504), หน้า 60.

2/4

พิ โธ รัง   เท โธ รัง   กี ธร ธร   อ ทา ธร

พิ รล อด   ค ล ล   ภ ภา ล   ประ หาร ภาณ

ฉันทลักษณ์สุดท้ายที่จะนำมาแสดงในที่นี้ คือฉันท 14 วสันตฉันทฉันท คัดจากพระนิพนธ์ เรื่องฉันทสังเวยกถองวินิจฉัยภริ

ฉัญญาบาลสมบุรณ   จงเมื่อมมูลทั้ง เขตระฉันท
 เหลือฉอนแลแดงพรณฉน-   ทรายสองอษาของเคื่อง

ในจินตามณี และตำราฉันทวรรณพฤติ มีฉันทบาลี ว่า

วุตดาวสันตฉลกาตภาชคาโค¹

ฉานำมาใส่เครื่องหมายกำหนดจังหวะ 2/4 แบ่ง bar จะได้ดังนี้

2/4

วุต ดาว   สันต   ฉล   กา   ต   ภา   ช   คา   โค

ห้องที่สอง ถอดตัวโน้ตได้ 1 จังหวะครึ่ง และก่อนที่จะขึ้นคำต่อไปมีการหยุดหายใจ ในที่นี้ ใช้เครื่องหมายหยุดเข้ต 1 ชั้น ซึ่งมีค่าครึ่งจังหวะแทน เพื่อช่วยในการรวมจังหวะในห้องนี้เท่ากับห้องอื่น ๆ ห้องถัดไป ตฉล เป็นคำลหุทั้งหมด แต่การออกเสียงเป็นไปอย่างรวดเร็ว คืออ่าน 3 พยางค์ เท่ากับ 1 จังหวะ หรือเท่ากับ 2 พยางค์ ในที่นี้จึงใช้โน้ตแทรกแซง 3 พยางค์แทน ห้องต่อ ๆ ไป เป็นไปในลักษณะเดียวกับฉันทฉนทรวิเชียร

ฉานำพระนิพนธ์ มาเข้าจังหวะจัดแบ่งเป็นห้อง จะได้ดังนี้

¹ พระโหราธิบดี, จินตามณี (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2504), หน้า 54.

สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, "ตำราฉันทวรรณพฤติ", ชุมนุมตำรากลอน (พระนคร : องค์การคาศุรสภา, 2504), หน้า 90.

จะเห็นว่าการถอดฉันทโน้ตในที่นี้มีความหมายเพื่อจะแสดงลหุ ครุ ลำนนำ ของคำประพันธ์ โดยเทียบกับจังหวะดนตรี (bar) จังหวะลหุ ครุ นี้ ประกอบขึ้นเป็นลำนนำ ซึ่งเป็นกรยาวก ที่จะรู้โคศวยการใซตาอ่านแต่อย่างเดีว จะตองอ่านออกเสียง และฟังคูกจึงจะจับลำนนำได้ เทาที่แสดงข้างตน จะพบว่าฉันทโน้ตทุกชนิดมีลำนนำ แต่จังหวะลหุ ครุ (metre) ที่ประกอบขึ้น เป็นลำนนำนั้นแตกต่างกันไปตามตำแหน่งของคำลหุครุที่บรรจุอยู่ในฉันทโน้ตนั้น ๆ การที่ถอด คำลหุ ครุ ออกมาเป็นตัวโน้ตในที่นี้ จะทำให้เห็นจังหวะของฉันทโน้ตแต่ละชนิดได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เสียงคำ มีเรื่องสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ เสียงสัมผัส และ ลำนนำ การที่จะให้ ไคยีนเสียงคำไคชัดเจน ก็จะต้องมีการอ่านออกเสียง ในการอ่านออกเสียงนี้ อาจจะทำไคได้ 2 อย่างคือ อ่านตามธรรมชาติและอ่านแบบท่านอง การอ่านท่านองจะทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังรู้สึก ถึงความแตกต่างของเสียงคำลหุ ครุ ไคง่ายกว่าอ่านแบบธรรมชาติ และการอ่านท่านองนี้จะ ช่วยให้สังเกตรู้สึกเสียงลำนนำไคชัดเจนอีกประการหนึ่งควย เสียงสัมผัสซึ่งแต่เคิมเราควย ควแล้วตักสินวาไฟเรานั้น ถ้าไคอ่านออกเสียงแล้วจะพบว่าเสียงสัมผัสนั้น (ไม่ว่าจะเป็น เสียงพยัญชนะหรือเสียงสัมผัสสระ) ปรากฏเด่น ทำให้เพิ่มความไพเราะมากยิ่งขึ้น นอกจาก นี้อาจจะยินเสียงไพเราะของเสียงที่เกิดจากการล่อกัน ท่านองเดีวกับเสียงล่อของระนาด เอกกับฆองวง ในการเล่นดนตรีไทย หรือจะเทียบกับกลบทสัมผัสมิ่งในคำประพันธ์ประเภท กลอนของไทย ที่ตอนทวยวรรคจะต้องซ้ำตัวพยัญชนะล่อเสียงกัน ดังตัวอย่าง

ในครั้งนั้นเวไชยันต์ก็ทวนก็หวาด	สทานอาสน์เทวฤทธิสถิตสถิน
ปาริเกชาคัจฉาคณัศระบัศระบิน	พิภพอินทร์ก้องดังกะทังกระเพื่อน ¹

¹ หลวงศรีปริษา, "ศิริวิมลภิกคิ", ชุมนุมตำรากลอน (พระนคร : องค์การคำ ครุสภา, 2504), หน้า 187.

อินทรวีเชียรฉันท์ จากสรรพสิทธิ์คำฉันท์ ก็เข้าลักษณะนี้

พิศเพี้ยนพรลลอกหลาก   ตระแบกกระบอกกระเบากระเบี่ยน
 แดค่างตระขบตระเลี่ยน   สครอกริ่งกระตั้งบาย

วรรคหลังของบาทเอกและวรรคแรกของบาทโท ก็มีลักษณะเป็นกลบทสับกัสนิ่ง เช่น กลอนที่ยกมากล่าวแล้วข้างต้น การอ่านออกเสียงโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอ่านทำนอง จะช่วยให้ผู้อ่านและผู้ฟังรู้สึกสำไพเราะของคำประพันธ์อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นความรู้สึกจริง ๆ มีโชคิควารุสีก ดังเช่นการอ่านวรรณคดีด้วยคำอย่าง เช่น การศึกษาวรรณคดีไทยแบบที่เราทำกันอยู่โดยมาก พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์ ได้ประทานพระมติเกี่ยวกับการอ่านวรรณคดี ไว้ว่า

การอ่านกวีนิพนธ์ออกมามีดัง ๆ เป็นวิธีที่พึงใช้ในการชื่นชม enjoy กวีนิพนธ์กับทั้งเป็นวิธีช่วยการประพันธ์กวีนิพนธ์ด้วย เพราะถ้าอ่านออกมามีดังแล้ว จะใคร่ไพเราะเต็มคำ ทั้งทางด้านนำและทางสัมผัส การอ่านหนังสือทั่วไปและการอ่านกวีนิพนธ์โดยเฉพาะ ไม่ใช่เป็นการอ่านแต่คำไปอย่างที่ผู้เริ่มเรียนหนังสือมักจะอ่านกัน เพราะถ้าอ่านอย่างนั้นแล้ว ผู้ฟังจะไม่ไคความชัด และเสียงที่อ่านก็จะไม่ตรงกับเสียงที่พูดกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากหลักที่ว่า หน่วยของภาษาอยู่ที่ประโยคไม่ไคอยู่ที่คำแต่ละคำ ตามที่ตำราไวยากรณ์ชวนจะให้เราเข้าใจ ไวยากรณ์เป็นคำราที่วิเคราะห์หรือแยกส่วนภาษาออกไป ก็ยอมเริ่มตนด้วยคำแต่ละคำก่อน แต่อันที่จริงหน่วยหรือหลักสำคัญของภาษาแต่ละภาษาอยู่ที่ประโยค รูปของประโยคและเสียงสูงต่ำ และหนักเบาของคำต่าง ๆ ในประโยคหนึ่ง ๆ ซึ่งเมื่ออ่านรวมกันเข้าเป็นประโยคแล้ว แต่ละคำไม่ไคอ่านเสียงหนักเบาอย่างเดียวกับที่อ่านคำนั้น ๆ เป็นคำโคคเดี่ยวแต่ละคำไป การอ่านหนังสือออกมามีดัง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกวีนิพนธ์เป็นสิ่งสำคัญซึ่งนักศึกษาจะพึงหัด ¹

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชูปงศ์ประพันธ์, "ข้อสังเกตเรื่องการแต่งฉันท์," วรรณคดีสาร (ปีที่ 2, เล่มที่ 8 มีนาคม 2487) พรรณคร: โรงพิมพ์ไทยศึกษา, 2487, หน้า 80-81.

การอ่านออกเสียงจึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาวรรณคดี และจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาวรรณคดีไทย เพราะเท่ากับเป็นการฝึกหัดให้ผู้ศึกษาใช้หูจับเสียงของคำ ประทับใจว่าเสียงสัมผัสเป็นอย่างไร ลหุ ครุ แตกต่างกันอย่างไร มีลำน่าอย่างไร การฟังเสียงและการออกเสียงนี้ จะช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในรสของวรรณคดีในคำเสียงได้ดียิ่งกว่าการอ่านควยตา หรืออ่านในใจ ในการศึกษาในชั้นเรียน การสอนเรื่องเสียงจะช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในวรรณคดีที่เป็นคำประพันธ์ใดควยตนเอง โดยที่ผู้สอนไม่ต้องบอกหรือแนะนำบทนั้น ๆ ไฟเราะะ มีความหมายลึกซึ้ง มีเสียงสัมผัสซึ่งจะไม่ทำให้ผู้เรียนรู้สึกตามใจงายนัก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.3 ลักษณะอสังการในพระนิพนธ์

พระนิพนธ์ประเภทหนึ่งของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มิได้มีลักษณะบกพร่องในการแต่งซึ่งอสังการศาสตร์¹ เรียกว่า โทษ อันนักวิจารณ์จะพึงตำหนิได้เลย ถ้าได้ศึกษาพระนิพนธ์โดยละเอียดแล้ว กลับจะยิ่งเห็นและตระหนักถึงความ เป็นอัจฉริยะขององค์ผู้ทรงนิพนธ์ยิ่งขึ้น ดังจะยกมากล่าวต่อไปนี้

3.3.1 โทษฝ่ายคำ

เรื่องที่น่าประหลาดถือว่าเป็นข้อบกพร่องของคำประพันธ์ เป็นต้นว่า คำอันไม่เป็นประโยชน์ ซึ่งได้แก่คำที่เกินเข้ามาในข้อความ เป็นคำที่มีใ้ช่วยส่งเสริมความหมายของคำอื่น ๆ ในข้อความนั้นเลย คำอันมีความหมายเกือบลบคลุม คือคำที่มีความหมายได้หลายอย่าง หรือคำซึ่งอาจมีความหมายไม่ตรงตามความกติกของผู้แต่ง ลักษณะของคำที่เป็น โทษ ตามอสังการศาสตร์ คำอันผิดลักษณะ คือ คำที่ผิดไวยากรณ์ คำที่มีความหมายไม่แพร่หลาย คือ คำที่มีความหมายที่คนทั่ว ๆ ไปไม่รู้จัก ผู้แต่งกำหนดเอง คำไม่เป็นที่นิยม คือ คำที่คนทั่ว ๆ ไปไม่ได้ใช้ในความหมายเช่นนั้น และ คำไม่เรียบร้อย คือคำที่ไม่เหมาะสม ณ ที่แห่งนั้น ลักษณะดังกล่าวมาแล้วไม่มีปรากฏในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเลย จึงกล่าวได้ว่า พระนิพนธ์ของพระองค์ทุกเรื่องเป็นคำประพันธ์ที่ไม่มีกำหนด หรือ โทษ เลย คำที่ทรงเลือกใช้เป็นคำที่เป็นประโยชน์ มีความหมายชัดเจน ไม่ผิดไวยากรณ์ ไม่ใช่คำที่ทรงกำหนดความหมายเอง หรือไม่เป็นที่นิยม และเป็นคำที่เหมาะสม ณ ที่นั้น ดังจะแสดงตัวอย่างในเรื่องของความหมายในข้อ 3.4 ในที่นี้จะยกตัวอย่างจากสรรพสิทธิ์คำฉันท์ มาเสนอให้พิจารณาดังนี้

¹ ป.ส. ศาสตร์ (ผู้แปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.] , 2504, หน้า 7

หลับไหลไปฟื้นคืนตา
สยบบสร้างสมประที

ควยเคชพิทยา

คำประพันธ์ตอนนี้เป็นตอนที่ กาลจักรวาลมณฑลสะกต พระสรรพสิทธิ์ และนางสุพรรณ โสภา ควยอำนาจของมณฑลนั้น สองกษัตริย์หลับอย่างไม่รู้สึกรู้สีก คำว่า ไปฟื้นคืนตา เป็นที่เป็นประโยชน์ในที่นั้น เพราะช่วยขยายความของคำว่า หลับไหล ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ว่า มิใช่เป็นการหลับอย่างธรรมดา แต่เป็นการหลับที่ต้องอำนาจมณฑลสำหรับลงไป จึงไม่อาจจะ ตื่นขึ้นได้

นอกจากนี้ คำที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงเลือกใช้เป็นคำที่มีเสียงไพเราะ ดังตัวอย่างที่ปรากฏเรื่องเสียงในข้อ 3.2 ในที่นี้จะคัดจากสมุทรโฆษคำฉันท์มาให้พิจารณา ดังนี้

เหลือดำกำลังชน
ไหลเขียวคูเกลียวชลา

จะวายพันเกลิงถลา
แลคลำคลื่นครันโครม

ที่ว่ามีเสียงไพเราะในที่นี้ ก็เกิดจากเสียงตามพยางค์ ไค้แก่เสียงสัมผัสพยัญชนะ และสระ ภายในวรรค วรรคหน้าของบาทเอก มีสัมผัสพยัญชนะ ตัว ล ในคำว่า เหลือ ดำ และกำลัง ทั้งสามคำนี้มีเสียงสระกระทบกันดังนี้ คำแรก เป็นสระ เอื้อ คำถัดไปเป็น สระ อำ และพยางค์หลังในคำสุดท้าย เป็น สระอะ ที่มีตัวสะกดแมก วรรคหลังของบาทเดียวกัน มีลักษณะสัมผัสพยัญชนะที่มีเสียงลอกัน เช่น กลบหสนักสืบ (ดังตัวอย่างที่กล่าวไว้ในข้อ 3.2.2) ในตอนท้ายคำ ไค้แก่คำว่า เกลิง กับ ถลา ซึ่งเป็นสัมผัสพยัญชนะที่มีเสียงสระต่างกัน วรรค หน้าของบาทโท สัมผัสพยัญชนะไค้แก่ เขียว กับ ชลา วรรคหลังในบาทเดียวกันมีสัมผัสพยัญชนะ อักษรควย คล ในคำ คลำ กับ คลื่น และ คร ในคำว่า ครัน กับ โครม

สัมผัสสระไค้แก่ คำว่า ดำ กับ กำลัง ในวรรคหน้าบาทเอกและคำว่า เขียว กับ เกลียว ในวรรคหน้าบาทโท คำสองคู่นี้มีเสียงสระสอคล้องกัน

เสียงสัมผัสและจังหวะลหุ ครุ ของฉันทน์บทนี้ ทำให้เกิดลำน่าที่ฟังไพเราะในเวลา ที่ อานออกเสียง

ลักษณะที่นักปราชญ์ถือว่าเป็นข้อบกพร่องของคำประพันธ์ นอกจากคำก็เป็นเรื่องของ
ประโยค

3.3.2 โทษฝ่ายประโยค

ข้อบกพร่องของประโยค เป็นค่นว่ ประโยคอันถูกตัด คือ ประโยคที่ถูกแยกเพราะ
มีประโยคอื่นมาแทรกระหว่างนั้น ประโยคอันมีความสัมพันธ์(ระหว่างคำที่อยู่) ห่าง ๆ คือ
ประโยคที่คำที่มีความหมายค่อเนื่องกัน เรียงอยู่ห่างกัน ประโยคที่ไม่มีความสม่าเสมอ คือ
ประโยคที่มีคำและความหมายของคำไม่เท่ากัน คือ ไขคำยืคยาว แต่มีความหมายที่จะกล่าว
เพียงเล็กน้อย ประโยคอันมีการกล่าวผิดลำดับ ¹ คือประโยคที่เรียงคำข้ามอันดับที่คนนิยม
ประโยคอันผิดวิธีร้อยกรอง คือ ประโยคที่มีลักษณะริติ (วิธีร้อยกรองแบบสันสกฤต) ไม่สม่า
เสมอ เช่น ตอนหนึ่งใช้ริติที่มีคำสม่าสน้อย หรือไม่มีคำสม่าสเลย อีกตอนหนึ่งในประโยค
เดียวกัน ใช้ริติที่มีคำสม่าสม่ามาก ² ประโยคอันขาดกิริยา คือ ประโยคที่ไม่มีกิริยาอันแท้จริง
ปรากฏในประโยค จะขอยกพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ ดังจะคัดจากกฤษณา
สอนนองมาแสดงเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ผู้บุญควมมนตรา	วิทยาอาคมหมาย
ผู้กลสารบเคลื่อนนคลาย	ควย เชือกบาศกระสันตัน
ผู้ชนควมไมตรี	จิตปรีดิ์ฤฎาหรรษ์
รักคุงชีวัน	มรณาศฤฎาหมายแห่ง

จะเห็นว่า การเรียงลำดับของคำในแต่ละประโยคเป็นไปอย่างถูกต้อง มิได้มีการ
เรียงคำข้ามลำดับกันเลย ไม่มีประโยคที่ถูกตัดเพราะการแทรกคำหรือประโยคอื่นซ้อนเข้า
มา ไม่ผิดวิธีร้อยกรองที่กำหนดตามแบบฉันทลักษณ์ของไทย และมีความสม่าเสมอในระหว่าง

¹ ป.ส. ศาสตร (ผู้แปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.] , 2504, หน้า 8,
"ปริจเฉทที่ 2."

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 46, "คำอธิบายหมายเลข"

คำและความหมาย เช่น ในบาทเอกของบทแรก คำที่ใช้ให้ความหมายว่า ถ้าต้องการจะให้
งูตกอยู่ในอำนาจนั้นจะต้องใช้มนต์สะกด บาทโทของบทแรก มีความหมายว่า ถ้าจะถูกช่าง
จะต้องใช้เชือกขาศ ความหมายบทหลังก็คือ การผูกใจคนต้องไข่มอศรี ซึ่งจะทำให้เกิด
ความยินดีและผู้นั้นก็จะจงรักภักดีอย่างไม่มีวันเปลี่ยนแปลง จนตลอดชีวิต

คำร่าอสังการศาสตร์กล่าวต่อไปว่า ถึงแม้คำและประโยค หรือที่เรียกในภาษาลาติ
ว่า ศัพท์ และอรรถ จะไม่บกพร่อง ก็ยังสรรเสริญคำประพันธ์นั้นไม่ได้ ถ้าปราศจาก คุณ

3.3.3 คุณ

คุณ คือสิ่งที่ เป็นลักษณะดีในทางการประพันธ์ ได้แก่

เอาหุрым "โอฬารภาพ" ท่านอธิบายไว้ดังนี้

ความงามแห่งความหมายของศัพท์ ก็คือการกล่าวศัพท์เหล่านั้น ประกอบกับ
ศัพท์อื่น อันทำให้เห็นความงามนั้น เช่น "พระศรีเนมินาถ ไคตรงสละสิริ
ราชสมบัติ มีตำแหน่งงานควยช่างคันหส์ตี และฉัตรงามเหมือนคอกบัว อัน
พระนางลักษมีทรงถือเลน แล้วไคบ่าเพื่ออุทยะ เป็นกาลนาน ณ ที่นี้ บนภู-
เขาไรวคก อันเหมาะแก่การสำราญ"¹

เมื่ออธิบายว่า กลิ่น (เกสร) ส่งเสริมความหมายของคำว่า ช่าง ทั้งนี้เพราะ
คันหส์ตี คือช่างชนิดหนึ่งที่มีกลิ่นอันอาจทำให้ช่างเชือกอื่น ๆ เกิดคณันไค คำว่า เลน
ส่งเสริมความหมายของคำว่า คอกบัว คำว่า ศรี ส่งเสริมความหมายของคำว่า เนมินาถ
และคำว่า สำราญ ส่งเสริมความหมายของคำว่า ภูเขา (คำอธิบายตอนนี้ผู้เขียนเก็บความ
จาก คำอธิบายในภาคผนวกของอสังการศาสตร์)

ลักษณะนี้ มีตัวอย่างในสรรพสิทธิ์คำฉันท์ ดังนี้

¹ ป.ส. ศาสตรี (ยูแปด), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.] , 2504, หน้า 10.

ขอฟ้าแจกฟ้าครุฑ
มาแสรงจรจิตรรวงจง

แจกฉกามา

จากตัวอย่างจะเห็นว่า คำว่า ครุฑ ประกอบคำว่า ฟ้า ส่งเสริมให้เห็นความงามของฟ้า และยังส่งเสริมความงามของขอฟ้า อีกชั้นหนึ่ง ทำให้เห็นว่า ความงามของขอฟ้า นั้น ประจักษ์ทั้งฟ้าที่มีความงดงาม และ ฉกามา ประกอบ ครุฑ อีกชั้นหนึ่ง เมื่อพิจารณาถกติดต่อกัน ก็ส่งเสริมความงามของฟ้า คือ ขอฟ้า นั้น มีความงามราวกับ ฉกามาจริง

จะคัดจากฉันทกล่อมช่างฟัง มาแสดงอีกตัวอย่างหนึ่ง ดังนี้

ยอดหยัคนภาภาค
รุ่งโรจอรามเรือง

อภิลาศมดั่งเมลือง
จรัสรัตนภา

คำว่า อภิลาศ และ มดั่งเมลือง ส่งเสริมความหมายของ คำว่า ยอด ทำให้เห็นว่า ยอดปราสาทนั้น มีไขสูงตระหง่านระทองฟ้า แต่ประการเดียว ยังมีความงามสุกใสอีกด้วย

อรุณยุคตะ "ความแจ่มแจ้งแห่งความหมาย" ท่านอธิบายว่า

ลักษณะที่ไม่ต้องเคาคความมาเพิ่มเติมกัน เรียกว่า อรุณยุคตะ อุทาหรณ์ เช่น "ในเมื่อพระอาทิตย์ถูกบังด้วยฝุ่นของกองทัพของท่าน กลางวันกลายเป็นกลางคืน"¹

ฉันทพระนิพนธ์ที่เขาลักษณะนี้ ดังจะคัดมาจากฉันทกล่อมช่างฟัง บทที่ว่า

ยามแลแสงสุริยคำเกิง
ทั่วถิ่นสถิลพิสุทวิไส

กลเพลิงพะโพลงไฟ
ก็ชนขุนแปนมุลทิน

¹ ป.ส. ศาสตรี (ผู้แปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.] , 2504, หน้า 11.

ตัวอย่างในอสังการศาสตร์ท้าว กวางวันกลายเป็นกลางคืน เมื่อพระอาทิตย์ถูก
บังควยพุ่งแห่งกองทัพของท่าน ความชัดเจนในตัวเองโดยมีทองคำเพิ่ม เช่นเดียวกับฉันท
บทนี้ มีความหมายชัดเจนว่า เวลาที่แห่งแสงนั้น แสงอาทิตย์ประจุกังไฟที่ลุกไหม้ป่า แมแต่
น้ำที่ใสบริสุทธิ์ ก็ขุ่นข้น เพราะความร้อนเผาไหม้ในน้ำวค

สมาธิ "การสวมให้" ท่านอธิบายว่า

คือการสวมลักษณะของสิ่ง 1 ให้แก่อีกสิ่ง 1 เช่น (ในประโยคว่า)

"น้ำตาของหญิงพวักศักรุ ทำให้พระเกียรติของพระราชาฉลิโอบอน"¹

จากตัวอย่าง จะเห็นว่าท่านสวมลักษณะของตนไม่ให้แก่พระเกียรติของพระราชา
พระนิพนธ์ เรื่องฉันทกล่อมช่างทั้งมีลักษณะนี้ คงปรากฏในคำประพันธ์ว่า

แทนที่จ่างองค์

ก็จงจำฉายฉาย

จรรลุงนดูพราย

สุพรรณเพริศบรรเจิดศา

ตัวอย่างนี้เป็นการสวมลักษณะของกษัตริย์ให้แก่ช่าง โดยใช้คำราชาศัพท์ว่า องค์
เมื่อหมายถึงตัวของช่างนั้น

นอกจากที่ยกตัวอย่างไว้ข้างต้น อสังการศาสตร์ยังได้กล่าวถึงคุณ ลักษณะอื่น ๆ คือ
ปุรสนนุตา (ความใส) สมตา (ความเกลี้ยง) กานติะ (ความรุ่งโรจน์) สุกุเดชะ (ความ
ต่อเนื่องกัน) โอิชะ (กำลัง) มาตุรุมุ (รสหวาน) และ สุกุมารตา (ความนิ่มนวล)

ถึงแม้ว่า สุกุติ ถ้าขาดเกลี้ยงแล้ว อาหารไม่ร่อยฉนใด กายพยปราศจากรส
ก็ไม่ร่อยฉนนัน¹

¹ ป.ส. ศาสตรี (ชูแปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.], 2504, หน้า 11

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37, "ปริจเฉท ที่ 5."

3.3.4 รส

ในตำราอสังการศาสตร์ ท่านกล่าวถึงรสไว้ว่า รสแบ่งได้เป็น 9 อย่าง คือ
 สุกงูศาร (รสของการที่ปฏิบัติต่อกันด้วยความรักใคร่) วีร (ความเพียร) กรุณา (ความ
 โศก) หาสุข (ความรู้สึกขบขัน) อหฤตรส (ความรู้สึกประหลาดใจ) ฌยานกรส
 (ความกลัว) เราทรรส (ความโกรธ) ฌักตฺสรส (ความเกลียดชัง) และ ศานตฺรส
 (ความรู้สึกชอบอันมีอารมณ์ไม่ปรารถนาสิ่งใด ๆ)

อนึ่ง เรื่องรสนั้น พราหมณ์ ป.ส. ศาสตรี ผู้แปล โศกกล่าวถึงไว้ว่า ตำราอสังการ
 ศาสตร์เล่มนี้ มีขอมกพร่องในเรื่องรส คือไม่ได้อธิบายให้แจ่มแจ้งเพียงพอ

สุกงูศาร ท่านอธิบายไว้ว่า

สุกงูศาร คือรสของการที่สามีภรรยาปฏิบัติต่อกันและกันด้วยความรักใคร่
 มีเป็นสองอย่าง คือ "สโธศุกงูศาร" และ "วิปรุลมุกตฺกงูศาร" สุกงูศาร
 สองอย่างนั้นมีเป็นไปในระหว่างสามีภรรยาที่อยู่ด้วยกัน และคู่ที่พรากจาก
 กัน (โดยลำดับ)¹

นอกจากใน สุกงูศารรส ยังจำแนกลักษณะพระเอกไว้อย่างละ 4 ประเภทด้วยกัน
 ดังนี้ พระเอกสี่ประเภทคือ อมูกูล ทกฺษิณ ศฺรฺระ และ ชฺฤตฺษฺญะ

อมูกูล (ผู้เอาใจ) มีความรักมั่นคงเหมือนที่ติดจากตนคราม ไม่ฝักใฝ่ใน
 หญิงคนอื่น (นอกจากภรรยาของตน) ทกฺษิณะ แมวรักหญิงคนอื่น ก็ไม่
 กลับกลายในส่วนภรรยาของตน ผู้ใดได้กลับกลายแล้ว พุคตีท่อนหัวและลับ
 หตั้ง ประพคิษฐ์ ผู้นั้นเป็น ศฺรฺระ ชฺฤตฺษฺญะ เป็นผู้ที่เขาจับได้แล้ว และคู้
 หมั้นแล้ว ก็ยังทำไม่รู้ไม่ชี้²

¹ ป.ส. ศาสตรี (ผู้แปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.], 2504, หน้า 37, "ปริจเฉท
 ที่ 5."
² เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

ไว้

นางเอกสี่ประเภท คือ อนุชาน สุวกียา ปรกียา และ ปณางคณา ดังมีคำอธิบาย

อนุชาน เป็นหญิงคนมีความรัก อันชายผู้รักได้รับไว้โดยลำพังตนเอง เช่น นางศกุนตลาของท้าวทษยันต์ สุวกียา เป็นหญิงคนออกทน ใจเย็น และมีนคง และจรรยางาม อันโคสมรสกันโดยมีเทวดาและผู้ใหญ่เป็นพยาน ปรกียา ก็เหมือนอนุชานนั่นเอง แต่ต่างกันด้วยวิธีการติดต่อกัน คือฝ่ายหนึ่ง (คือ ปรกียา) มีความรักใคร่เป็นอันมาก พุกกับคูรักโดยตนเอง อีกฝ่ายหนึ่ง (คืออนุชาน) พุกโดยทางเพื่อน ปณางคณา คือหญิงสาธารณะ คนโกหกต่อแหล ไม่มีใครเป็นที่รัก นอกจากคนให้เงิน¹

นับได้ว่า ศุภงคารรส ทางตำราอสังการศาสตร์ จำแนกประเภทลงไปอีก ศุภงคาร ของไทย หมายความว่ารสที่เกี่ยวข้องกับความรักเท่านั้น

ศุภงคารรส รสของการที่ปฏิบัติต่อกันด้วยความรักใคร่ นี้ มีปรากฏในพระนิพนธ์เรื่อง สรรพสิทธิตำนันท์ และสมุทโฆษะตำนานท์

ในสรรพสิทธิตำนันท์ มีเรื่องความรักของพระสรรพสิทธิ์ ของพระนางสุพรรณโสภา ในชั้นแรกเป็น สโยคศุภงคาร ความมีเป็นไปในระหว่างสามีภรรยาที่อยู่รวมกัน (ดังคำอธิบาย ที่คัดมาข้างต้น) วิปุลมุกศุภงคาร ความมีเป็นไป ในระหว่างสามีภรรยาผู้ที่พรากจากกัน เพราะยักษกาลจักรมาตีพาไป ทำให้พระสรรพสิทธิ์ และ พระนางสุพรรณโสภาไม่ได้อยู่รวม กัน พระสรรพสิทธิ์ เป็นพระเอกประเภทอนุชาน คือไม่ฝากใจในหญิงคนอื่นนอกจากพระนาง สุพรรณโสภา พระนางสุพรรณโสภาเป็นนางเอกประเภท สุวกียา คือมีจรรยางาม และได้สมรส กันโดยมีผู้ใหญ่เป็นพยาน

¹ ป.ส. ศาสตร์ (ยูแปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.], 2504, หน้า 38 "ปริจเฉท

สมุทรโฆษคำฉันท์ มี ศุภงคารรส ทั้งสองประเภท เช่นเดียวกับเรื่องสรรพสิทธิ์ คำฉันท์ คือมีการอุรุกรวมในชั้นแรก และการพลัดพรากจากกันตอนที่กระแสน้ำและคลื่นลมซัด ขอนให้แยกจากกัน

วีรรส ตามอรรถกถาศาสตรกล่าวไว้ คือความเพียรในทางธรรม การรบ และการ ไททาน วีรรสทางวรรณคดีไทยหมายความว่าความกล้าหาญในทางรบอย่างเคียว สรรพสิทธิ์ คำฉันท์ มีวีรรสในทางการรบ คือพระสรรพสิทธิ์มีความกล้าหาญและสามารถในทางการรบ เอาชนะศัตรูซึ่งมีจำนวนไพร่พลมากกว่าได้ วีรรสในทางธรรม พระสรรพสิทธิ์เมื่อรบชนะก็ ชุบชีวิตให้แก่ษัตริย์ทั้งสามและยักษ์กาลจักร โดยขอให้ทั้งนั้นอยู่ในธรรม

กฤษณาสนนองคำฉันท์ มีวีรรสในทางธรรม คือนางกฤษณาสนนองนางจิริประภา เป็นคนมีธรรมะประจำใจ มีน้ำใจคือซาราชบริพัตร และเมตตากฤษณาทอสีตัวเลี้ยง

ฉันทสังเวกกลองวินิจฉัยเกรี มีวีรรสในทางธรรมปรากฏ โดยการที่ขอให้อำมาตย์ ตั้งในความซื่อสัตย์สุจริต และวินิจฉัยคดีด้วยความเที่ยงตรง

ฉันทกล่อมช่างพัง สอนให้ช่างมีความกตัญญูกตเวที ซึ่งนับเป็นธรรมข้อหนึ่ง ฉันท เรื่องนี้จึงมีวีรรสในทางธรรม

ตำราฉันท์วรรณพฤติและมาตราพฤติ มีคำสอนที่ให้วีรรส เพราะเน้นไปในทาง ธรรมะ เป็นต้นว่า สอนให้เว้นการประพฤติกิเลส เว้นจากความพยายาบทและมิฉนาทิจริ

กรณารส เป็นรสที่เกิดจากความโศก ดังที่ท่านอธิบายไว้ว่า

กรณารส เกิดแต่ สถายีภาว คือความโศก เมื่อจะไต่บังเกิดครสนี้ ควร กลาวถึง การเหล่านี ไหว ร้องไห้ หน้าซีดลง สลบ พูดยอดมั่ว รำพัน และหลังน้ำตา¹

¹ ป.ส. ศาสตรี (บุญแปล), อรรถกถาศาสตร [ม.ป.ท.], 2504, หน้า 39 "ปริจเฉทที่ 5."

สรรพสิทธิ์คำฉันท์ มีกรณารสปรากฏ เพราะมีการพรรณนาถึงความเศร้าโศกของ พระสรรพสิทธิ์ ในตอนพลัดพรากจากพระนางสุพรรณโสภา

สมุทโรฆฆคำฉันท์ ผู้อ่านเกิดความสงสาร เห็นใจในความทุกข์ของพิทยาธรคนที่ถูก แยกขายาและถูกทำร้ายตกลงในอุทธานของพระสมุทโรฆฆ พระสมุทโรฆฆเกิดความกรุณา จึงจัดการช่วยเหลือรักษาพยาบาลพิทยาธรคนนั้น กรณารส มีอยู่ในตอนท้ายของหนังสือ เพราะมีการพรรณนาถึงความเศร้าโศก ของพระนางพินทุมคี่ในตอนพรากจากพระสมุทโรฆฆ

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ผู้อ่านเกิดความสงสาร เห็นใจในความทุกข์ของนางจิริประ ภา ตามคำรำพันแสดงความทุกข์ของนางในตอนต้นเรื่อง

ฉันทกล่อมช่างฟัง ผู้อ่านเกิดกรณารสเมื่อได้อ่านคำพรรณนาถึงตอนที่ช่างทองจาก ป่า จากวงศวานมาอยู่ในวัง

ศานุกรส เป็นความรุ่มร้อนอันมีการไม่ปรารถนาสิ่งใด ๆ ตลอดทั้งความรักและความ เกลียศ

สมุทโรฆฆคำฉันท์ ปรากฏ ศานุกรส ตอนท้ายเรื่อง เมื่อกษัตริย์สองพระนคร คือ พระเจ้าสีหนรคูปต์ กับ พระพินทุคต เสด็จออกผนวช

สรรพสิทธิ์คำฉันท์ ปรากฏ ศานุกรส ในตอนที่พระสรรพสิทธิ์คืนชีวิตให้แก่สามกษัตริย์ และยักษ์

ฉันทสังเวกกลองวินิจฉัยภรี ตอนลา 2 นี้ เป็น ศานุกรส เนื่องจากหวังที่จะให้ทุก คนอยู่รวมกันด้วยสันติ และความสุขสงบ เพื่อป้องกันความเคียดรอน นานาประการ จึงขอให้ หมุขาราชบริพารผู้มีอำนาจ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยสุจริตธรรม

ได้กล่าวถึงพระนิพนธ์ในคาน คณ และรส มาแล้ว ต่อไปนี้จะยกความที่กล่าวถึง อลังการในลักษณะกว้าง ๆ

ประมวลลงการ อันไม่มีอยู่แล้วไซ้ คำประพันธ์แม่แต่ที่ปราศจากโทษ
ทั้งหลาย และประกอบไปด้วยคุณทั้งหลาย ก็ยังไม่สง่า เหมือนรูปร่างหญิง
อันสักแต่ปราศจากลักษณะที่ชั่ว และกอบด้วยลักษณะที่ค้ำแต่เท่านั้น ก็ยังไม่สง่า
ฉะนั้น ¹

อลังการนั้น ท่านแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คืออลังการฝ่ายเสียง และอลังการฝ่าย
ความหมาย

3.3.5 อลังการฝ่ายเสียง

ตามตำราอลังการศาสตร์ ท่านกำหนดอลังการฝ่ายเสียง ไว้ 4 ชนิด ได้แก่
จิตฺรมุ (ความแปลก) วรุโรกฺติะ (พูดไม่ตรง) อนุปราสะ (พูดซ้ำ ๆ) และยมกมุ (คู่)
จิตฺรมุ (ความแปลก) ท่านอธิบายว่า

ไข่อักษรเรียงรูปของส่วนประกอบ และปรับเข้าเป็นรูปสิ่งใด ๆ แล้วได้
ความแจ่มแจ้งอีกด้วย ก็เป็น "จิตฺรมุ" อนึ่ง การร่ายกรองอันทำให้รู้สึก
ประหลาดใจ ก็เป็น จิตฺรมุ อีกด้วย ²

อุทฺทรณของ จิตฺรมุ ชนิด เอกวฺยฺยฺชนฺมุ คือ จิตรที่ไชพฺยฺญฺชนะ ชนิดเดียวตลอดบท

ดังนี้

กกา กุกกเกก้าก -

เกกโกไกกคะ กโก ฯ

กุกเกากากการุก -

กุกกุกกุกโกกคะ ฯ ³

¹ ป.ส. ศาสตร์ (ผู้แปล), อลังการศาสตร์ [ม.ป.ท.] 2504, หน้า 14, "ปริจเฉท

ที่ 4."

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

อสังการฝ่ายเสียงที่พบในพระนิพนธ์ คือลักษณะ จิตฺรมุ ประเภท เอกวญฺญชฺนมุ
ไคแกการไชพญฺชณะชนิกเคี้ยวทังบทังกล่าว ในพระนิพนธ์เรื่อง สมุทฺโรชชคํานันท์ มีพญฺชณะ
อันปนเพียงเล็กน้อย ดังนี้

กุงกัฏุมภิตมกรกระฉอนชลกัฎวาย

กตมและกริมกราย

กระตริบ

บทต่อไปก็เป็น เอกวญฺญชฺนมุ วรรคเคี้ยว คือในวรรคแรกของบาทโท เป็นเสียง
พญฺชณะ ล ทังวรรค ดังนี้

กระดุมพุกคุกเคี้ยวรคาชสลาชสลิคสลิบ

หลคไหลลงเลนลย

อนนค

จะเห็นว่าอสังการฝ่ายเสียง ในลักษณะที่เรียกว่า จิตร นี้ ตรงกับสัมผัสพญฺชณะใน
เรื่องเสียงตาบพยางค ดังกล่าวในขอ 3.2.1 ข้างตน

ลักษณะ อนุปราสะ (พูดซ้ำ ๆ) ชนิดที่กล่าวซ้ำคำทั้งวรรค คำราอสังการศาสตร์
แสดงตัวอย่างดังนี้

ควมฺ ปฺริยา เจจฺจโกรากฺมิ สุวฺรคโลกสุเชน กิมุ ฯ

ควมฺ ปฺริยา ยทินสยาเม สุวฺรคโลกสุเชน กิมิ ฯ

(ดูกรนางผู้มีนัยน์ตางามเหมือนตานกจโกร ถ้านางได้เป็นคู่รักของเรา
แล้ว ความสุขในสวรรค์จะเป็นของวิเศษอะไร ถ้านางไม่ได้เป็นคู่รักของ
เราแล้ว ความสุขในสวรรค์จะเป็นของวิเศษอะไร) ¹

จากตัวอย่างจะพบว่า อนุปราสะ ชนิดที่กล่าวซ้ำทั้งวรรค ไคแกขอความในวรรคหลัง
ของทั้งสองบาท ในพระนิพนธ์มีลักษณะที่ปรากฏในเรื่องฉันทกล่อมข้างพัง ดังนี้

¹ ป.ส. ศาสตรี (ชูแปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.], 2504, หน้า 18.

ขอบมละสละชลทังมวญ
ขอบมละสละกรมะลจัน

บมคกรจจะชบกิน
กนชังสำนีกพนานต

ในพระนิพนธ์ข้าเพียงครั้งวรรคแรก ของบาทเอกและบาทโท คือขอบมละสละ
ลักษณะอุปปราสนี้ซึ่งไพเราะเหมือนเสียงล่อกล้วยในขณะเดียวกันด้วย

3.3.6 ลักษณะองค์การฝ่ายความหมายในพระนิพนธ์

ลักษณะความเปรียบในทางองค์การศาสตร์ จำแนกเป็นหลายลักษณะ เป็นต้นว่า
อุปมา รูปนุ อุปเปรูกษา

ภาษาอังกฤษก็มีความเปรียบ 2 ลักษณะ คือ Metaphor และ Simile ความ
เปรียบทั้งสองลักษณะต่างกัน ดังนี้

Metaphor แสดงถึงความเหมือนกันของของต่างชนิด Simile เปรียบ
เทียบของสองสิ่งโดยใช้คำว่าเหมือน เช่น กิ่ง หรือ ดูเหมือนว่า คล้ายกับ
ว่า¹

ส่วนความเปรียบของไทยเรียกว่า อุปมา ส่วนมากใช้คำว่า เหมือน คือ เป็น ประ-
หนึ่ง ประคูก ถ้าเป็นการกล่าวเปรียบเทียบระหว่างของสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งในทำนองว่า
คล้ายหรือเหมือนจัดเป็นอุปมาทั้งสิ้น

¹ A.F. Scott, Close readings (London: Heineman, 1968).

"Metaphor (Greek metaphora, transference; to carry over) is an explicit identification of essentially dissimilar things. We see in the metaphor the idea of similarity in dissimilarity, A Simile (Latin similis, like) makes a comparison for purposes of explanation, reference or ornament, introduced by a word such as like, as, such or seems."

เนื่องจากตำราอสังการศาสตร์ จำแนก ความเปรียบ เป็นหลายลักษณะในการพิจารณาอสังการความเปรียบในพระนิพนธ์ ก็จะได้กล่าวเป็นชนิด ๆ ไป ตามแบบที่จัดไว้ในตำราการแต่งกาพย์ของสันสกฤตนั้น

อุปมา คือลักษณะที่กล่าวความเหมือน ระวังอุปมานและอุปไมย ด้วยใช้ "ปรุตุย" "อวยย" คำที่มีความหมายว่าเหมือนกัน เป็นต้น และสมาส เช่น "ขอพระเนมินาดชินเจ้า ผู้ทรงสละนางราชมิตอันแสดงตัวเป็นราชหงส์ทุกก้าวที่เดิน เพราะลีลาศอย่างช้า มีใบหน้าประกอบด้วยศรีเหมือนดวงจันทร์เพ็ญ มีตาคู่ 1 อันอนุวรรตนี้ลูบลในเรือความงาม และมีพินงามอย่างกุมคอกมะลิ ชนิด "กนูท" นั้น จึงทรงปกป้องท่านทั้งหลาย ¹

อุปมา เป็นความเปรียบที่ใช้คำเปรียบเทียบด้วย เช่นคำว่า เหมือน ดังจะยกมาจากสมุทรโฆษคำฉันท์

ไม่จากเหมือนจอมจักรประจาก	แลพลัดพรากเมื่อขาดซอน
ไปพบประสมพักตรภูธร	ประจากไทรราทวา

เมื่อพระนางพินทุคีเห็นต้นจาก ก็คิดว่า คำ จาก เหมือน การจาก ระหว่างนางกับพระสวามี คราวขาดขาด การไม่พบพระพักตรของพระสวามี ทำให้เกิดความโศกเศร้าอย่างยิ่ง

รูปนุ ทานอธิบายไว้ดังนี้

รูปนุ คือ อสังการที่กล่าวอุปมาและอุปไมย เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกัน เพราะมีลักษณะเหมือนกัน จะกล่าวคำที่หมายถึงอุปมาและอุปไมยรวมเข้า

¹ ป.ส. ศาสตรี (ยูแปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.] , 2504, หน้า 26, "ปริจเฉทที่ 4."

เป็นสมาธิ หรือไม่รวมก็ได้ จะกล่าวลักษณะเพียงส่วนเดียวหรือทั้งหมดก็ได้ ดังอุทาหรณ์ นางมีศำจคือเวลากลางคืน มีมอันสยายแล้ว คือความมืด มีสร้อยลูกประคำอันแล้วด้วยกระดูกคือดาว และมีเสียงคำรามใหญ่ คือเสียงนกเค้าแมว ได้เดินออกจากที่แห่งหนึ่ง¹

ลักษณะนี้เป็นพระนิพนธ์สมุทรโฆษคำฉันท์ มีปรากฏในตอนที่น่าพิศมัยคือเห็นนกแขวกชวาน ว่าเป็นชวานมาแหม่งแยกหัวใจของนาง ดังนี้

แขวกชวานคือชวานแหวะ
ชีวาเพื่อหาหาย

อุรเยะท่าลายวาย
บเห็นราชอนาดสกนท

อีกตัวอย่างหนึ่งจากสรรพสิทธิ์คำฉันท์ ดังนี้

สวาพนางก็พางพฤษสวาท
รกำใจที่จากพนิตจร

บมิชาดคำนึงสมร
คือระกำระกะหนาม

ตัวอย่างนี้ บาทเอก เป็นความเปรียบในลักษณะที่เรียกว่า "อุปมา" เพราะกล่าวเทียบความรักความสวาทวาเหมือนกับข้อศนสวาท ส่วนในบาทโท เขาลักษณะ "อุปมู" เพราะเทียบความชอกช้ำรำทำใจว่าเป็นลูกระกำที่มีหนามขรุขระ ทั้งนี้ เพราะถือว่าใจที่ชอกช้ำเหมือนมีหนามขรุขระบาดใจให้เจ็บปวดอยู่เสมอ

อุปเปรณา ท่านอธิบายว่า

การสมมติขึ้นกล่าวว่า สิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งนั้น เมื่อประกอบไปด้วยคำ เช่น "ประหนึ่งว่า" เป็นต้น เป็น อลงการชื่อ อุปเปรณา (อุทาหรณ์ เช่น) "หนอแสงพระจันทร์อันแผ่ออกไปตามท้องฟ้านิดหนอย ปรากฏประ-

¹ ป.ส. ศาสตร์ (ผู้แปล), อลังการศาสตร์ [ม.ป.ท.] , 2504 หน้า 28-29.

หนึ่งว่าเป็นพื้นของยักษ์ คือความมืดอันไคกลืนโลกเข้าไปแล้วหัวเราะด้วยความพอใจ¹

ณินั้นประหนึ่งวรประวิช
สวมใส่นิวอรอนงค์

ประกิจแก้วพิเชียรผจง
พีโรจรัตนจรัสเจริญ

เรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ มีดังนี้

แสนโสภพิโยคทุกขคือทา
ดรรดุจระอุระรลาวง

รุมไภยอันใหญ่หลวง
ประเลทลมประลัยขนม

แม้ในันท์ที่ยกมาจะไม่มีคำว่า ประหนึ่งว่า ก็มีคำ ประเลท ซึ่งมีความหมายเท่ากัน เป็น อุอุปเรกษา เพราะสมมติให้ความเศร้าโศกเดือดร้อนอันเนื่องมาจากความพลัดพรากนั้น เป็นความตาย

สังขะ ตามตำราอสังการศาสตร์ กล่าวว่

ที่แสดงความคิดว่า สิ่งนี้จะเป็นสิ่งนี้ เพราะมีลักษณะเหมือนกันทั้งนั้น เป็นอลงการชื่อ "สังขะ" อุทาหรณ์ เช่น "ไคเห็นพระแสงดาบอันอยู่ในพระหัตถ์นั้นแล้ว พวกกวีเกิดมีความคิดต่าง ๆ กันว่า ดาบเล่มนี้จะเป็นผมของราชด็กมีของศัตรู หรือว่าจะเป็นควันของไฟ คือ พระเศษ"²

ลักษณะนี้มีปรากฏในสรรพสิทธ์คำฉันท์ ตอนกาลจักรเหาะมาพบพระสรรพสิทธ์กับพระนางสุพรรณโสภาบรรทมอยู่ดำฟังกกลางป่า ก็เกิดความคิดสงสัยว่า จะเป็นพระอิศวรกับพระอุมา หรือ พระนารายณ์กับพระลักษมี หรือ พระอินทร์กับนางสุชาดา ดังในคำกาพย์ว่า

¹ ป.ศ. ศาสตร์ (บุญแปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.] , 2504, หน้า 27.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

สองปางโสพรรณปฏิมา	เมอลมอ่ยวิญญา
อยู่แฉแลพิศพิศวง	
ฤาครีศุคหัดถ์เฮอร์ลง	เถลองร ถแอบองค
อุมาอัปสรไสยา	
ฤาจอมจักรภูษครุฑพา	หนแนนนิทร่า
บรรโลมพระลักษณะลักษมี	
ฤาเพ็ชรารูชปาลี	ถนอมทิพยเทพี
สุชาบรรทมชมพพานต	

ลักษณะสัตยะ ในตอนนี้ตรงกับในสมุทรโฆษคำฉันท์ ตอนที่พิชยาธรเหาะมาพบพระสมุทรโฆษกับพระนางพิณทุมมา บรรทมอยู่บนแท่นในป่า ก็เกิดความสงสัย คึงเข่นยักกาลจักรสงสัยข้างตน และมีข้อความทอจากสรรพสิทธิ์อีกสองบท คือสงสัยว่าจะเป็นพรหม ก็ไม่ว่าจะใช่ เพราะมีนางบรรทมอยู่ข้างเคียง หรือจะเป็นกษัตริย์พานางจากวังมารวมสุขในป่า คึงปรากฏในฉันท 12 ว่า

ฤคือท้าวทศจันทร์	วรอรรรคอุมา
อรเลนสุขสำ	ทร ถิ่นพน สณท
ฤคือวิษณุเทพย	วร เสพยอรณ
นิทรแนบนฤมล	ศุภลักษณะลักษมี
ฤคือวัชร สุเรนทร	ณสุเนรุศิริ
ทประพาสพนปรี	คิกับองคสุชา
ฤคือพรหมกัมลาภ	รศิร่าค니라
ยศโคสยนา	นุชคุบมีเคย
ฤชนินทรนำ	วนีสำนกนิเชย
หิมวันตเสวย	รมยรวมนิปชา

นิจฺจยานุตะ ตามตำราอสังการศาสตร์ อธิบายไว้ว่า

โคอาศัยเหตุผลแกขอสงสัยลงไปแล้ว ก็เรียกว่า นิจฺจยานุตะ (คือขอสงสัยอันเป็นการคคฺสินเป็นอวสาน) อุทาหรณฺเณ "ถ้าพระองค์นี้เป็นพระอินทร์ทำไมไม่มีพระเนตรหนึ่งพัน ถ้าเป็นพระนารายณ์ ทำไมพระองค์ไม่ทรงมีสี่กร ออ นึกได้แล้ว พระองค์ผู้ทรงมีไถ่กล้าอุเบียงบนฐชของราชรถนี้คือพระเจ้าชัยสิงห์โอรสของพระเจ้าศรีกรมเทพ มาประทับอยู่แถวหน้าในการสงคราม"¹

นิจฺจยานุตะ เมื่อเกิดสงสัยแล้ว ถ้าแก้ได้สำเร็จโดยมีเหตุผลมายุติข้อสงสัยก็เป็นนิจฺจยานุตะ ลักษณะนี้ในสมุทฺรโฆษคํานันท์ เมื่อพิพยาชฺรเกิด สงสัย กังคัวอย่างข้างตนแล้วก็คิดจะแกขอสงสัย โดยคิดจะลัดพระชวรคจากพระหัตถ์ของผู้ที่บรรทมอยู่นั้น เพราะต้องการจะทราบว่าผู้นั้นเป็นใคร ถ้าเป็นเทวดาก็จะรู้สึกสดี ถ้าเป็นมนุษย์จะไม่รู้สึกสดี การแกขอสงสัยนี้ทำให้พิพยาชฺรทราบว่า พระสมุทฺรโฆษไม่ใช่เทวดา ดังปรากฏในคำประพันธ์ว่า

นิวกแลจะชก	สุรชคคอนัน
ตณฺฎาพจกัพร-	ดยจากจรคลา
แมเทวจะพัน	และจกคั่นสหา
นิวมนุษยนิทรา	จะบสี่กสดีพลัน
ทริตระบัตพิพยา	ชวรคราหรรชวรค
ก็ปลาตจรัล	และประจจากนฤบคี่

¹ ป.ส. ศาสตร (ยูแปล), อสังการศาสตร์ [ม.ป.ท.] , 2504, หน้า 27.

การที่นำลักษณะอสังการศาสตร์มากล่าวไว้ในบทนี้ เพราะเห็นว่า อสังการศาสตร์ เป็นตำราซึ่งเป็นหลักในการเรียบเรียงคำประพันธ์ ตามตำราอสังการศาสตร์ถือว่า ลักษณะคำประพันธ์ที่คเณรนายกลองนั้น ต้องปราศจากขอบกพรอง ประกอบไปด้วยคุณ อสังการทั้งสองฝ่าย และรส พระนิพนธ์ประเภทนี้ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เข้าลักษณะของอสังการศาสตร์ดังกล่าวแล้ว คือปราศจากโทษทั้งฝ่ายคำและฝ่ายประโยค และยังมีคุณ คือลักษณะดีของการประพันธ์ พร้อมทั้งอสังการฝ่ายเสียงและฝ่ายความหมาย ที่ทำให้บทประพันธ์มีความสง่างาม และยังประกอบด้วยรส ทำให้ครบถ้วนตามลักษณะของคำประพันธ์ที่สมควรแก่การยกย่องอย่างยิ่ง ทั้งในงานพระนิพนธ์และพระอัจฉริยภาพขององค์ผู้ทรงพระนิพนธ์.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.4 พระปรีชาในการทรงพระนิพนธ์งานประเภทฉันท

งานพระนิพนธ์ประเภทฉันทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีลักษณะที่เด่นทางด้านเสียง ประกอบกับลักษณะอลังการต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วในบทก่อน ๆ ด้านเสียง ทรงเลือกใช้คำที่มีเสียง ประกอบด้วยสัมผัสสระ และสัมผัสพยัญชนะ ทั้งที่มีเสียงซ้ำกันและเสียงต่างกัน มาประกอบเข้าเป็นลำนำที่ให้ความรู้สึกถึงจังหวะที่เหมาะสมในแต่ละตอน พังไฟเราะทั้งเสียงเบาเสียงหนัก และเสียงสูงเสียงต่ำ แสดงถึง พระอัจฉริยภาพวิไลในทางดนตรีขององค์ผู้ทรงพระนิพนธ์ งานพระนิพนธ์มิใช่จะแค่เพียงพังไฟเราะแต่ในคำเสียงเท่านั้น ในด้านความหมายก็ให้ความรู้สึกที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน จะนำมากล่าวไว้ในบทนี้ เพื่อแสดงถึงพระอัจฉริยภาพวิไลของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ อีกด้านหนึ่ง

"ความหมาย" ในที่นี้จะถือตามพระเมตติของพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวไว้ในภาษาในวรรณคดี ว่า

ความหมายของคำในวรรณคดีที่ว่ามียอย 2 อย่างนั้น คือ ความหมายตามไวยากรณ์อย่างหนึ่ง และความหมายที่เนะภาพอีกอย่างหนึ่ง ความหมายที่ให้ไว้ในพจนานุกรมย่อมเป็นความหมายกลาง ๆ หรือความหมายมาตรฐานซึ่งมีที่ไต่ทั่วไป แต่เมื่อใดผู้กล่าวเข้าเป็นประโยคแล้ว คำหนึ่ง ๆ ย่อมมีความหมายที่เนะภาพละเอียดละออออกไปอีก เนื่องจากความหมายของถ้อยคำที่หอมลอมเขาประกอบควย¹

ความหมายตามไวยากรณ์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวว่า เป็นความหมายธรรมดาในภาษา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ ทรงเรียบเรียงมีข้อความอันแสดงสภาพเท็จจริง

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ภาษา วรรณคดี และวิทยาการ (พระนคร : กวางหนา, 2504), หน้า 265 "ภาษาในวรรณคดี."

มีเหตุผลคิดเห็นตามได้ เช่น ภาษิต คำสอน และยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในบาปบุญคุณโทษ
 ค่าย ดังจะได้ให้ตัวอย่างโดยลำดับ ดังนี้

สารแลนครรไลคือใครจักถูค	แลจักยุคจะยื้อหาง
พฤษภภาเสพภักษบราง	จักชมเขาให้ตฤบตฤบ

ความตอนนี้ นางกฤษณา เป็นผู้กล่าวแก่นางจิริประภาว่า ในเวลาที่ข้างตมั้น ย่อม
 จะวิ่งเล่นไปข้างหน้า ไม่มีใครสามารถจะรั้งได้ โคไม่กินหญ้า ก็ไม่มีใครจะกคเขายังคับมันได้
 เป็นส่วนวนภาษิตที่คนไทยทั่ว ๆ ไปพูดว่า "วัวไม่กินหญ้าอย่าชมเขา" ใช้ในความหมายที่เกี่ยว
 กับการมีคู่ครอง การแต่งงาน ว่าควรจะให้เป็นไปตามความพอใจของเจ้าตัว ผู้ใหญ่ไม่ควร
 บังคับเลือกให้ ส่วนวนภาษิตนี้มีปรากฏในบทละครนอกเรื่อง สังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระ-
 บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตอนที่ท้าวสามลคิดจะให้ธิดาทิ้งเจ็ดเลือกกว่า

จะจัดแจงแต่งตามอารมณ์เรา	เหมือนชมเขาโคขึ้นไถกินหญ้า
กลัวเกลือกทิ้งเจ็ดธิดา	มันจะไม่เสนหาก็มิรู้

ความหมายที่เป็นคำสอนทั่วไป จะคัดจาก กฤษณาสอนน้องคำฉันท์พอเป็นสังเขป ดังนี้

ผูกชนควายไม่ตรี	จิตรปรีดีทฤนทรษ์
รักคุงชีวาวัน	มรณาศฤทนายแทนง

ฉันท์บทนี้ เป็นคำสอนบุคคลทั่ว ๆ ไป ให้ตระหนักถึงความจริงว่า การที่จะผูกใจคน
 อื่นนั้น ให้โซ่ไม่ตรีเป็นเครื่องผูก ก็จะได้รับความรัก ความซื่อสัตย์ จากผู้นั้นไปจนตลอดชีวิต

ที่เป็นคำสอนสตรีทั่วไป เรื่องกิริยามารยาท เช่น การพูด ก็มีดังนี้

ฟังน้องสาวรวมโอษฐ์	มรุตโหมททำลายโฉม
เสียดศรีอินทรีย์โหม	ศฤลภษณพัคตราหมอง

เป็นคำสอนให้ผู้หญิงรู้จักระมัดระวังวาจา ไม่กล่าวคำหยาบ เพราะวาจาที่หยาบไม่
 สุภาพจะทำลายความงามของตนเอง

แม่วัรกัควยฤทธิประสิทธิ์มณ
 พลันหนายมิงววยสวาติอา
 เสน่ห์สนิทควยมิครธรรมะแท
 สุจริตเจริญคุณะฤวาราน

ครวีกถลกฤตยา
 คุรรางขรางนาน
 บปรวนแปรจักราวาน
 เมตรมุงคังววยวาง

ความตอนนี นางกฤษณาสอนนางจิริประภาว่า ถ้าความรักนั้นเกิดจากเวทมนตร์
 คาถาอาคม ไม่นานจะหน่ายแหมง และเลิกร่างจากกัน แต่ความรักที่เกิดจากน้ำใจไมตรี
 ต่อกันนั้น จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือแตกร้าง การเจริญคุณความสุจริต จะรักไปตราบ
 เทาสันชีวิต ความหมายที่ปรากฏในฉันท 2 บท เป็นคำสอนผู้เป็นภริยาให้เห็นว่า การทำ
 เสน่ห์ให้สามีรักเป็นของที่ไม่มีประโยชน์ เพราะเวทมนตร์คาถาอาคมนั้นจะผูกใจไว้ได้ชั่ว
 ครู่ยาม ไม่ยั่งยืนถาวร เช่นความรักที่เกิดจากน้ำใจไมตรีต่อกัน

คำสอนเสนาซาราชบริพาร ทรงแนะนำข้อปฏิบัติ เป็นตนะว่า แสดงความซื่อสัตย์จง
 รักภักดีในพระมหากษัตริย์ ดังนี้

อยากอกิจประทุจริตในเรศ
 อีกอจหาฎารานฉรคยุทสนา
 หนึ่งมิไค้ประมาทณราชบรรหาร
 มีศีลสัตย์กัณพิททอาจฉน
 อยาโอเเลนในฉนวนบควรเทีย
 เขาเฝ้าทาวอยาประทับประคิษฐ์แสดง

โดยเหตุครุโทษฤโทษเฒา
 ชีวาทววยกายบยอทอรินทร์
 สัองสารสิ่งใดก็ไค้เสียสิ้น
 ภูมินทร์วางไว้พระทัยเบคเล็อบแคลง
 คราเตียวคธาธาทัตพิณสยบแสง
 ตกแดงพอสถานประมาณถักคัควร

ความหมายตามธรรมคา แสดงให้เห็นถึง ความเชื่อในเรื่อง บาป บุญ คุณ โทษ
 คือ เชื่อว่าสิ่งที่เกิดแก่คนในชาตินี้เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากชาติก่อน เช่น ตัวอย่างจากสมุทร-
 โฆษคำฉันท

ฉิวบุญช่วยกับม้วยจะรอดคณมเป็น
 มาปทันบรรลัยเชิญ

บคง

ขณะที่เกาะนอนไม่ลอยอยู่ในน้ำ พระสมุทรมโหตรงคำนี้ว่า ถ้าหากพระองค์ทำบุญ
ไวชาคีปางก่อน ผลบุญก็ช่วยให้ออกความตายในครั้งนี้ แต่ถ้าวายไปไวบาคงตามทัน ทำ
ให้พระองค์ไม่อาจจะรอดชีวิตไปได้

ลักษณะของความหมายอีกอย่างหนึ่ง คือ ความหมายเนะภาพ ลักษณะนี้ พระเจ้า
วรวงศ์เชอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวว่

ศาสตราจารย์อาเบอร์ครอมบี ได้ให้ตัวอย่างบทประพันธ์ของแมทิว อาร์-
โนลด์ Crossing the stripling Thames at Bablockhithe
โดยมีคำไขว่ ความหมายของวลีนี้ก็ขึ้นอยู่กับความหมายทางไวยากรณ์แล้ว
ความว่า ขำแม่น้ำเทมส์ รางเรือที่บัลลอคไฮท... คำว่า stripling
มีความหมายเนะภาพโดยไม่มีปัญหา คำนี้ประกอบขึ้นด้วยคำว่า strip ซึ่ง
แปลว่า ชิ้นยาวที่แคบ เดิม ling ซึ่งทำให้มีความหมายว่า เล็ก ๆ แล้ว
ใช้ stripling หมายความว่า ชายหนุ่มซึ่งยังไม่มีรางเคียบเต็ม ฉะนั้นจึง
แปลว่า รางเรือ พอให้สังเกตเห็นความหมาย โดยเทียบกับโคลงนิราศ
"ตามเสด็จลำน้ำน้อย" บทที่ว่า "รุกขาระหงเรือนเรือวรุณ" คำว่า
Bablockhithe ถ้าเขียนเป็นคำไทยว่า "ปลัด ๆ" ก็จะมีรู้สึกทันทีว่ามี
เสียงน้ำไหล¹

นอกจากตัวอย่างภาษาอังกฤษซึ่งแสดงว่า คำหนึ่ง ๆ มีความหมายเนะภาพแล้ว
พระเจ้าวรวงศ์เชอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงยกตัวอย่างจากวรรณคดีไทยเพื่อแสดง
ว่า ทั้งความอาจมีความหมายเนะภาพได้ ดังนี้

¹ พระเจ้าวรวงศ์เชอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ภาษา วรรณคดี และวิทยาการ
(พระนคร : กาวหนา, 2504), หน้า 266-7.

จะให้ตัวอย่างอีกอันหนึ่งจากสมุทรโฆษ คือ "ฟองฟักขั้วคู้สมุทรหาฤทธิวิริยพล
 พางเพียงจะวายชนม์ชีวิต" ความหมายตามไวยากรณ์นั้น เข้าใจได้โดย
 ง่าย ส่วนความหมายที่เนะภาพหรือชวนให้จินตนาภาพขึ้นในใจนั้น มีอยู่มาก
 มาก ทำให้เห็นภาพของคลื่นที่มีละลอกเป็นฟองฟักเหวี่ยงสมุทรโฆษซัดไปทาง
 แม่น้ำอันกว้างใหญ่เหมือนทะเล ทำให้กำลังของสมุทรโฆษ ซึ่งใช้กำลังมาก
 บัดนี้ จะวายทวนเขามาสู่ฝั่งนั้นทรุดโทรมลงไป จนกระทั่งแทบจะถึงขีดที่จะ
 หมกกำลังทั้งทางกายและทางใจที่จะดำรงชีพอยู่ ¹

ตามที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชิปฟงศ์ประพันธ์ ทรงอธิบายเรื่อง ความ
 หมายเนะภาพนี้ จะเห็นว่า ความหมายเนะภาพ เกิดมาจากคำที่เนะให้ผู้อ่านเห็นภาพหรือ
 เกิดความรู้สึกนึกคิดสร้างจินตนาการต่อไป ความหมายเนะภาพมีค่าทางวรรณคดี เป็นเครื่อง
 แสดงอัจฉริยภาพทางกวีของผู้ประพันธ์ ผู้ประพันธ์ต้องมีความเข้าใจในภาษาเป็นอย่างดีจึงจะ
 รู้ว่า จะเลือกคำใด บรรจงลงไปในคำประพันธ์ เพื่อจะให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกนึกคิดสร้างจินตนา
 การ หรือเห็นภาพตรงความประสงค์ของตน อนึ่งความหมายเนะภาพนี้อาจจะเป็นเฉพาะคำ
 หรืออาจจะเป็นข้อความทั้งหมดก็ได้ ดังจะยกตัวอย่างจากพระนิพนธ์เรื่อง สรรพสิทธิ์คำฉันท์

พระยาลวิมลลักษณสุภา
 กระหม่อมกระมลเมามนท

ศาลเคือกคามา

คำที่มีความหมายเนะภาพ คือ คำว่า เคือก และ กระหม่อม คำว่า เคือก
 เนะให้รู้สึกถึงความร้อนจัด คำว่า กระหม่อม เป็นอาการกระตุกของกล้ามเนื้อ โดยปรกติ
 จะพบว่า อาการกระหม่อมเกิดขึ้นที่ตา ในบทละครเรื่องศกุนตลา ฉบับภาษาสันสกฤต ท้าว
 พุชยันต์มีอาการกระหม่อมเกิดขึ้นที่แขน ในที่นี้อาการกระหม่อมเกิดขึ้นที่ใจ ความหมายทั้งหมด

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชิปฟงศ์ประพันธ์, ภาษา วรรณคดี และวิทยาการ
 (พระนคร : กาวหนา, 2504), หน้า 267-8.

แนะให้ดูอ่านเห็นภาพพระสรพสิทธิ เมื่อเห็นหน้านางสุพรรณโสภาครั้งแรกก็เกิดความร้อนด้วย
ความรักและความปรารถนา ใจหวนไหวด้วยความมั่นใจในเสน่ห์แห่งใบหน้านาง

ตัวอย่างในเรื่องความหมายคังกล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงถึงพระอัจฉริยภาพทางกวี
ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะงานพระนิพนธ์มิได้แสดงถึงความ-
หมายตามธรรมดาคนเดียว ยังมีความหมายแนะภาพปรากฏ และทรงพระนิพนธ์ไว้ที่เกินขนาด
ที่นักปราชญ์รุ่นหลัง คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงนำไปอ้างเป็นตัว
อย่างของความหมายแนะภาพ คังกล่าวข้างต้น

เสียงของคำและความหมายช่วยใหญ่ อานนุฟังเกิดอารมณ์ร่วมกับผู้ทรงพระนิพนธ์ด้วย
ภาษาที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงใช้จึงเป็นสัญลักษณ์¹ (symbol) คือ เครื่องหมาย
แสดงภาพแห่งความรู้สึกนึกคิด เป็นความจริงที่ว่าผู้อ่านผู้ฟัง จะมีความรู้สึกนึกคิดเหมือนสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า ฯ ที่เดียวกันไม่ได้ แต่เพราะพระปรีชาในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของ
พระองค์ออกมาในพระนิพนธ์นั่นเองที่ช่วยให้อ่านผู้ฟังมีความรู้สึกนึกคิดละม้ายคล้ายคลึงกับ
พระองค์มากที่สุดโดยใช้จินตนาการประกอบ เกี่ยวกับเรื่องถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของผู้
ประพันธ์นี้ ได้ความคิดมาจาก "ภาษาในวรรณคดี" ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิป-
พงศ์ประพันธ์ทรงกล่าวไว้² เหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงมีพระปรีชา-
ญาณสูง ในการที่ทรงมีจินตนาการสร้างภาพขึ้นในพระทัย และการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดออก

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ภาษา วรรณคดี และวิทยาการ
(พระนคร : กาวหนา, 2504), หน้า 262, "ภาษาในวรรณคดี", "ถ้อยคำของผู้ประพันธ์
จะต้องเป็นเหมือนกระจกส่องภาพที่ตนวาด เหตุนี้ภาษาในวรรณคดีจึงต้องเป็นสัญลักษณ์
(symbol) คือเป็นเครื่องหมายแสดงภาพแห่งความรู้สึกนึกคิด ไม่ใช่เป็นลายลักษณ์ หรือรูป
ถ่ายซึ่งเป็นการถ่ายภาพโดยตรง วรรณคดีเป็นการถ่ายภาพทางอ้อม"

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 261. "ความรู้สึกนึกคิดในใจของเราย่อมเป็นส่วนหนึ่งแห่ง
ชีวิตของเรา ซึ่งจะถ่ายให้คนอื่นมีความรู้สึกนึกคิดอย่างเดียวกันที่เดียวกันไม่ได้ เพราะนานาจิตตัง

มาอย่างคึกคัก นั่นคือทรงใช้ภาษาที่คิดทั้งทางความหมายและเสียง และยังมีลักษณะต่าง ๆ ทางด้านอสังการศาสตร์ยังช่วยส่งเสริมให้พระนิพนธ์ที่เค้นยิ่ง ตามปรกติทุกคนที่ได้ศึกษาหรืออ่านวรรณคดีซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ก็ย่อมจะตระหนักถึงความดีเด่นและคุณค่าของพระนิพนธ์แล้ว ครั้นศึกษาถึงคำราอสังการศาสตร์ อันเป็นวิชาที่ว่าด้วย ทฤษฎีเรื่องการแต่งหนังสือให้มีความไพเราะเพราะพริ้ง ถูกต้องตามแบบแผนของภาษา คำราเล่มนี้ได้ชี้แจงถึงลักษณะที่บกพร่องในคำประพันธ์ และกล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของคำประพันธ์ ยิ่งได้กล่าวต่อไปว่า แม้คำประพันธ์จะไม่บกพร่องและประกอบด้วยลักษณะที่ดีที่ยกย่องไม่ได้ เพราะยังไม่สง่างามปราศจากอสังการ แม้อสังการแล้วก็ยังดีไม่บริบูรณ์ถาษาครุส พระนิพนธ์ประเภทนี้ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ มีลักษณะนั้น โดยเต็มขนาดตามที่คำราอสังการศาสตร์ได้กล่าวไว้

ในบทที่ว่าด้วย พระปรีชาในการทรงพระนิพนธ์งานประเภทนี้ จะได้กล่าวถึงลักษณะที่เป็นวรรณคดี และลักษณะที่ดีเด่นของพระนิพนธ์ประเภทนี้แต่ละเล่มโดยลำดับ

3.4.1 ลักษณะที่เป็นวรรณคดี

วรรณคดีจะต้องให้ความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์แก่ผู้อ่านโดยการใชภาษาเป็นสื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ของผู้ประพันธ์ออกมาอย่างงดงาม หรือที่เรียกว่า อย่างมีศิลปะ ผู้ประพันธ์จะต้องเป็นผู้ที่มีจินตนาการอย่างลึกซึ้ง ประกอบกับมีความเข้าใจในภาษาอย่างลึกซึ้ง จึงจะทำให้บทประพันธ์มีคุณค่าน่าสนใจ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดออกมาในรูปของศิลปะ คือได้ทั้งความหมาย และไพเราะทั้งเสียงคำในขณะเดียวกันดังตัวอย่างจากกฤษณาอสนนองคำฉันท

ต่างคนต่างมีทำนองความรู้สึกนึกคิดในใจของเราต่าง ๆ กัน คือหมายความว่าผู้อ่านเมื่ออ่านบทประพันธ์แล้ว จะมีความรู้สึกนึกคิดเหมือนกับผู้ประพันธ์ทีเดียวไม่ได้ แต่อาจมีความรู้สึกนึกคิดละม้ายคล้ายคลึงอย่างที่สุดได้ โดยคิดถึงภาพตามที่ผู้ประพันธ์มุ่งจะวาดนั้นด้วยจินตนาการ (imagination) จินตนาการจึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในวรรณคดี

แม่วรัถกัวยฤทธิประสิทธิ์มน-
 พลันนายบังววยสวาคิอา
 เส้นสนิททวามิตรธรรมะแท้
 สุจริตเจริญคุณถาวราน

ตรวิกลกฤตยา
 คุรร่างบรรณาน
 บปรวนแปรจักราวาน
 เมตรมุงคังววยวาง

ความหมายทางไวยากรณ์ก็ให้ความชัดเจนดังยกเป็นตัวอย่างแล้วในข้อ 3.4 และยังมีเสียงที่แนะนำให้เกิดความรู้สึกตาม เช่น ในบาทโทของบทแรก สระเสียงยาวที่ปรากฏทำให้เกิดความรู้สึกถึงการเลิกราจากไป คือ เมื่อฤทธิเวทมนตร์เสื่อม ก็แทนหน่ายสิ้นความรักและร้างจากไปอย่างกินเวลาประมาณมิได้ อาจจะจากไปอย่างไม่มีวันกลับมาอีกแล้ว เพราะเสียงที่ชี้แนะให้รู้สึกเช่นนี้ คำว่า นาน ช่วยย้ำความในตอนที่ให้รู้สึกชัดเจนว่า เป็นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ สระเสียงยาวในวสันตคิลกณัฑ์บทนี้ แนะนำให้รู้สึกตาม และเป็นเชิงไม่ชอบใจต่างกับ สระยาว ในวรรคสุดท้ายของบทหลัง คำว่า ววยวาง เป็นสระเสียงยาวและให้ความรู้สึกเช่นเดียวกับคำว่า นาน คือ เป็นระยะเวลาที่เนิ่นนานเหมือนกัน นานจนกระทั่งตายจากไป แต่ความหมายทั้งบทให้ความรู้สึกที่พอใจมากกว่าบทแรก ทั้งนี้เพราะแสดงถึงการอยู่รวมจนกระทั่งตายไปจากกัน ซึ่งเป็นธรรมดาโลก มิใช่เกิดจากการร้างลาละทิ้งไปอย่างกรณีแรก

ความคืบค่นทางค่านเสียงและความหมาย ได้ยกตัวอย่างพระนิพนธ์ไว้ในหัวข้อนั้น ๆ แล้ว ซึ่งลักษณะอันนั้นเป็นลักษณะวรรคคืออยู่ในตัวเองดังกล่าวข้างต้น จะยกตัวอย่างจากฉันทกล่อมช่างฟัง มาอีกตัวอย่างหนึ่ง ดังนี้

ใบโพพิจิตรหอย
 สุกสีสุวรรณงาม

รยายย่อยระย้าวม
 วะววยวับระย้าบยล

ถ่าอ่านออกเสียง จะพบว่า อินทวิเชียรฉันทบทนี้ มีเสียงที่ฟังไพเราะ และแนะนำให้เกิกภาพไปในขณะเดียวกัน เช่น คำว่า รยาย ย่อย ระย้า เสียงของคำเป็นสระเสียงยาวช่วยให้คิดถึงความยาว และความหมายทางไวยากรณ์ของคำยังช่วยด้วยอีกทางหนึ่ง คือ นี้ก็เห็นภาพสิ่งของที่แขวนอยู่อย่างนิ่มนวล คือ มันแกว่งไหวได้ ไม่ใช่ถูกตรึงติดอยู่กับที่ นอกจากนี้เสียงวะววยวับ ยังมีความหมายที่แนะนำให้เห็นภาพประกายระยิบระยับของทองคำ ประกาย

ของทองคำที่เปลี่ยนนั้นส่องแสงวูบวาบจับตา และส่องแสงถี่ ๆ อยู่ตลอดเวลา มีใช้ส่งประกาย วาบวับมาครั้งหนึ่งแล้วทิ้งช่วงเวลาไปนาน จึงจะส่งประกายอีกครั้งหนึ่ง เสียง วัะ วัย สระ เสียงสั้นนี้ ช่วยให้คำประพันธ์มีความหมายดังนั้น

3.4.2 ลักษณะคีเณของพระนิพนธ์แต่ละเล่ม

ในบทนี้จะขอยกพระนิพนธ์แต่ละเล่มขึ้นมากล่าวเฉพาะลักษณะคีเณ

กฤษณาสนนองคำฉันท์

พระนิพนธ์เล่มนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงพระนิพนธ์ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามที่ทรงมีพระราชดำรัสสั่งให้จารึกไว้ในคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ ในระหว่าง พ.ศ. 2374 ถึง พ.ศ. 2377 ทรงพระนิพนธ์ขึ้นตามที่มีฉบับเดิมปรากฏอยู่แล้ว เพื่อให้ดีขึ้นกว่าของเดิม ตามพระราชประสงค์ซึ่งปรากฏในคำอธิบายตำนานเพลงยาวของกรมพระยาคำรงราชานุภาพว่า

คำราที่จารึกโฆษณาไว้ในวัดพระเชตุพนครั้งนั้น เป็นแผนกใหญ่อยู่ ๒ แผนก คือ แผนกเวชศาสตร์ กับแผนกวรรณคดี คำราต่าง ๆ ในแผนกวรรณคดี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้แต่งใหม่ให้ดียิ่งกว่าของเก่า¹

และมีข้อความปรากฏในต้นบทตอนของกฤษณาสนนองว่า

แด่คุณจนะนิพนธ์ยุบดบาทบรรหาร

แห่งราชโยงการ

คำรัส

¹ สมเด็จพระกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, เพลงยาวกลบทและกล่ออักษร (พระนคร : โรงพิมพ์ไท, 2465), หน้า 30 "อธิบายตำนานเพลงยาวกลบท"

กฤษณาสุภาวชิวิชัย
สำหรับประดับยศประยูร
พึงเพียรบำเพ็ญพิพิธวัตร
สุจริตเจริญสวัสดิสวา
โดยกิจกตัญญูกตเว
เป็นอย่างแต่ปางอดีตกาล
เนื่องนางสุรางคหิงอำรุง
กฎกลมวิมลภูฏา-
เป็นศรีสถาพรอเนก
เฉลิมเกศนิกรอรอนง-

กฤษ ฌายุพาพัทตร์ เพ็ญ
นา เรศเชษฐรำพัน
สอน นุชจุกแสงฉันทัน-
นอง สดับรับสารสรอย

คดีโลกฤาเสื่อมสูญ
เขาววยอศุพาพวง
ประดับศิภรรคา
มิภักดี แต่โบราณ
ทิบุพเพภิปรายสาร
ประกาศเกียรติในโลก
ณคองโดยจรรยาปรา-
ภรณ์รัตนสตรีทรง
อติเรกคุณคง
คพฐทั้งธาษศรี

เพ็ญจันทร์
พรำถอย
ทพากย์พจน์ นีนา
สืบสร้างสมประสงค์ ฯ

ความที่เค้นในเรื่องความหมาย กฤษณาสอนน้องคำฉันทมีภักดีที่คนทั่วไปจำได้ขึ้นใจ

คังเขน

พฤษภาสาร
โทหนต์เสนงคง
นรชาติวางวาย
สถิตทั่วแต่ชาติ

อีกกฤษณาอันปลดปลง
สำคัญหมายในกายมี
มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
ประดับไว้ในโลกา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงนำความจริงมากล่าวไว้ว่า โค กระบือ และช้างนั้น
เมื่อตายแล้วก็ทั้งเขา ทั้งงาไว้เป็นเครื่องหมาย แต่มนุษย์เมื่อตายแล้วไม่มีอะไรเหลือไว้
นอกจากความดีและความชั่วที่ตนประกอบไว้เมื่อมีชีวิตอยู่ ที่เป็นเครื่องประดับไว้เท่านั้น

คำสอนสตรี สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงสอนเรื่องกิริยามารยาท เช่น การ
เดิน การนั่ง และการหัวเราะ โดยลำดับดังนี้

เค็รนั่งจงยั้งองค์

คำร่างกายระไวระวัง

ชาวชวนก็ชวนชัง

ชนมองจะชรองสรวล

ฉันทบทนี้ มีใจควมสอนเรื่องการเดินทาง และการนั่งว่า ผู้หญิงควรจะต้องระวังอิริยา-
ภถให้ดี เพราะถ้าไม่ระวังการทรงตัว ถ้าเซ หรือล้ม จะเป็นภาพที่ชวนให้ผู้อื่นชำชนได้

หนึ่งโสดจกสำรวล

บมิกวรทอิ่งอล

แม่มยัมพะพรมยล

พักทร เพรศพะเพราพราย

เมื่อเกิดควมรู้สึกชัง ผู้หญิงไม่ควรหัวเราะคัง เพียงยิ้มไว้ในหน้าก็จะคงาม

อยาแมอยาแปรปร ะทุจจิต

ทุจจิตจัญไรภย

ช้อชอมถนอมสัคยใน

บทเรณูรรคา

สอนผู้เป็นภริยาให้มีความช้อสัคยค้อสามี มีให้ค้มุงราย

นอกจากเรื่องควมหมายในคำนเสียงคำ กถษณาสอนน่องคำฉันทบทนี้บพที่คเค้น คังนี้

ร้อยทุกขัรันทมระบบระบุ

อูระระอุกำสรวลครวญ

ชอกขัระกำจิตประมวญ

ประมวญมากกว่าแคนดิน

ฉันทบทนี้ เสียงตามพยางค์ หรือเสียงสัมผัส ล้อกันคัจจนตรี เช่น เสียง ร-ท ใน
คำว่า ร้อยทุกขั คัง รันทม ระบบ กับ ระบุ ในวรรคหน้าของบทเอกทั้งหมดเป็น
สัมผัสพยัญชนะที่มีเสียงสระตางกัน ในวรรคหลัง อูระ ระอุ เป็นเสียงเสียงค้ำกดับกันอีก
ชั้นหนึ่ง และมีเสียงสัมผัสสระตอนท่ายวรรค คือ สรวล กับ ครวญ ในบาทโท ต้นวรรคมีสัมผัส
พยัญชนะ คำว่า ชอก กับ ข้ำ และมีสัมผัสสระ คือ ข้ำ กับ กำ ซึ่งมีเสียงล้อคคล้องกันวรรค
หลัง มาญ กับ มาก แคน กับ ดิน เป็นสัมผัสพยัญชนะ เสียงสัมผัสที่ยกมาข้างต้นช่วยให้
ฉันทบทนี้เกิดเสียงไพเราะในเวลาอ่านออกเสียง

สำเนาที่ปรากฏในฉันทกถุณาสอนน้องคำฉันท์ บทที่คี่เด่นบทหนึ่ง คือ

ความคี่ก็ปรากฏ
ความชู้ก็นิทา

กิตติยศภษา
ทวยศยินชจร

จังหวะของคำลหุ ๓ ในที่นี้ ใกล้เคียงภาพกันในระหว่างบาทเอก กับบาทโท คือ
วรรคหน้าตำแหน่งคำลหุ ไซคำว่า ก ก็ เช่นเดียวกันทั้งสองบาท และในวรรคหลัง คำที่ 4
ตำแหน่งคำลหุ ไซคำว่า ศ เช่นเดียวกันทั้งสองบาท ในเวลาอ่านออกเสียงจะได้สำเนียง
ไพเราะ

นอกจากเรื่องความหมายและเสียงแล้ว ในค่านอลังการ กถุณาสอนน้องก็มีลักษณะ
ที่คี่เด่นไม่น้อยกว่าพระนิพนธ์เรื่องอื่น ๆ คือ นอกจากจะปราศจากขอบกพรองของคำประพันธ์
แล้ว ยังมีลักษณะที่เป็นคุณ ที่เรียกว่า อรรถวญญัติะ คือ ความแจ่มแจ้งแห่งความหมาย อ่าน
แล้วเข้าใจได้โดยไม่ต้องเคาะความเพิ่ม ดังยกเป็นตัวอย่างแล้วในข้อ 3.3 มีความเปรียบใน
ลักษณะอลังการทั้งอุปมา และรูปกมฺย และยังประกอบด้วยรส คำหุตรส กรุณกรส และหาสุยรส
อีกด้วย ดังกล่าวถึงแล้วในบทก่อน ๆ จึงนับว่า กถุณาสอนน้องมีลักษณะคี่เด่นหลายประการ
เป็นวรรณคดีที่น่าศึกษา และชวนให้ปฏิบัติตาม

กถุณาสอนน้อง นอกจากฉบับที่เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ในห้อง
สมุดศิริญาณของหอพระสมุดแห่งชาติ ยังมีอีก 2 ฉบับ คือ ฉบับพระภิกษุอินท และฉบับพระเจ้า
อยู่หัวบรมโกษ

กถุณาสอนน้องฉบับที่หอพระสมุดเรียกว่า ฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษ นั้นมีประวัติของ
หนังสือแจ้งไว้ว่า ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2484 เป็นสมุดไทคำ เสน
รง 1 เล่ม หลักฐานที่สมุดนี้ได้ชื่อว่า กถุณาสอนน้อง ฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษ ก็เพราะ
ในตอนท้ายของเรื่องไคกลาวไว้ว่า เรื่องนี้เขียนเสร็จ เมื่อวันแรมค่ำหนึ่ง เดือน ๓ จุลศั
กราช 1115 ซึ่งตรงกับรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษ (ความตอนท้ายนี้ มีภาพถ่ายเอกสาร
ในภาคผนวก)

กฤษฎาสอนน้องฉบับที่หอพระสมุดเรียกว่า ฉบับพระภิกษุอินท และพระยาราชาสุภาวดี นั้น มีประวัติของหอพระสมุดแจ้งไว้ว่า หอพระสมุดซื้อ เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2450 เป็นสมุดไทคำ เส้นรง 1 เล่ม หลักฐานที่กฤษฎาสอนน้องฉบับนี้ได้ซื้อดังกล่าว เพราะในตอนท้ายเล่ม มีนามผู้แต่งเขียนต่อท้ายปรากฏไว้ว่า "เชษฐราชินโรศ พระนามอินทนิพนธ์" เชื่อกันว่า ผู้แต่งกฤษฎาสอนน้องฉบับนี้ คือ พระภิกษุอินท ชาวนครศรีธรรมราช กวีผู้หนึ่งในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี

อนึ่ง เท้าที่ใค้อานเปรียบเทียบข้อความในกฤษฎาสอนน้องฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กับฉบับพระภิกษุอินท ตั้งแต่ต้นจนจบ มิได้มีข้อความตอนที่แตกต่างกันเลย ตั้งแต่โดยเอกสารตอนนางกฤษฎาสอนน้องมาแสดงพอเป็นตัวอย่างในภาคผนวก ก. ทั้งสองฉบับ ทำให้เฝ้าคิดและเชื่อได้ว่า ผู้แต่งกฤษฎาสอนน้องฉบับพระภิกษุอินท เขียนขึ้นจากฉบับเดิม ซึ่งมีผู้เขียนไว้ในสมัยพระเจ้าบรมโกศหรือกัชั้นหนึ่ง และเพิ่มเติมข้อความตอนท้าย แจงนามผู้แต่ง

ต่อไปนี้จะกล่าวเปรียบเทียบกฤษฎาสอนน้องฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และฉบับพระภิกษุอินท กับกฤษฎาสอนน้องฉบับพระนิพนธ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ

กฤษฎาสอนน้องฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ เทียบกับฉบับของพระภิกษุอินทมีข้อแตกต่างกัน ดังนี้

ฉบับพระภิกษุอินท แต่งเป็นกาพย์ ฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ เป็นกัณฑ์

ฉบับพระภิกษุอินท น้องสาวนางกฤษฎาสื่อ นางจันทรประพา ฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ชื่อ นางจิริประภา

ลักษณะของนางจันทรประพา และนางกฤษฎา คล้าย ๆ กับนางเป็นสตรีสามัญมิใช่ นางกษัตริย์ แคนางจิริประภา และนางกฤษฎา ในฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ สมกับที่เป็นนางกษัตริย์จะเห็นได้จาก ตอนที่นางกฤษฎาถามถึงสาเหตุที่ทำให้ นางจันทรประพา เปลี่ยนแปลงไป นางจันทรประพา ก็ตอบว่า

"พี่เอ๋ยค้วนอง บมีสิ่งสบาย มีแต่ความอาย คิขของอุรา ความโศกแสนเข็ญ คายดีกว่าเป็น อยู่โยกอกา มีตัวผู้เคี้ยว คุจควงแก้วตา ควราแลมา คัคมีงไม้ตรี

บุญน้อยนัก ตัวไม่รวมรักษ ผลิตน้ำนายหนี ทั้งความร้างไว้ ให้อายอัปรี คิดแค่น
 บัศวี สุกที่จะเจรจา ไม่ชอบฉาไศรย อยู่ไกลเหมือรไกล สุกนุงพสุทา ไม่ทอกทฤษดี
 โดยทางเสนาหา ไม่ทรงกรรณา สลางจาบั๊ด ท่วมะคาสวามี ประดิษคยินดี คินโดยควย
 กัน สุขสมสำเร็จ สำราญแคยัน ยอมทำกิจอัน อมฤตยมาพูน น้องอาภักนัก เสียชาติมี
 ศักดิ์ สมบัติบริบูรณ คลาหึงขวงชั่ว ตัวไม่อนุญ ร้างไว้อาครู เกือครอนดำเคญ น้อง
 ไซใจนัก มีตัวมีรักษ แค่นซาใครเห็น ในทรวงแสนรอน รอนยิงไฟเซน กรรมให้จำเป็น
 วิโยคเองค"

นางจिरประภา ในฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ มีความอายไม่ยากเล่าถึงความ
 ทุกข์ ตอนนางกฤษณาเพียงสั้น ๆ ว่า

อ้ออาย บอจ อรรจักเอือน	และจักเยือนยุบลแสดง
โอรุ้อ่างไฉนฤทัยแหนง	มรณเลิศประเสริฐแล
รอยทุกขรินทมระบระนุ	อุระระอุกำสรวญครวญ
ชอกซำระกำจิตประมวญ	ประมาณมากกว่าคนคิน

เมื่อนางกฤษณาจะตอบน้องนั้น ในฉบับภิกษุอินท นางกฤษณา คุประหนึ่งจะเป็นสตรี
 ที่มีอารมณ์ขัน เมื่อฟังน้องพูดถึงเรื่องไซ้เสนห์ ก็ขำ แล้วจึงแนะนำน้อง ดังนี้.-

นางแก้วกฤษณา ฟังน้องพชนา คคอยคิกหัว ตรัดห้ามว่าอย่า สิ่งนี้พี่กลัวมันคคด
 เมามัว หมิไซคุณเรา เราเป็นกระษัตริ์ ชอบแต่ภักดี โดยเลขดำเนา กิริยาทาไศรย
 กิจการแห่งเรา ประณิคมันเทา ทุกขโสภสวามี เสนทหายายำ แขนประสิทธิทำ ใหคิน
 ยินดี รักกันพลันจาง ราชร้างนายหนี รักชควยไมตรี ตราบทาววันตาย

ในฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ นางกฤษณา กล่าวไว้ดูเหมาะสมกับที่นางเป็นผู้
 ใหญ่ และเป็นนางกษัตริย์ ดังนี้

อ้าแม้อย่ามานกระมลปรี-	คิกระลี้กระลำพร
ไซ้ชอบประกอบกรรมจักรอน	ชคยั้งทุกสิ่งเจริญ

ไปก่อในกิจประสิทธิเวท

สวามิกษิร รมะพร เอิญ

อย่าแม้อยาแปร ประทุรจิต

ชื่อชอมถนอม สัตย์ใน

แม่วรักควยฤทธิประสิทธิท-

พลันหนายบังวายสวาดีอา-

เสนหสนิท ควยมิตรธรรมะแท้

สุจริตเจริญคุณะธาราน

อคุณเหตุหอนสรรร เสริญ

ภิมยราชฤทัยไท

ทุจริตจัญไรภัย

บทเรณูภรรคา

ครวีกลกฤตยา

คุรร่าง บราณาน

บปรวนแปรจักร้าวฉาน

เมตรมุงคังวาวาง

แม่วาในฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ จะยาวกว่า แต่ก็กล่าวสอนสมเหตุสมผล
นา เชื่อถือและควรปฏิบัติตาม

ข้อความในบางตอนก็ละเอียดกว่าพระนิพนธ์ เป็นต้นว่า

ข้างแล่นจุด ฉวยหางให้หยุด อย่าควรคิกหมาย ค้อยลุมคร โบรม
ค้อยโลมให้สบาย จคอยต้นฉาย คือดาวโดยถวน โคไม้นำพา รัชต์
ไบอญา งอกแน่นแผ่นดิน โครหอนชมเขา ขึ้นให้โคกิน นิดจจริตบิน
แต่เรื่องโบราณ

เนื้อความเดียวกันนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงใช้ฉันท 14 1 บท ว่า

สารแลนครร ไลก็อไกรจักจุด

และจักยุดจักย้อหาง

พฤษภาเสพภักษบราว

จักชม เขาให้คฤมตฤณ

อีกแห่งหนึ่งเป็นภาษิต ที่คนรุ่นหลังจำคิใจ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงใช้

ฉันท 11 2 บท ว่า

พฤษภากาสร

อีกกฤชอรอันปลดปลง

โททนคเสนงคง

สำคัญหมายในกายมี

นรชาติวางวาย

มลายสิ้นทั้งอินทรีย์

สลิตหัวแต่ชีวิต

ประคัมไว้ในโลก

ฉบับเดิม เป็นภาพฉบับ 3 บท ว่าไว้ดังนี้

คชสารแม่มวยมืงา	โคกระบือมรณา	เขาหนังกั เป็นสำคัญ
บุทคลถึงการอาสัน	สูญสิ้นสาระพัน	คงแต่ความชั้วกับคี
ปรากฏในพื้นปศพี	กฤษฏีสืบทจกมิ	ติจปากสรร เสริฐนิินหา

ดังนี้พอจะยุติได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงพระนิพนธ์ เรื่องกฤษฏาสอนน้อง
 ขึ้นใหม่ จึงระมัดระวังในการใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมควรกับนางกฤษฏา ที่เป็นนางกษัตริย์จะกล่าว
 สั่งสอน และคำสอนนี้ เป็นคำสอนสตรีที่สมรสแล้ว ทั้งนางกษัตริย์ และสตรีสามัญ ส่วนฉบับ
 เดิมนั้น มีจุดประสงค์ตรงกันในส่วนที่จะสอนสตรีที่สมรสแล้ว แต่เนื่องจากไม่ได้มีความประสงค์
 ที่จะยกย่อง นางกฤษฏาเป็นพิเศษ หรือเพราะแต่งอย่างจำนวนคนสามัญธรรมดา สมเด็จพระ
 ขางต้นที่ว่า "ชาวชนบทธิบาย ประกาศ" จึงมีใครระมัดระวังที่จะใช้ถ้อยคำที่จะแสดงถึงทาทิ
 และวาทาของนางกฤษฏา และสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ พระภิกษุอินท หรือผู้แต่งมีความประ
 สงคแต่งเพื่อให้ชาวบ้านอ่าน ต้องการให้อ่านเข้าใจง่าย ๆ จึงใช้ถ้อยคำอย่างคนสามัญ ดัง
 ที่ผู้ประพันธ์ได้แถลงไว้ว่า ต้องการรักษาเรื่องนี้ไว้มิให้สูญ และหวังจะสอนทั้งนางกษัตริย์และ
 สตรีสามัญ จะเปรียบก็เสมือนหนึ่งว่า กฤษฏาสอนน้องฉบับเดิมเป็นเพชรที่ยังมีใก้เจียรไน สม
 เด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ เป็นผู้เก็บเพชร เมื่อนั้นมาเจียรไนให้สวยงามแวววาวขึ้น สมที่จะเป็น
 เครื่องประดับ จึงนับได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นนาย
 ขางผู้ชำนาญยิ่ง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สรรพลีธศำฉันท์

เป็นพระนิพนธ์ฉันทที่ไคเกาเวียงมาจากสรรพลีธศำฉก ในปัญญาสาขก ทรงพระนิพนธ์ขึ้นตามทีพระองค์จากบิษฐาฉิยกุมารพุลอาราธนา

เนื้อเรื่องในสรรพลีธศำฉก กล่าวถึง นางสุพรรณโสภา ธิดาของพระเจ้าอสุภราชแห่งศิริพัชรนคร ผู้ทรงความงามเป็นที่พึงปรารถนาของกษัตริย์ในชมพูทวีป แต่นางนั้นไม่เคยครัสแก่บุรุษไคเลย คั้งนั้นกษัตริย์ทั้งหลายหวังบองจึงต้องเสด็จกลับไปพร้อมด้วยความคิดหวังจนกระทั่งความทราบถึงพระสรรพลีธศำ ฉาชายแห่งอลิคนคร ไคเสด็จมาและใช้วิชาความรูเรื่องการถอดหัวใจให้เกิดประโยชน์ โดยการที่ถอดหัวใจที่เลี้ยงไปไว้ในที่ต่าง ๆ ใกลที่ประทับของนางสุพรรณโสภา แล้วเลานิทานพร้อมกับคั้งปัญหาถามคองท้ายเรื่องนิทานทุกคั้ง คำคอบของพระที่เลี้ยงไม่เป็นที่พอพระทัยนางสุพรรณโสภาจึงทรงคอบเอง ทั้งสองพระองค์จึงเข้าสู่พิชิตอุปภิเชก หลังจากนั้น พระสรรพลีธศำก็พาพระชายาเสด็จกลับอลิคนคร

สรรพลีธศำฉันท์ แดกต่างออกไปจากที่กล่าวข้างคัน คือ เพิ่มเรื่องศึกกษัตริย์เข้าในคองที่พระสรรพลีธศำไคนางสุพรรณโสภาเป็นชายาแล้ว ก็มีกษัตริย์สามพระองค์ ไคแก่ พระพรหมทัตแห่งกรุงกาสิกรัษฐ์ พระเจ้าโกศลแห่งกรุงวิเทห และพระเจ้าการพแห่งกรุงรัตนนครต่างพากันยกทัพมายังกรุงศิริพัชร เพื่อชิงนาง แต่ไม้อาจจะสู้พระสรรพลีธศำไค กษัตริย์ทั้งสามถูกมาคาย แต่ในคองหลังพระสรรพลีธศำชูปชีวิตไค โดยขอสัญญาไว้ว่า ใคคั้งมันอยู่ในธรรมอีกคองหนึ่งที่เพิ่มขึ้น คือ ในคองพระสรรพลีธศำพาพระชายาเสด็จกลับพระนคร ชดะรอนแรมอยู่ในป่า มียักษ์กาลจักรมาคักพระนางสุพรรณโสภาไป พระสรรพลีธศำคองออกคิตคองคองนางและมายักษ์ไค แต่ในที่สุดก็ชูปชีวิตไค สอนใคคั้งมันอยู่ในธรรม แล้วจึงเสด็จสู่อลิคนคร

เรื่องทีเพิ่มคิมขึ้นมา ทำให้ไคระสรรพนคคั้ง เพราะมีบทควาญแสดงควาญโศกเศร่าในการพลัดพรากจากกัน และยังใคเห็นคุณธรรมของพระสรรพลีธศำคั้ง

นอกจากควาญคั้งในคองเนื้อเรื่องแล้ว คองควาญหมาย และคองเลี้ยง ในสรรพลีธศำฉันท์ก็มีบทที่คั้งคองหลายคอง คั้งยกเป็นตัวอย่างแล้วในบทที่ว่าคองเรื่องนั้น ๆ ในคั้งนี้ จะยกบททีมีความหมายเนะภาพในคองที่กล่าวถึงควาญของพระนางสุพรรณโสภา เป็นตัวอย่างคั้งนี้

สมบุรณ์สมบัติอินทรีย์

สามโลกยจาณี

เสมอสมรฐา

โคชายุโคตฤศนา

จรรจวญจามา

กระเหมนกร ะมลย่ำยาม

บทแรกมีความหมายตามไวยากรณ์ว่า ความงามของนางนั้นไม่มีที่ติ และจะหาหญิงงามทั้งสามโลกที่จะงามเท่านางนั้นไม่มี

บทที่สอง มีความหมายแนะนำภาพ คือ คำ กระเหมน แนะนำให้เห็นภาพชายโคกก็ตามที่มีโอกาสได้เห็นนาง จะต้องมึจิตใจไหวหวั่นไม่เป็นปกติ เพราะเกิดความรักมากอย่างยิ่งขึ้นในทันทีทันใด

ในค่านเสียงตามพยางค์

เทียวรวัชอันบัคปลิว

แลลลิวเมื่อสมชาย

โบายใบคือไกวกราย

จักรกวักบ่าบัคมร

ฉันทบทนี้ประกอบไปด้วย เสียงสัมผัสในวรรค ทั้งสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระ ชวนให้ฟังไพเราะยิ่งในเวลาที่อ่านออกเสียง

ค่านอลังการศาสตร์ สรรพสิทธิ์คำฉันทปราศจากลักษณะข้อบกพร่องของคำประพันธ์ และมีลักษณะที่เป็นอลังการอื่น ๆ เช่น มีลักษณะที่เป็นคุณ อ่านแล้วเข้าใจง่ายไม่ตองเดาคความเพิ่มเติม มีความชัดเจน ดังตัวอย่าง

รอยบุญบุญเรภพบำเพ็ญ

พิริรวมกุศลชวน

นำคумаสูร์คณมณ

เพียรทาวพชุนอม

ลักษณะที่เป็นอลังการทางค่านความหมายและเสียงนั้น จะไม่ยกมากล่าวในที่นี้อีก เพราะได้แสดงตัวอย่างไว้ในข้อ 3.3.5 และ 3.3.6 แล้ว นอกจากนั้นในเรื่องรส สรรพสิทธิ์คำฉันทมีรสต่าง ๆ ปรากฏอยู่อย่างครบถ้วน และอยู่ในตอนที่เหมาะสม คือ บางรสก็แทรกอยู่ที่เห็นเด่นชัด คือ ศานุครส และ สุธุงการรส

สมุทรโฆษคำฉันท์ตอนปลาย

สมุทรโฆษชากในนิทานปญญาชชากเป็นที่มาของเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ พระนิพนธ์จับตั้งแต่ตอนพระสมุทรโฆษพบพิทยาธรผู้ถูกอาชุรบาดเจ็บตกอยู่ในพระราชอุทยาน จนกระทั่งถึงพระสมุทรโฆษเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแทนพระราชาบิดาผู้เสด็จออกผนวชเป็นฤาษีเพื่อบำเพ็ญเพียรทางธรรม ตั้งแต่ตอนเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์มีความเพิ่มเติมจากนิทานในปญญาชชากคือในชากนั้น พระสมุทรโฆษเสด็จไปทูลขอพระนางวินทุมดีจากท้าวสิริสีหนรคุต แห่งกรมมบูรนคร เมื่อใดอภิเษกแล้ว พระนางวินทุมดีจึงทูลเชิญพระสมุทรโฆษไปแค้นที่นางเคยบนไว้ต่อศาลเทพารักษ์ว่า ให้พระสมุทรโฆษเป็นคูครอง ต่อมาพระสมุทรโฆษก็พบพิทยาธรและไคช่วยเหลือพิทยาธรผู้บาดเจ็บและไคพระชรรค์จากพิทยาธร จึงพาพระชายาเหาะเที่ยวชมป่าหิมพานต์ภายหลังถูกพิทยาธรอีกคนหนึ่งมาขโมยพระชรรค์ไป จึงต้องเกาะขอนไม้ว่ายข้ามฝั่ง แต่ขอนเกิดขาดควยอำนาจพายุ ทำให้สองพระองค์พลัดพรากจากกัน ในตอนท้ายไคเสด็จมาพบกันและพากันเสด็จกลับพระนคร ไคครองราชสมบัติแทนพระราชาซึ่งผนวชเป็นฤาษี

สมุทรโฆษคำฉันท์ตอนต้นเรื่อง พระสมุทรโฆษ มีพระชายาอยู่แล้ว ชื่อ สุรสุดา และเสด็จออกประพาสไพร เทพจึงอุ้มไปสมนางพินทุมดี นางพินทุมดีต้องให้พระพี่เลี้ยงวาครูป เทวดาและกษัตริย์มาโทดพระเนตร และมีเรื่องที่พระราชาบิดาของนางพินทุมดีจัดให้มีการประลองศิลป์ เมื่อพระสมุทรโฆษไคนางก็มีศึกกษัตริย์ที่หวังจะชิงนางไปเป็นของตน แต่ไม่สามารถจะคานทานฤทธิ์พระสมุทรโฆษได้ ในตอนที่ เป็นพระนิพนธ์มีความแตกต่างจากฉบับเดิมเพียงเล็กน้อย คือ ตอนที่พลัดพรากจากกัน นางวินทุมดีในสมุทรโฆษชาก มิได้ผนวชเป็นชี เช่นนางพินทุมดีในสมุทรโฆษคำฉันท์

สมุทรโฆษคำฉันท์มีความดีเกินทั้งคานเสียง คานความหมาย และลักษณะอสังการต่าง ๆ ทั้งเรื่องรส คุณ อสังการฝ่ายเสียง อสังการฝ่ายความหมาย ดังไคกล่าวและยกเป็นตัวอย่างแล้วในเรื่องนั้น ๆ ในที่นี้จะกล่าวถึงพระปริชาในอันที่ทรงรักษาความสม่ำเสมอของตำนานโวหาร และลักษณะการพรรณนาไว้ไคดังเช่นสำนวนเดิม กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถ้าหากไม่พิจารณาสังเกตโดยละเอียดแล้ว จะไม่ทราบเลยว่า สมุทรโฆษคำฉันท์เป็นวรรณคดีสามสำนวน สมุทรโฆษคำฉันท์เป็นงานที่มีผู้เขียนถึงสามท่าน และมีระยะเวลาห่างกันถึง 161 ปี เช่นนี้

ตัวอย่างศัพท์มูลิกที่ทัศนัท บทรวัญของธนาภิมุข พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระ-
นารายณ์มหาราช

คนกูตายก็จะตายผู้เกี่ยวใครจะแลดู
โอ้แกวกับคนกู ฤเห็น

พระสมุหฯ โฆษครวัญ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ

เรียมเมื่อมอดคังถุยกคยฺพินจะยินจะยล
โอ้มีงวิมลแม บพาน

ความของศัพท์มูลิกที่ทัศนัททั้งสองบทนี้ ไม่แตกต่างกันเลย

การที่สมุหฯ โฆษคำฉันทตอนปลายเข้ากับตอนต้น ตอนกลาง ไตสนิทโดยที่ผู้อ่านไม่
ลึกลงถึงความแตกต่างระหว่างสำนวนทั้งสามนี้ ก็สมกับที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ แกลงไว้
ข้างท้ายว่า

โดยมุมานะหฤทัย อดสุคุไชษย
กวีฤาแลงแหล่งสยาม

สมุหฯ โฆษคำฉันท พระนิพนธ์นี้เป็นฉันท์เล่มที่แสดงถึงพระปรีชาของผู้ทรงพระนิพนธ์
อย่างยิ่ง เพราะการจะแต่งคถุยกคยฺพินโดยคงรักษาโครงเรื่อง สำนวน และลักษณะการแต่งไว้
คถุยกคยฺพิน เป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง

พระนิพนธ์ประเภทฉันท์ที่กล่าวแล้วข้างต้น 3 เล่ม เป็นเรื่องชาดก 2 เล่ม และ
เรื่องเกี่ยวกับคำสอนสตรี 1 เล่ม อีก 2 เล่ม ที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นฉันท์ที่มีเรื่องราวเป็น
คำรำนันทวรรณพฤติและนาตรพฤติ

คัมภีร์จักรทึบนี้

คัมภีร์จักรทึบนี้ หรือที่เรียกว่า จักรทึบนี้ตำราโหราศาสตร์นั้น ให้ความรู้ทางด้านโหราศาสตร์ คือ เป็นคำทำนายชะตาของคนต่าง ๆ ที่มีพระเคราะห์สถิตรวมกับลักษณะที่ราศีที่เกิด โดยลำดับ ความดีเด่นของพระนิพนธ์เรื่องนี้อยู่ที่ลักษณะทางอสังการศาสตร์ คือ ได้ความชัดเจนโดยที่มีต้องเอาความเพิ่มเติม ดังตัวอย่าง

ตระกูลพอนันสูงศักดิ์
ที่เกิดนั้นโดยหมกยู
หนมูร พมิไรนำ
ใจบุญมักพึงพร

ฝ่ายข้างแม่นั้นทรามกาย
มีทาน้ำข้างอุดร
กอบลวงดาแลดังขร
รูปผู้นั้นมิสูงต่ำ

ตำราฉันทวรรณคดีและมาตราพฤติ

ทรงพระนิพนธ์ขึ้นตามที่กรมหมื่นไกรสรวิชิตทูลอาราธนา เมื่อ พ.ศ. 2385 เพื่อให้เป็นตำราแสดงลักษณะฉันททางภาษาวาดี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงนำฉันทภาษาวาดีมาแสดงเป็นแบบไว้ข้างต้น แล้วแต่งฉันทไทยตามโดยเขียนเป็นวรรค และมีสัมผัสแบบไทยนิยม แต่ลักษณะคำลหุคร เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดทางภาษาวาดี ความดีเด่นของพระนิพนธ์เล่มนี้ นอกจากจะอยู่ที่ความถูกต้องเป็นตำราตัวอย่างแก่คนรุ่นหลังแล้ว ยังอยู่ในเนื้อความที่ประกอบขึ้นเป็นฉันทแต่ละชนิด อันมีทำนองสั่งสอนและแนะนำ และกล่าวถึงลักษณะดีและชั่วของภรรยา มิตร ivaควย ดังตัวอย่าง

อินทวิเชียรฉันท เสนอโทษเกียจคร้าน 6 ประการดังนี้

มาทแม่วะกอบกิจ
หนาวนักฎจักทน
บางจอนกร้อนนักร
รังสฤษคิกิจไค
บางคาวกัชานคำ
การกอบบชอบจง

กลบิตแลเพี้ยนคน
จะกระทำประการไฉน
คัจจักประลัยไป
มมิรางจะรอกคง
ยลบำพระลบลง
มละกอนแลนอนเฝ้า

บางเพ็ญระเมียดเช้า
สายหนอยแลคอยเชือ
บางผัดชืดชืดของ
ฤกษ์โกชนผล
บางอ่างแลอิมอัค
ยอยหยอนอุทรเรา

นิวเตาบควรเมื่อ
จะกระทำต่างพะ
สุระทองระรอนรน
ก็ทูปภาพกเบา
อูระผัดทุเลาเพลลา
ก็จะเรงฤเก็ยจกล

พระนิพนธ์ฉันทอีก 2 เล่ม เป็นฉันทที่เกี่ยวกับการพิธี คือ ฉันทกล่อมช้างและฉันท
สังเวกกลองวินิจฉัยเกรี

ฉันทกล่อมช้างพัง

ความดีเคนของพระนิพนธ์เล่มนี้ อยู่ที่ลักษณะอลังการ มีอลังการทั้งทางคำเสียง
ไค้แก ลักษณะ อนุปราสาะ ชนิดซ้ำความทั้งวรรค ดังยกตัวอย่างไว้ข้างตนแล้ว และอลังการ
คำความหมายที่เป็นลักษณะความเปรียบ มีลักษณะที่เป็นคุณ คือ อ่านแล้วเข้าใจความและ
เห็นภาพโดยที่มีต้องเคาคความเพิ่มเติม เช่น

กรวดกรันอันคละมณะเกีลา   แลคมกล้าคือกรคภาพ
บาดบาทสำไบยบทันคาล   ดังจะเชือกเป็นเลือดหนอง

นอกจากลักษณะคุณดังกล่าวแล้ว ฉันทบทนี้ยังมีเสียงสัมผัสที่ไพเราะในขณะที่ยังฟังเสียงอีกด้วย

ฉันทสังเวกกลองวินิจฉัยเกรี

แม้จะเป็นคำประพันธ์สั้น ๆ แต่ก็มีคุณค่าเกินปรากฏทั้งคำความหมายและเสียง
ประกอบกับศานตุร สอิกโสทหนึ่ง ดังแสดงไว้เป็นตัวอย่างแล้วข้างตน

ฉันทสังเวกกลองวินิจฉัยเกรีนี้ มีคนฉบับตัวเขียนอยู่ในห้องสมุดศิริญาณ ๗ หอสมุด
แห่งชาติ 2 เล่ม แต่สำนวนต่างกัน ดังที่แสดงภาพถ่ายตอนขึ้นต้นพระนิพนธ์นี้ไว้ในภาคผนวก
ก. สำนวนที่คุรุสภาจัดพิมพ์ขึ้นนั้น คัดจากฉบับที่มีตัวเขียนแจ้งพระนามผู้ทรงนิพนธ์กำกับไว้เป็น

การถูกต้อง เพราะเป็นหลักฐานที่แน่นอนกว่าอีกส่วนหนึ่ง เมื่อพิจารณาคุณโหวตแล้ว ส่วนหนึ่งที่ครุสภาเลือกพิมพ์ เป็นของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มากกว่าอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเล่นส้อมสหน้าวรรค คือ ขึ้นต้นด้วยคำว่า "อาอา" เดี่ยวเสียงกันจะยกตัวอย่างตอนขอฝน ฉบับนั้นว่า

อาอาพระผู้ระจำหรั	ทะวิทศรากรี
วิคสาวลาหะกะวี	พรุนราชนาคินท์
ขอควรรคอบุคค	ชลพรรษโรยริน
พุนโกชน์ผลรุกขอะจันค	บริบูรณองเนือง

ฉบับพิมพ์ว่า

อาพระผู้มพรสุรา	ฤทธิพายุไช
คาราพลาหกทุกไท	สุรเทพยทั้งมวญ
มีวแมนประชุมชวยมาบันกาล	ฤคูกาลอยาแปรปรวน
ชวยณาพรราชาชคพอควร	คุณพิชทุกพรณ
ธัญญาณลาณลสมบูรณ	จงเมืออบมุลทั้งเขตรชัณฑ์
เหลือลนแลแดงพรุณัน	ตรายสองอยาของเคือง

อนึ่งเกี่ยวกับชื่อกลองวินิจัยเกรี่ ในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์มีว่าด้วยเรื่อง "เจ้าพระยาพระคลังถวายกลองวินิจัยเกรี่" ไว้ดังนี้

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ประพฤติตามอย่างพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เวลาเช้าเสวยเครื่องว่าง แล้วเสด็จออกปรนนิบัติพระสงฆ์ แล้วทรงฟังรายงานคลังมหาสมบัติ แล้วเสด็จขึ้นพระแท่นออกวาราชการ พระวงศานุวงศ์เขาเฝ้าพร้อมกันด้วยตำราจทรงไต่ถามด้วยเนื้อความฎีกา ครั้งนั้นเมื่อคนแผ่นดิน ราษฎรก็ร้องถวายฎีกา ไต่ถามเมื่อเวลาเสด็จออกนอกพระราชวัง ภายหลังเจ้าพระยาพระคลังไปทำเมืองจันทบุรี ทำกลองใหญ่เข้ามาถวายเมื่อปีวอก อัฐศก เป็น

ปีที่ล่วงมาได้ 13 ปี กลองใบหนึ่ง ทำด้วยไม้รัก โศ 13 กำ ทรงพระราช
 คำริว่า ความทุกข์ร้อนของราษฎรที่จะมาร้องถวายฎีกา ต่อเวลาเสด็จจึงจะ
 ร้องได้ ถ้าให้ตีกลองร้องฎีกาได้ทุกวันไม่ต้องคอยเวลาเสด็จออก ก็
 บรรเทาทุกข์ของราษฎร ไม่ต้องคอยยากลำบาก จึงพระราชทานชื่อกลอง
 วินิจฉัยเกร์ ตั้งไว้ที่ทิมคามกรมวังล้นญแจ เมื่อเวลาผู้ใดจะไปร้องฎีกา
 กรมวังก็ไปไขญแจให้ ครั้นนี้แล้ว ตำรวจเวรก็ไปรับเอาตัวและเรื่องราว
 มานำความขึ้นกราบบังคมทูล ทราบใตฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระราช
 การโองการสั่งให้ผู้ใดชำระก็ส่งไปตามรับสั่ง บางทีก็โปรดให้ตำรวจชำระ
 บ้าง ไม่มีเจ้าและขุนนางเป็นใหญ่ในความฎีกา ้วยทรงไล่เสียงไตตามอยู่
 ทุกเวลาเช้าและค่ำ ตระลาการผู้ชำระก็ไม่อาจพลิกแพลงไปได้¹

ได้กล่าวถึงลักษณะคิเคนของพระนิพนธ์ประเภทนี้ทั้ง 7 เล่มมาแล้ว เพื่อแสดงให้
 เห็นถึงพระปรีชาญาณในการทรงพระนิพนธ์ ประกอบกับพระอัจฉริยภาพทางกวีในทางดนตรี
 ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ลักษณะคิเคนต่าง ๆ ที่ประกอบกันนี้
 เอง ทำให้งานพระนิพนธ์ของพระองค์มีค่าควรแก่การศึกษาทุกยุคทุกสมัย ยิ่งนานวัน งาน
 พระองค์ก็จะมีค่ายิ่งขึ้น เทียบได้กับเครื่องลายคราม ยิ่งเก่าเท่าไร ราคา ก็ยิ่งสูงขึ้นเท่า
 นั้น อนึ่งพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ จะเป็นของมีค่าที่คงอยู่ชั่วนิรันดร์ ไม่เสื่อม
 สลายไปตามกาลเวลาเช่นวัตถุอื่น

ธรรมเนียมได้สรรเสริญงานพระนิพนธ์ ไว้ในหนังสือกรมสมเด็จพระมหาปรมานุชิตชิโน
 รส ซึ่งวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จัดพิมพ์จำหน่ายในงานวันกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 (เล่ม
 ที่ 2; พระนคร : องค์การคณาของคุรุสภา, 2504), หน้า 180-81.

วันที่ 11 ธันวาคม 2506 ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีใจความว่า ดอกไม้ทั้งปวงที่มีกลิ่นหอมปานใดนั้น ก็ยังไม่อาจจะส่งกลิ่นหอมทวนลมไปได้ และเมื่อบานแล้วไม่นานนักก็จะหล่นลงดิน แต่พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ นั้น มีรสชวนชื่นใจ และนำความชื่นใจไปได้ทั้งไกลและใกล้ ทั้งตามลมและทวนลม โดยที่มิได้ลดค่าลงเลย ดังปรากฏเป็นคำประพันธ์ว่า

มาบุญบุบผชาติหอม
บานแล้วก็หล่นดม
ส่วนพระนิพนธ์พจน์
ทวนลมกะพือพาน

สุคนธ์พยอมฤทวนลม
พสุธาบทนทาน
สุคนธร สลีชื่นบาน
รสรินฤโรยรา

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย